

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI ANABİLİM DALI**

**AFGANİSTAN'DA İSLAMİ SİGORTACILIĞIN
UYGULANABİLİRLİĞİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

Abdul Zahir AHMADİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hakan ASLAN

NİSAN - 2023

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AFGANİSTAN'DA İSLAMİ SİGORTACILIĞIN
UYGULANABİLİRLİĞİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdul Zahir AHMADİ

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı

“Bu tez 05/04/2023 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulanan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ASLAN	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Salih ÜLEV	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Mücahit ÖZDEMİR	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Abdul Zahir AHMADI

05/04/2023

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlamasında fikir veren, yol gösteren, yardımcı olan anlayış gösteren değerli danışman hocam Dr. Hakan Aslan'a şükranlarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimim sürecinde bana yol gösteren ve yardımlarını eksik etmeyen değerli hocalarım Dr. Hamdi ÇİLİNGİR, Dr. Salih ÜLEV ve diğer kıymetli hocalarıma saygılarla teşekkür ederim.

Çalışmanın ön fikrini çıkarmak için katkı sağlayan değerli hocam Dr. Ayoub BABUR, katkıda bulunan kıymetli arkadaşlarıma teşekkürlerimi beyan ederim. Tezin mülakat kısmının iki aylık sürecinde Afganistan'daki katılımcılarla yapılan mülakatların gerçekleşmesine eşlik eden Naser ROZANİ'a, çalışmanın veri toplama sürecinde yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarıma, uzaktan eleştirileriyle tezin olgunlaşmasına büyük katkı sağlayan değerli hocalarım Dr. Obaidullah OBAID ve Dr. Mohammad Aziz AZİMİ'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Tezin yazılım sürecinde değerli hocam Prof. Dr. Necmettin KIZILKAYA'ya anlayış gösterdiğinden dolayı saygılarımı sunarım. Bu tezin metnini tashih eden ve sürekli destek veren değerli arkadaşım Serpil YILMAZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Bu eğitimim süresinde sürekli hem maddi hem de manevi destek verdiği için değerli annem, babam, ağabeyim ve ablalarıma çok teşekkür ederim. Üzerimdeki haklarınızı, verdiğiniz büyük destekleri ve emekleri, bütün maddi ve manevi yardımlarınızın hiçbir zaman değerini ödeyemeyeceğimi ve unutmayacağımı beyan ederim.

Abdul Zahir AHMADİ

05/04/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
GRAFİK LİSTESİ	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: AFGANİSTAN’IN İSLAMİ FİNANSAL SİSTEM	10
1.1. Finansal Sistem.....	10
1.1.1. Finansal Sistemin Temel Unsurları.....	11
1.2. İslami Finansal Sistem.....	13
1.3. Afganistan’ın Finansal sistemi	14
1.3.1. Büyüme Durumu	18
1.3.2. Finans Sisteminin Finans Kurumlarına Etkisi.....	19
1.3.3. Afganistan Finans Sektöründe Kalkınma Fırsatları	21
1.3.4. Afganistan’ın Finans Sektöründeki Hukuki ve Düzenleyici Reformlara İhtiyacı.....	22
1.3.5. Afganistan Finans Sektörü Altyapısının Güçlendirilmesi.....	23
1.4. Afganistan’da Bankacılık Sistemi	24
1.4.1. Afganistan’ın Merkez Bankası.....	26
1.5. Afganistan’da İslami Bankacılık Sektörü.....	32
1.5.1. Afganistan’da İslami Bankacılık Sektörünün Performansı	35
1.5.2. Afganistan’da İslami Bankacılık Hizmeti Veren Bankalar	36
1.6. İslami Sermaye	39
1.6.1. İslami Hisse Senetleri.....	40
1.6.2. Yatırım Fonları	41
1.7. Sukuk	42
1.7.1. Afganistan’da Sukuk	43
1.7.2. Afganistan’da Sukuk’un Kuruluşu ve Amacı	43

1.7.3. Afganistan'ın Finans Sistemde Sukuk Menfaatleri, Ekonomi Etkisi.....	44
BÖLÜM 2: İSLAMİ SİGORTACILIK (TEKÂFÜL).....	46
2.1. İslami Sigorta (Tekâfül) Sistemi.....	48
2.2. İslami Sigorta (Tekâfül) Tanımı, Temel Unsurları.....	51
2.2.1. Katılımcı.....	53
2.2.2. Katkı Primi	53
2.3. İslami Sigortacılık (Tekâfül) Uygulamaları	54
2.3.1. Aile Tekâfülü (Sosyal Tekâfül).....	54
2.3.2. Genel Tekâfül (Aile Tekâfül Dışında Tekâfül Türü)	55
2.4. İslami Sigortacılık (Tekâfül) Modelleri.....	55
2.4.1. Mudârebe Tekâfül Modeli.....	55
2.4.2. Vekâlet Tekâfül Modeli	56
2.4.3. Karma Tekâfül Modeli (Hibrid).....	57
2.4.4. Vekâlet-Mudârebe Tekâfül Modeli	58
2.4.5. Vekâlet-Vakıf Modeli	58
2.4.6. Kooperatif Modeli	60
2.5. Tekâfülün Sosyo-Ekonomik Temelleri ve Unsurları.....	60
2.6. Tekâfül Sözleşmelerinde Uygulanan Şer'i İlkeler.....	63
2.7. Tekâfülde Risk Yönetimi	65
2.7.1. Tekâfül Şirketinde Risk Yöntemi.....	66
2.7.2. Risk Perspektifi Açısından Tekâfül Temel İlkeleri.....	68
2.7.3. Tekâfül Şirketlerin Özellikleri	68
2.8. İslami sigortacılık (Tekâfül) ve Geleneksel Sigorta Sisteminin Mukayesesi.....	70
2.9. Katılım Sigortacılık Uygulamalarının Genel Durumu	73
2.10. Afganistan'da Tekâfül Sistemi	75
2.10.1. Afganistan'da Ekonomik Durum	75
2.10.2. Afganistan'da Sigortacılık.....	77
2.10.3. Afganistan'da Sigorta Sektörünün Gelişmemesinin Temel Nedenleri	80
2.10.4. Afganistan'da Tekâfül Uygulaması	81
BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN LİTERATÜRÜ VE METODLOJİSİ	84
3.1. Literatüre Genel Bir Bakış.....	84
3.1.1. Konuları Açısından İslami Sigortacılık Sistemi	84

3.1.2. Görüşme Verilerinin Kullanımı Açısından İslami Sigortacılık.....	85
3.2. Araştırma Yöntemi ve Deseni	86
3.2.1. Nitel Araştırma	87
3.3. Veri Toplama Tekniği	88
3.3.1. Görüşme	88
3.3.2. Doküman İncelemesi.....	90
3.4. Çalışma Grubu.....	90
3.5. Araştırmanın Yürütülmesi	93
3.6. Araştırma Analiz Süreci	93
3.6.1. Nitel Veri Analizi	93
3.7. Araştırmanın Rolü	94
3.8. Araştırmanın Geçerliliği	95
3.9. Araştırmanın Sınırlılıkları	96
BÖLÜM 4: BULGULAR VE YORUM.....	98
4.1. Nitel Verilere İlişkin Bulgular	98
4.1.1. Afganistan’da Finans Sistemin Yapısı	98
4.1.1.1. Afganistan’da Finans Sistemin Uygulaması	99
4.1.1.2. Finansal Sisteme Siyasi Yönetim Değişikliğinin Etkisi	101
4.1.1.3. Değerlendirme.....	102
4.1.2. Afganistan’da İslami Finans Uygulaması	103
4.1.2.1. İslami Finansa Halkının Algısı	105
4.1.2.2. Siyasi Yönetim Değişikliğinin İslami Finans Sistem Üzerindeki Etkisi	106
4.1.2.3. İslami Finansal Sistemin Geleceği ve Öneriler.....	107
4.1.2.4. Değerlendirme.....	108
4.1.3. Afganistan’da Tekâfül Uygulaması	109
4.1.3.1. Tekâfül Eğitim Kapsamı	111
4.1.3.2. Tekâfül Yetkililer.....	112
4.1.3.3. Yönetim Değişikliğinin Tekâfül Üzerindeki Etkisi	113
4.1.3.4. Tekâfülün Geleceği Hakkında Öneriler	113
4.1.3.5. Değerlendirme.....	115
4.1.3.6. Afganistan’da Yönetim Değişikliğinden Sonraki Durum.....	116

4.1.3.7. Fas, Afganistan’da Tekâfûl Uygulanabilmesi için Yakın bir Örnek	119
---	-----

SONUÇ	124
KAYNAKÇA	129
EK	143
ÖZGEÇMİŞ	146

KISALTMALAR

FINTRACA	: Financial Transaction and Reports Analysis Center of Afghanistan (Afganistan Mali İşlemleri ve Raporları Analiz Merkezi)
IFS	: İslami Finans Sistemi
AAOIFI	: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (Islamic Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu)
IsDB	: Islamic Development Bank (İslam Kalkınma Bankası)
MFI	: Microfinance Institution (MicroFinans Kuruluşu)
KB	: Kabul Bankası
DAB	: Da Afganistan Bankası
FIU	: Financial Intelligence Unite (Mali İstihbarat Birimi)
CFT	: Counter Financing Terrorism (Terörle Mücadele Finansmanı)
AML	: Anti Money Laundering (Kara Para Aklamayı Önleme)
IFFs	: Ilicit Financial Flows in Afganistan (Afganistan Yasa dışı Mali Akışlar)
EG	: Egmont Group
APG	: Asian Pacific Group (Asya Pasifik Grubu)
STRs	: Suspicious Transaction Reports (Şüpheli İşlem Raporları)
NSGF	: National Shariah Governance Framework (Ulusal Şeriat Yönetişim Çerçevesi)
AIB	: Afganistan İslami Bankası
YKB	: Yeni Kabul Bankası
AUB	: Afgan United Bankası
AMB	: Afganistan Mili Bankası
GB	: Ghazanfar Bankası
AIB	: Afghanistan International Bank (Afganistan Uluslararası Bankası)
ISRA	: Islamic Finance International Shariah Research Academy (İslami Finans Uluslararası Şer'i Araştırma Akademisi).
ASSC	: Afghanistan Shariah Supervisory Council (Afganistan Şeriat Denetleme Konseyi)
MoF	: Maliye Bakanlığı (Ministry of Finance).
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

CSL : Kredi Çözüm Danışman Şirketi
PAB : Pashtani Bank
AIB : Afghanistan International Bank (Afganistan Uluslararası Bankası)

TABLO LİSTESİ

Tablo1: İslami Sigorta Sistemi ile Geleneksel Sigorta Sistemi Karşılaşması.....	71
Tablo2: Katılımcılar ile Yapılan Görüşmelerde Elde Edilen Veri Toplama, Açıklamalar.....	92

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Afganistan'ın Finansal Sisteminin Büyüme Durumu.....	19
Şekil 2: Afganistan Finansal Gelişim Sürecinde Finansal Kuruluşların Yeri.....	20
Şekil 3: Afganistan Finansal Gelişim Sürecinde Engeller.....	21
Şekil 4: Afganistan Finansal Sektörünün Gelişim Fırsatları.....	22
Şekil 5: Kara Para Aklama ve Kademeleri.....	29
Şekil 6: Mudârebe Tekâfül Modeli.....	56
Şekil 7: Vekâlet Tekâfül Modeli İşleyişi.....	57
Şekil 8: Vekâlet-Mudârebe Modeli.....	58
Şekil 9: Vekâlat-Vakıf Modeli.....	59
Şekil 10: Tekâfül (İslami Sigortacılık) Sisteminin İşleyişi.....	72
Şekil 11: Geleneksel (konvansiyonel) Sigortacılık Sisteminin İşleyişi.....	72

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Afganistan Ticari Bankalarda Toplam Sermaye, Depozite, Borç Portföy (2016).....	18
Grafik 2: FinTRACA Tarafından Şüpheli İşlem Raporlanması.....	31
Grafik 3: Uygulanan Finansal Cezalar.....	32
Grafik 4: Afganistan’da İslami Bankacılık Performansı A.....	35
Grafik 5: Afganistan’da İslami Bankacılık Performansı B.....	36

ÖZET

Başlık: Afganistan’da İslami Sigortacılığın Uygulanabilirliği: Nitel Bir Araştırma

Yazar: Abdul Zahir AHMADİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hakan ASLAN

Kabul Tarihi: 05/04/2023

Sayfa Sayısı: xi (ön kısım) + 142 (ana kısım) + 3 (ek)

Afganistan’da İslami finans ve sigortacılık faaliyetleri yeni adım atan faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Bu ülkede İslami sigortacılık ile ilgili henüz herhangi bir uygulama bulunmamaktadır. Genel olarak Afganistan’da İslami finans üzerine yoğunlaşmış kapsamlı akademik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bunun yanı sıra, bu ülkede İslami sigortacılık ve İslami finans önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bu çalışmada iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi, Afganistan’da İslami finans konusu incelenerek elde edilen veriler analiz edilerek uygulama ile ilgili öneriler geliştirilmiştir. Böylelikle, ülkede İslami finansın uygulanabilirliği, gelişimi, engellenen faaliyetler, halkın İslami finans uygulamalarına tepkisi ve İslami finansın uygulanamamasına ilişkin sebepler gibi birçok konu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmada katılımcılar ile yapılan mülakatlardan elde edilen veriler analiz edilerek Afganistan’da İslami finansın uygulamasına ilişkin öneriler geliştirilmiştir. İkinci ise, Afganistan’da İslami sigortacılığın uygulanabilirliğinin irdelenmesi ve uygulanması için uygun bir çerçevenin oluşturulmasına yönelik öneriler geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, yarı yapılandırılmış mülakat soruları kullanılarak elde edilen verilerden durum tespiti yapılmıştır. Araştırma yöntemi olarak nitel yöntem tercih edilmiştir. Doküman incelemesi ve yarı yapılandırılmış anket soruları veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda Afganistan’da İslami sigortacılığın uygulanabilirliğine ilişkin ilgili kurumlardan yetkili isimler ve birimler ile görüşülmüştür. Araştırmanın katılımcılarını Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası ve sigorta şirketleri olmak üzere üç gruptan toplam 7 katılımcı oluşturmuştur. Doküman incelemesiyle incelenen diğer ülke tecrübeleri ve elde edilen mülakat verilene göre Afganistan’da İslami sigortacılığın uygulanabilmesi ve geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Finansal Sistemi, Afganistan’da İslami Sigortacılık, İslami Finans, Afganistan Sigortacılık Sistemi

ABSTRACT

Title of Thesis: Applicability of Takaful in Afganistan: A Qualitative Research

Author of Thesis: Abdul Zahir AHMADI

Supervisor: Assist. Prof. Hakan ASLAN

Accepted Date: 05/04/2023

Number of Pages: xi (pre text) + 142
(main body) + 3
(add)

Islamic finance and insurance activities in Afghanistan are defined as nascent activities. There is no practice of Islamic insurance in this country yet. In general, there are almost no comprehensive academic studies focused on Islamic finance in Afghanistan. In addition, Islamic insurance and Islamic finance are seen as an important need in this country. This research has two main objectives. First, the issue of Islamic finance in Afghanistan is examined and the data obtained are analyzed and recommendations are developed for implementation. Thus, many issues such as the applicability of Islamic finance in the country, its development, blocked activities, the public's reaction to Islamic finance practices and the reasons for the failure to implement Islamic finance have been tried to be clarified. In the study, the data obtained from the interviews with the participants were analyzed and proposals were developed for the implementation of Islamic finance in Afghanistan. Secondly, it is aimed to examine the applicability of Islamic insurance in Afghanistan and to develop proposals for the creation of a suitable framework for its implementation. In the research, the situation was determined from the data obtained by using semi-structured interview questions. Qualitative method was preferred as the research method. Document analysis and semi-structured interviews were used as data collection tools. In this context, authorized persons and units from relevant institutions were interviewed regarding the applicability of Islamic insurance in Afghanistan. A total of 7 participants from three groups, namely the Ministry of Finance, the Central Bank and insurance companies, constituted the participants of the research. Based on the experiences of other countries analyzed through document analysis and the data obtained through interviews, proposals were offered for the implementation and development of Islamic insurance in Afghanistan.

Keywords: Afghanistan Financial System, Afghanistan Islamic Insurance, Islamic Finance, Afganistan Insurance System

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

İslam'ın öğretileri; aile, sosyal ticari ilişkilerden ibadete, ahlâk ve özel hijyen gibi alanlara kadar hayatın her alanına nüfuz etmektedir. İslam kavramı, seküler bir tabire göre “dinin devletten ayrı olması” değil, Allah İradesine boyun eğmek anlamına gelir (Karbani, 2014, s. 7). İslam ekonomisi ve faizsiz finans çerçevesi, ortaya çıkan ümitsizliğe karşı bir ümit kaynağı olarak görülmektedir. İslam ekonomisi insanların barınma, giyinme, gıda ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesi için temel ilke israfın/tebzirin, adaletsizliğin önlenerek ekonomik bir model oluşturmaktır. Zira insan yeryüzündeki servetin sahibi değil. Allah'ın bir emanetçisi olarak görevlendirilmiştir. İnsan, bir emanetçi olarak elinde bulunan kaynağı ve serveti Allah'ın (c.c.) emrettiği yolda sarf etmelidir. İslami uygulanan modellerde önce faiz, haksız kazanç, ihtikâr ve şans oyunları açıkça yasaklanmıştır. Bununla birlikte, vergi ve zekât zorunlu tutularak toplumda gelir dağılımının bozulması önlenmektedir.

İslam ekonomisi ve finansı çerçevesinde faiz, garar, eşitsizlik, haksız kazanç gibi diğer haram faaliyetler yer almamakla birlikte risk, kâra/zarar paylaşımı esas alınarak insanlığa zarar verdiği kabul edilen faaliyetlerden uzaklaştırmaktadır (Ayküz, 2015, s. 2; Sakarya ve Akkuş, 2018, s. 268). Âdemoğlu yaratılışından bu yana kadar risk ve hayatı tehdit eden birtakım unsurlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple, insan hayatı boyunca karşılaştığı riskler karşısında kimi zaman bireysel kimi zaman toplumsal olarak mücadele halindedir. Maruz kalınan durumda zararın en aza indirebilmesi için farklı yöntemler geliştirilmektedir (Aslan ve Dürmüş, 2015, s. 18). Bu sebeple, yeryüzünde karşılaşılan tehditler karşısında korunmak insanoğlunun temel ihtiyacıdır (Karbani, 2014, s.158).

Toplumların gelişmesiyle riske maruz kalan kişilerin zarara uğraması durumunda belli bir fon mukabilinde risk diğer kişiye intikal edilme ye başlamıştır. Sigorta/sigortacılık, adı verilen bu intikal insanların malı veya canını etkileyebilecek risklerin oluşması durumunda, zararın tazminini amaçlayan bir sistemdir. Geleneksel sigorta sistemlerinin İslam hukukuna uygunluğu konusunda çelişkiler bulunmakta ve bu alanda ürünlerin sakıncalı görülmektedir (Dürmüş ve Aslan, 2015, s. 17; Ustaoglu, 2014, s. 109). İslam dininde faiz ve benzeri uygulamalar caiz görülmediği için bunun yerine topluma faydalı

alternatifler önerilmektedir. Faizsiz sigortacılık sistemi veya Tekâfûl sistemi söz konusu alternatiflerdendir (Ustaoğlu, 2014, s. 109). Dini değerlerine bağlı bireyler finans alanındaki ihtiyaçlarına bir çözüm olarak bu alternatiflere yönelmektedir. İslami finans uygulamaları geliştikçe, İslami sigortacılık sistemi veya Tekâfûl sistemi sigortacılık alanında da gelişmiştir (Aslan ve Dürmüş, 2015, s. 18).

Tekâfûl, karşılıklı iş birliği veya ortak garanti anlamındadır (Faizal Karbani, 2014, s. 150), başka bir ifadeyle Tekâfûl, bir arada hareket etmek veya dayanışma demektir (Ufuk, 2018, s. 150). Bu tanımlara göre, bireylerin ortak bir havuza katkıda bulunarak bir araya geldikleri, kâr amacı gütmeyen bir düzene atıfta bulunmaktadır (Faizal Karbani, 2014, s. 150). Tekâfûl veya İslami sigortacılık, modern sigortacılık sisteminde gerçekleşen faiz, belirsizlik, garar, kumar ve bunun gibi uygulamaların çıkartıldığı ve İslam hukuk çerçevesine uygun şekle getirilmiş bir sistem olarak tanımlanabilmektedir (Aslan ve Dürmüş, 2015). Tekâfûl, İslami bir model olarak toplumda yardımlaşma ve dayanışma duygusunu artırır. İslam, para kazanmaya karşı değildir aksine, maddi ve manevi olgular arasındaki doğal ilişkileri güçlendirmeye teşvik eder. Bununla birlikte, en yüksek amaca yani adalet, birlik ve beraberliği emreder (Khorshid, 2004, s. 2).

Dünya’da ilk tekâfûl şirketi 1979 yılında Sudan’da “The Islamic Insurance Co.” Adıyla kurulmuş ve hizmet vermeye başlamıştır. Saudi Arabistan ve Malaysia ilk iki ülke olarak İslami sigortacılık (tekâfûl) alanında uygulamalara ve faaliyet vermeye başlamıştır. Günümüzde müslim veya gayri müslim ülkelerde de farklı seviyede olan İslami sigorta şirketleri bulunmaktadır (Tekâfûl, 2022, s. 14). Bazı ülkelerde İslami sigortacılık gelişmişken diğerlerinde İslami sigortacılık uygulamasına ilişkin henüz bir gelişme bulunmamaktadır. İslami sigortacılık ile ilgili belli bir kanun olmaması, özgü bir yöntem bulunmaması, halk tarafından yeterince bilinmemesi ve devlet tarafından yeterli teşvik verilmemesi gibi nedenler İslami sigortacılığın (Tekâfûl) yaygınlaşmamasına sebep olmuştur.

Ufuk Ünlü’ye (2018) göre çoğu düşünür, risklere karşı tedbir olarak yardımlaşma ve dayanışma zemini oluşturmak için tekâfûle önem vermektedir. Bununla birlikte risk paylaşım ve faizsiz bankacılık yatırım fonlarının İslami kurallara uygunluğu esas alınarak yönetilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir (Ünlü, 2018, s. 151). Bu durum son yıllarda Müslümanların daha yoğun olduğu ülkelerde tekâfûl sisteminin hızlı

yaygınlaşmasının önemli faktörlerindendir (Ustaoglu, 2014, s. 109). Öyle ki, İslami sigortacılık sistemin esası, dayanışma ve ortaklığa dayanmaktadır (Ünlü, 2018, s. 154).

Afganistan'da, konvansiyonel sigortacılık sektörü diğer finans sektörü gibi hem ulusal hem de uluslararası şirketler ile uygulanmaktadır. Sigorta, finansal sektördeki diğer alanlar gibi ticari ve yatırım faaliyetlerinde dengeli bir ekonominin kurulmasında kolaylık sağlar. Çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler GSYH'nın artışında önemli bir etkiye sahiptir fakat Afganistan'da dengesiz iç siyaset nedeniyle otuz yıl boyunca kabul edilebilen bir gelişmeye sahip olunmamıştır (MoF, 2020b, s. 2). Sigortacılık sektörü yaklaşık elli yıllık geçmişe sahiptir. İlk sigorta şirketi Afgan Milli Sigorta Şirketi adıyla devlet tarafından sigortacılık sektörünün desteklenmesi ve devletin gelirinin artırılması amacıyla 1964 yılında kurulmuştur. Afganistan'da çoğu alanın risk düzeyinin yüksek olması sebebiyle finansal alanında hâlihazırdaki üç yabancı sigorta şirketi dâhil toplam on sigorta şirketinde belli alanlarda sigortacılık işlemleri yapılmaktadır.

Afganistan'da sigortacılık alanındaki bütün gelişmelere rağmen İslami sigortacılık sistemi veya tekâfül uygulamaları konusunda hala geri kalmış bir ülke olarak tanımlanmaktadır. Zira uzun süreli iç savaş, yolsuzluk, finansal sistemin yıkılması, belli yasal finansal çerçeve olmaması, halkın yeteri kadar bilgiye sahip olmaması gibi faktörler İslami sigortacılığın uygulamalarına engel olmuştur. (MoF, 2020b, s. 1). Tekâfül, ülkeler açısından farklı uygulamaları vardır. Bazı İslam ülkelerinde yaygın olmasına rağmen (Ustaoglu, 2014, s. 109), Afganistan gibi halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu bazı ülkelerde İslami sigortacılık sistemi veya tekâfül uygulamalarına ilişkin henüz bir gelişme yoktur.

Bir yandan dünyadaki İslami sigortacılığın uygulama haritasına bakarsak, bugün İslami sigortacılık veya tekâfül uygulamaları ile ilgili Malaysia büyük bir markete sahiptir.

Bu araştırmada, Afganistan'daki İslami sigortacılık sisteminin uygulanabilirliğine ve ihtiyaca yönelik önemine değinilmiştir. Pek çok alanda risk seviyesinin yüksek olduğu Afganistan'da halkın dini inanç ve hassasiyetleri nedeniyle konvansiyonel sigortacılık uygulamalarına daha az teveccüh ettiği görülmektedir. Bunun yerine İslami çerçevede faaliyet gösteren İslami sigortacılık ve tekâfül uygulamalarına daha fazla ilgi gösterilmektedir. Finans çerçevesinde Afganistan halkının dini inançlarına göre İslami sigortacılık veya tekâfül uygulamalarına ilişkin daha fazla ilgi gösterilmektedir. Bu

sebeple, Son yıllarda Afganistan'da özellikle Maliye Bakanlığı, Merkez bankası ve Adliye Bakanlığı iş birliği içinde, İslam Kalkınma Bankası desteğiyle İslami sigortacılık ile ilgili belli bir yasal uygulama çerçevesi oluşturulabilmesi için çalışmalar başlamıştır. Bununla birlikte, günümüzde çoğu ülkelerde İslami sigortacılık, faizsiz bir sigorta modeli olarak resmi bir biçimde kullanılmaktadır. Ayrıca, dini inancın, değerlerin ve düşüncelerin ön planda tutulduğu İslam ülkelerinde İslami sigortacılığın uygulanması konusunda daha iyi bir sonuca ulaşılmaktadır (Hakimi, 2019b, s. 4).

Araştırmanın Önemi

İslami sigortacılık, günümüzde finansal sistem alanında teveccühü celp etmiş konulardan biridir. Ayrıca, İslami sigortacılık Afganistan'da yeni bir mevzu olarak ortaya çıkmıştır. Bu ülkede, İslami sigortacılık veya tekâfül ile ilgili özellikle uygulamada henüz bir gelişme görülmemektedir. İslami Sigortacılık alanında pek çok çalışma bulunmasına rağmen uygulamalarına ilişkin literatürdeki mevcut çalışmalar yetersiz ve sınırlı sayıdadır. Tekâfül, faizsiz bir sigorta modeli olduğundan finansal çerçevede daha önem kazanmıştır. Ayrıca, Afganistan halkı, dini düşünce ve hassasiyetleri nedeniyle konvansiyonel sigortacılık yerine faizsiz sigortacılık veya İslami sigortacılık uygulamalarına daha fazla ilgi göstermektedir. Zira faizsiz sigorta, İslam dini tarafından geliştirilen diğer faizsiz ürünler gibi altyapısında dayanışmayı ve yardımlaşmayı barındırmaktadır. Üstelik İslami sigortacılık toplumda bu duyguları canlandıran ve yaygınlaştıran faizsiz bir araçtır. Afganistan'da finansal markette, İslami sigortacılık ile ilgili ilk adımlar 2018 yılından itibaren devlet tarafından atılmıştır. Daha sonra İslami kalkınma bankası tarafından desteklenerek, halkı bilgilendirmek ve uygulama zemini oluşturmak için kanunlar ve düzenli programlar çıkarılmaya başlanmıştır.

Bu araştırma Afganistan'da İslami sigortacılığın uygulanabilirliğini inceleyen literatürdeki ilk çalışma niteliğindedir. Sistemik bir şekilde yürütülen uygulamalı yöntemle bu alanda toplumun ihtiyacı olan dayanışma ve yardımlaşmaya katkı sağlayabilecektir. Afganistan'da İslami finansal sigortacılık sistemi, finansal faaliyetlerin altyapısına yeni girmesine rağmen önemli bir unsur olarak görülmektedir. Araştırma sürecinde elde edilen verilerin İslami sigortacılık alanında denetleyici ve düzenleyici kurumlardan birinci kaynak olarak yararlanılması bir avantaj sağlamakta ve

çalışmanın güvenilirliğini artmaktadır. 2022 itibariyle bu çalışma dışında Afganistan’da İslami sigortacılıkla ilgili güncel verilerin kullanıldığı bir araştırma henüz mevcut değildir. Konvansiyonel sigortacılık ve faizsiz sigortacılık modelleri altyapı itibariyle literatürde hala tartışmalı bir konudur.

Afganistan’da İslami sigortacılığın veya faizsiz sigorta modelinin uygulanabilmesi için en etkileyici yol, öncelikle dayanışma ve yardımlaşma konularının ön plana alınmasıdır. Daha sonra Tekâfül veya İslami sigortacılık ile ilgili bilgilendirmelerin yapılması ve belli bir yasal çerçeve oluşturulması gerekmektedir. Afganistan halkı, dini hassasiyetleri nedeniyle konvansiyonel sigortacılık modeline talep göstermeyip İslami sigortacılık modeline yoğun ilgi duymaktadır. Ancak bu alandaki bilgi yetersizliği nedeniyle bu modelin Afganistan’da gelişemediği görülmüştür. Bu bağlamda yapılacak olan çalışmanın, Afganistan toplumunun ihtiyaçlarına cevap verebilecek İslami finans sistemindeki girişimlere ve refah düzeyinin artırılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Afganistan’ın finansal altyapısında İslami sigortacılık sisteminin dini bir olgu olarak uygulanabilirliği, faizsiz sigorta modeli olarak finansal pazardaki uyumluluğunu ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında, İslami sigorta ve sigortacılık durumu, altyapısı, politikası, kurumları ve faaliyetlerinin Afganistan’da uygulanabilirliği araştırılacaktır. Bu çerçevede, ülkenin tek özgür ve en yüksek denetim kurumu olan FİNTRACA’nın (Afganistan Mali İşlemleri ve Raporları Analiz Merkezi) faizsiz sigortacılık modeli uygulaması, politikası ve altyapısı incelenecektir. Konuyla ilgili elde edilen verilerin, faizsiz sigorta modelinin uygulanabilir hale dönüştürülebilmesi için fikir oluşturması beklenmektedir. 2018 yılından itibaren Afganistan’daki finansal faaliyetlerde İslami sigortacılık sistemi üzerine yasal çerçeve oluşturulmaya başlanmıştır.

Yukarıda bahsedildiği üzere iç savaş, yüksek yolsuzluk, finans alanında belli bir yasal çerçevenin yoksunluğu ve halkın yeterli bilgiye sahip olmayışı nedeniyle Afganistan finans sistemi gelişmemiştir. Dolayısıyla İslami sigortacılığın uygulanabilmesi konusunda henüz bir gelişme bulunmamaktadır. Bu sebeple, amaçların gerçekleştirilebilmesi için öncelikle konvansiyonel ve İslami sigorta sisteminin

gelişememesine sebep olan unsurların araştırılması gerekmektedir. Bu unsurların bulunup çözümlenmesiyle birlikte İslami sigortacılığın uygulamalarına ilişkin yasal bir çerçeve oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Nitel paradigmanın bakış açısıyla yürütülen bu çalışmada doküman incelemesi ve görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler çevrim içi ortamda görüntülü veya yalnızca sesli olarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler, incelenmiş ve kategorilere ayrılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler güncel veri programlarıyla desteklenerek kodlanmıştır. Elde edilen nitel veriler, kuramsal olarak İslami finans uygulamaları bağlamında tematik açıdan analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında Afganistan'daki İslami sigortacılık diğer bir ifadeyle faizsiz sigorta modelinin uygulanabilirliği, yasal çerçeve oluşturulması, İslami sigortacılığın uyumluluğu açılacaktır. Afganistan'da İslami sigortacılığın uygulanabilirliği merkeze alındığında ortaya çıkan konular araştırmanın hedefini, gerçekliğini ve var olan durumunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada amaçlı örneklem kullanılmıştır. İlgili kurumlardan seçilen alanında en yetkin yedi kişiyle görüşme yapılmıştır. Görüşmecilere yarı yapılandırılmış olarak hazırlanan on altı adet soru yöneltilmiştir. Görüşmeler şartlara göre görüntülü veya sesli olarak kaydedilmiştir. Bu bağlamda nitel olarak yürütülen çalışmada aşağıdaki kurumlarla görüşme yapılmıştır:

- Afganistan finansal sistemi çerçevesinde İslami sigortacılığın uygulamasına yönelik düzenleyici ve denetleyici otorite konumunda olan Maliye Bakanlığı.
- İslami finansal hizmet ve İslami sigortacılığın uygulanabilirliğiyle ilgili faaliyet göstermeye başlayan Afganistan Merkez Bankası.
- Afganistan'da en yüksek, bağımsız, düzenleyici ve denetleyici kurum olarak İslami sigortacılık ile ilgili raporları inceleyen FINTRACA.
- Sigorta alanında kırk yıldır faaliyet gösteren bir şirket olan Afgan Milli Sigorta Şirketi.
- Akademik perspektiften öneriler geliştirilmesi için İslami sigortacılık ile ilgili akademisyenler.

Araştırma Soruları

Günümüzde İslami finansal sistem olabildiğince fazla uygulama alanına sahip olmuştur. İslami finans kapsamındaki faaliyetler arasında faizsiz sigorta modeli veya tekâfül daha önemli bir hale gelmiştir. Müslüman ülkeler başta olmak üzere gayri müslim ülkelerde faizsiz sigorta uygulaması farklı oranlarda gerçekleştirilmektedir. Fakat son zamanlarda konvansiyonel finansal sistemin gelişmesine rağmen Malezya gibi bazı Müslüman ülkeler, uygulama konusunda daha iyi bir konuma sahip olmuştur.

Afganistan’da İslami sigortacılık veya tekâfül uygulamalarına ilişkin 2018 yılına kadar herhangi bir kuruluş ya da faaliyet bulunmamıştır. Daha sonra faizli sigorta modeli yerine faizsiz bir bedel olarak tekâfül 2018 yılından itibaren devlet tarafından finansal sisteme dahil edilmiştir. 2018 sonrası tekâfül veya faizsiz sigorta modeli ve uygulama konusunda Afganistan’daki denetleyici ve düzenleyici kuruluşlar tarafından konferanslar, haberler ve toplantılar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, 2018 yılının ikinci yarısında Afganistan’da devlet tarafından Maliye Bakanlığı’nın faaliyetleri çerçevesinde “Sigorta ve Tekâfül Başkanlığı” adı altında ayrı bir başkanlık açılmıştır. Bu özelliğe göre kapsamlı bir araştırma olarak İslami sigortacılığın uygulanan fert ve kuruluşlara bir kaynak olması beklenmektedir.

İslami sigortacılığın veya tekâfül modelinin uygulanabilirliği, topluma uyumluluğu, uygulama konusunda başarısını engelleyen sebeplerin belirlenmesiyle bu araştırmanın temelini oluşturan şu soru ortaya çıkmaktadır. Afganistan’da İslami sigortacılığın uygulanabilirliği nasıl ve ne seviyede gerçekleştirilmektedir? Araştırma kapsamında temel soruları cevaplandırabilmek ve alandaki boşluğu doldurulabilmek için araştırma sürecinde aşağıda yer alan sonda sorularına yer verilmiştir.

- İslami sigortacılık veya tekâfül nasıl bir modele sahiptir?
- İslami sigortacılığın uygulanabilirliği konusunda halkın düşüncesi nelerdir?
- Afganistan’da yeni konu olan İslami sigortacılığın uygulanabilirliği nasıl gerçekleştirilmektedir?
- Afganistan’da İslami sigortacılık uygulama konusunda halkın tercih sebepleri nelerdir?
- Afganistan’da faizsiz olan İslami sigortacılık modeli etkisi hangi seviyededir?
- İslami sigortacılığın uygulamalarına ilişkin engeller nelerdir?

- Afganistan’da İslami sigortacılık modelinin geleceği nasıl görölmektedir?
- İslami sigorta modeli konvansiyonel sigorta modeli karşısında ne kadar uygun alternatif görölmektedir?
- Afganistan’da, İslami sigortacılığın uygulamalarına ilişkin belli bir yasal çerçeve oluşturulmuş mudur?
- Afganistan’da yardımlaşma ve dayanışma fikri oluşturulabilmek için İslami sigorta modeli katkı sağlayabilecek midir?

Yukarıdaki temel soruların çözülebilmesi için alt sorular oluşturularak araştırma kapsamında mevzu ile ilgili daha derin bilgi yürütmek amacıyla yirmi kişi ile görüşölmüş, konu ile ilgili alanında uzman yedi kişi ile mülakat yapılmıştır. Daha iyi ürün ortaya çıkartmak için İslami sigorta uygulamalarına ilişkin derin ve kapsamlı çalışılmıştır.

Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırma genel olarak dört bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın ilk bölümünde İslami finans sistemi merkezinde İslami ve konvansiyonel finansal altyapılar ele alınmıştır. Ayrıca, Afganistan’ın finansal yapısı çerçevesinde İslami finansın durumu, kuruluşları, düzenleyici ve denetleyici kuruluşların altyapısı ve işleyişi ele alınmıştır.

İkinci bölüm, tamamen İslami sigortacılık ile ilgili konuları kapsamaktadır. Bu bölüm çerçevesinde dünyadaki İslami sigortacılık durumu, geliştirilmesi, İslami sigortacılığın uygulanması, son zamanlarda hem Müslüman hem de Müslüman olmayan ölkelerde daha fazla yaygınlaşması konusu araştırılmıştır.

Üçüncü bölümde, Afganistan’da İslami sigortacılığın uygulanabilirliği, geliştirilmesi, İslami sigortacılığın Afganistan’ın finansal yapısına hangi seviyede uyumlu olduğu ve İslami sigortacılığın geleceği incelenmiştir. Bununla birlikte, Afganistan’da İslami sigortacılığın ekosistemi ele alınmıştır. İslami sigortacılık veya faizsiz sigorta modeli Afganistan’da son zamanlarda yeni bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Fakat İslami sigortacılığın uygulamalarına ilişkin henüz bir gelişme yaşanmamıştır. Bu çalışmada, İslami sigortacılığın uygulanabilirliği ile ilgili farklı kurumlarda çalışan kişilerle mülakat yapılarak konu incelenmiştir.

Son olarak dördüncü bölümde araştırma ile ilgili bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Nitel paradigma çerçevesinde veriler analiz edilerek tespit edilen çözümler ve öneriler sunulmuştur. Araştırma çerçevesinde elde edilen veriler kullanılarak Afganistan’da İslami sigorta modelinin uygulanabilirliği, İslami sigortacılığın incelenmesi ve faizsiz sigortacılık gibi alternatifler ele alınmıştır. Ayrıca, araştırmacı tarafından İslami sigortacılık uygulamalarına ilişkin görüşler sunulmuştur.

BÖLÜM 1: AFGANİSTAN'IN İSLAMİ FİNANSAL SİSTEM

Bu bölümde finansal sistem ve temel unsurları, İslami finansal sistem, Afganistan'da finans sistemi, tartışılacaktır. Bunun yanı sıra Afganistan'daki finans sisteminin engelleri ve kalkınma fırsatları, bankacılık sistemi yüksek kurulu, İslami bankacılık sektörü, İslami sermaye araçları ve sukuk konuları ele alınacaktır.

1.1. Finansal Sistem

Günümüzde ekonomik sistem, yüksek derecede karmaşık ilişkileri ve işlemleriyle birçok alt sistemlerden oluşan, bir örümcek ağı şekline bürünmüştür. Ayrıca, bu ağı tam merkez noktasında, finansal sistemin yer aldığını söyleyebiliriz. Finansal sistemin işleyişi söz konusu olduğu zaman, yukarıda bahsettiğim karmaşıklık daha da büyüyerek içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir. Buna rağmen, altyapıların genel çerçevesinin detayları ve genel yapısının görülebilmesi kolaylaşmıştır. Finans sistem, genel olarak ekonomide önemli bir yere sahiptir ve alt dalını oluşturmaktadır. Zira çağdaş ekonomi çerçevesinde bütün konular arasında, fon transferi önemli ve merkezi bir konudur. Genel olarak ekonomik başarı finansal sistemin etkilerine bağlıdır.

Diğer yandan, finans sisteminin gösterdiği etki düşünüldüğünde ekonominin genel çerçevesinde ve bunun içinde yer alan diğer alt sistemler üzerinde gerekli olduğu belirtilmelidir. Bununla birlikte, finansal sistemi doğal olarak incelersek, iç ve dış yapısının incelenmesi konusunda önem taşımaktadır. Genel ekonomik çerçevede finansal sistem, önem konusunda temel bir esas olarak şöyle ifade edilmektedir. Finansal sistem, ekonomik çerçevesinde yer alan diğer alt sistemlerden ayrı düşünülemez (Tunay, 2005, s. 18). Finansal ve ekonomik gelişim, uzun süredir tartışılmalı bir konudur (Afşar, 2007, s. 188). Zira finansal sistem, MÖ 9000'li yıllardan beri, altın ve gümüşün de değişim aracı olarak kullanıldığı bir yöntemdir (Alrifal, 2017, s. 15).

Finansal sistem; belirli olan kişi ve kurumları, araçları, pazar ve organizasyonları, farklı fonksiyonları yerine getirmesi için bir bütün olarak tanımlanır (Afşar, 2007, s. 188). Finansal sistem, genel olarak finansal piyasalar (tahvil ve bono piyasalar) ve finansal araçlardan (bankalar, güvenlik kuruluşları ve sigorta şirketleri) oluşmaktadır (Tezel ve Çolak, 1999, s. 122). Diğer bir ifadeyle finansal sistem, finansal hedeflere, yatırım

yönetimine ve kurumsallaşmaya ulaşmak için tam olarak koordine edilen vizyona ve belirli stratejik ilkelere dayalı bir dizi davranışsal ve finansal ilişkilerdir (Safa ve Msuminia, 2021, s. 15).

1.1.1. Finansal Sistemin Temel Unsurları

Finansal sistemin, içyapısı incelendiğinde temel altyapının ve işleyişin herhangi bir finansal işlemi gerçekleştirmesi için gereken temel unsurlar aşağıda yer almaktadır:

- Fon arz edenler
- Fon talep edenler
- Finansal kurumlar (araçlar)
- Finansal araçlar ve yasal kurumsal düzenlemeler (Afşar, 2007, s. 189).

Finansal sistem içinde bir yanda fon fazlası olan yani; gelirin tamamen harcanmadığı, diğer yanda gelirden fazlasını harcayan yani; fon ihtiyacı olanlar mevcuttur (Afşar, 2007, s. 189). Afşar'a (2007) göre, finansal sistemde kurumsal düzenlemeler sağladığı güven ile çeşitli araçlar vesilesiyle fon fazlasına sahip olanlardan fon ihtiyacı olanlara fon transfer işlemi gerçekleşecektir. Finans uygulaması veya finansal sistemin tabakalandırılması yeni bir tecrübe değil, çoğu ülkelerde üst bir mevzu olarak görülmektedir. Bu sebeple, finans çerçevesini kuvvetlendirmek için güçlü faktörler daha fazla önemsenmektedirler. Bu konuda pek çok araştırma olsa bile, finansal sistem ile ilgili yeterince çalışma yapılmamıştır (Abu Seman, 2016, s. 42). Finansal sistem, ülkelerin gelişim seviyesi açısından işlem süreçlerinde farklılık göstermektedir. Bu çerçevede, finansal sistemin işlevleri temel bir biçimde aşağıdaki maddelerden oluşmaktadır.

- Malların, hizmetlerin ve varlıkların el değiştirmesine aracılık edilmesi.
- Büyük ölçekli projelerin finansmanını kolaylaştırmak amacıyla, tasarruf birikimi ve risk dağıtım sistemi oluşturarak mülkiyetin tabana yayılması.
- Zaman periyodunda ekonomik kaynakların, coğrafi bölgeler ve sektörler arasında transferin sağlanması.
- Risk ve riski kontrol etme konusunda daha iyi yöntemler bulma ve yöntemleri geliştirmesi.
- Fiyat bilgisinin sağlanması.

- Asimetrik bilgi sorununun çözümünün kolaylaştırılması (Afşar, 2007, s. 189).

Finansal sistem, ekonomide merkezi bir unsur olarak ekonomik, büyüme konusunda belirleyici olarak şu üç madde ile açıklanmaktadır:

Bunlardan ilki olan toprak; tüm fiziksel teçhizat ve insani kaynakların üzerine yapılan yatırımları kapsayan sermaye birikimi, işgücü artışıdır. İkincisi; nüfusa bağlı herhangi bir artış ve teknoloji gelişimidir. Yani sermaye birikimi ile finansal sistem arasında dolaysız bir ilişki bulunmaktadır. Bu aslında farklı ülkeler arasında mevcut olan büyüme hızlarının farklılıklarıdır. Üçüncüsü ise; mevcut doğal kaynaklardan hâsıl olan farklı verimlere bağlı görülmektedir. Dolayısıyla, finansal sistem ile ekonomik sistem arasında doğrudan bir bağlantı olduğundan, finansal sistemin altyapısı olarak ekonomiye yatırım sağlayan ve verimlilik oranına göre ekonomideki büyüme hızlanmasına sebep olan bir faktördür¹ (Afşar, 2007, s. 189-190).

Finansal sistemin² ekonomideki rolü, fazla fona sahip olan birimlerden fona ihtiyacı olan birimlere fon aktarma işlemlerini gerçekleştiren bir altyapı olarak tanımlanmaktadır. Zira fazla tasarrufa sahip birimler her zaman ticaret ve yatırım konusunda yeteneğe sahip olmayabilir bu sebeple, finansal sisteme ihtiyacı vardır (Günel, 2012, s. 22). Finansal sistem daha sistematik bir şekilde aşağıdaki maddeleri kapsamaktadır: Tasarruf işlevi yani, kârlı ve az riskli tasarruf potansiyelinin sağlanması, nakit konusunda menkul kıymetleri çevirerek finans, ihtiyacı gidermek için ödeme ile ilgili mekanizmanın oluşturulması, ekonomik çerçevede istikrar, istihdam, büyüme ve enflasyon konusunda kolaylık sağlanması, satın alma gücü ile ilgili araçlar, müşteri ve işletmeler arasındaki dengeyi sağlamak için hükümetin kredi yardımıyla bulunması, gelir ve mülkiyet riskinin ortadan kaldırılması için araçlar sağlanması ve yatırım ile ilgili fırsatların ve toplumda adil standartların sağlanmasıdır. Sonuç olarak finansal sistemin rolü, finansal yapıyı güçlendirmek, ekonomik büyümeyi, ekonomik kalkınmayı ve istikrarı sağlamaktır. Bunun sonunda sosyal refahın artması, yoksulluğun azaltılması

¹Finansal sistem gelişme, ekonomik büyüme ve arasındaki ilişki ile ilgili farklı çalışmalar dâhil çeşitli açıklamalarla karşılaşılmaktadır, bazıları finansal sistem ve büyüme arasında ters yönlü bir ilişki ise bazıları finansal sistem ve ekonomik büyüme arasında ilişki yokluğundan bahsetmektedir (Afşari, 2007, s. 13)

²Konvansiyonel finans sistemi kapitalizmin öz evladı olması hasebiyle tüm dünyaya yayılmış, tüm dünyayı etkisi altına almış, her türlü ekonomik ve içtimai yapıya sirayet etmiş bir sistemdir (Basri Hasan, 2017 s. 16).

beklenmekte ve ekonomiyi tehdit eden diğer yaklaşımlar gözetilmektedir (Loqman, 2015, s. 53-54).

1.2. İslami Finansal Sistem

İslami finans, Şeriata dayanan işlemler çerçevesini derince incelediğimizde, kullanılan yeni model finansal işlemlere sahip olan bir düzen olmasa da hayattaki diğer unsurlar gibi insanoğlunun doğal yaşamında önemli bir yer kaplayan uzun bir geçmişe sahiptir. Fakat finansal işlemler, İslami finansal sistem (IFS) olarak 1980 yılı başlarında ortaya çıkmıştır (Abu Seman, 2016, s. 137). İslami finansal sistem, İslam hukukuna göre işleyen, finansal sistem olarak tanımlanmaktadır³ (Alrifai, 2017, s. 23). İslami finansal sistem, diğer finansal sistemler gibi işlemleri daha düzenli bir biçimde refahı sağlamak için belli hedef ve koşullara sahiptir. Bu koşullar; İslami kurallar ve Şariat prensibi, risk ortaklığı, yatırım zamanını gözetip fon fazlası değerine göre yatırım, yatırımcıların tercihine göre toplanmak, refahı sağlamak için fonları kısa ve uzun projeler üzerine yatırmak zorunda olmasıdır (Loqman, 2015, s. 52). Bununla birlikte, ülke Şeriata göre İslami prensiplerin her biri kendi finansal sisteminde farklı oranda faizsiz sistem kullanmaktadır (Pardakhti ve Mejari, 2019).

Konvansiyonel finansın esasını teşkil eden İslami finansal sistem, paradan para elde etme veya sermayeden para elde etme işlemlerine karşı çıkan bir doktrindir (Basri Hasan, 2017, s. 18). İslami finansal sistem söz konusu olduğu zaman, İslam dini tarafından refahı gösteren birtakım unsurları esas olarak önermektedir: Faiz, garar ve meysirin olmaması, işlem özgürlüğü, piyasa özgürlüğü, bilgi şeffaflık, sosyal yardımlaşma ve müşteri ikramıdır. Sonuçta özgür bir sistem olarak İslami finansal sistem, ferdi ve toplumun refahının sağlanmasını ve zor durumda bırakmadan finansal sistemde istikrarlı gelişmeyi amaçlamaktadır. Hâlbuki konvansiyonel finansal sistem, ekonomik alanda toplumun refahı ve istikrarından daha ziyade, ferdi menfaati veya faydayı maksimizasyonu gözetip sınırsız bir olguya vurgu yapmaktadır (Uluvi, 2013, s.

³İslami finans sistemi her hangi finansal işlemi, Şariat emirler/yasaklar ile helal çerçevesinde gerçekleşen ve kapitalizm ile üretilen sorunlara karşı finansal enstrümanlara sahip esnek bir sistemdir (Basri Hasan, 2017, s. 21). Şariat tarafından adı verilen İslam hukuku, Kur'an, Hadisler ve Sünnete dayanmaktadır (Alrifai, 2017, s. 18). Diğer bir ifade ile İslami finansal sistem geniş bir anlamda finansal sistemin genişleme vesilesidir ve küçük bir çevreye münhasır olmamaktır (Qanad ve Beyaz, 2017, s.16).

152). Bu arada, Merkez Bankası yöneticisi Khalid Hamad Al-Hamad, Bahrain AAOIFI-IsDB 'in yıllık konferansında, İslami finansal sistemi önemli bir yapı olarak, reel ekonomi ile finans sektörü arasındaki boşluğu doldurmak ve reel ekonomi ile finans sektörünün birlikte büyüdüğü bir ekonomiyi teşvik etmek için mükemmel bir çözüm olarak ifade etmiştir (AAOIFI-IsDB, 2020, s. 86). Diğer bir ifadeyle konvansiyonel finansal sistem ve İslami finansal sistem arasında temel farklılıklar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, konvansiyonel finansal sistemden çıkan herhangi bir olgu esas olsa bile, İslami bir model sayılmamaktadır. Üstelik konvansiyonel finansal sistemden üretilmiş olan bu modelin yaygınlaşması durumunda ekonomik bir tehlike oluşabilir. Zira konvansiyonel finansal çerçevesinde ortaya çıkan olaylar, kapitalizmden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle konvansiyonel finansal sistem ile kapitalist sistem arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu yüzden konvansiyonel finansal sistem, bazı İslami finans kurallarına aykırı yaklaşımlara sahip olduğundan, genel olarak âlimler bu sistemle uyummadığı görüşündedir (Safa ve Msuminia, 2021, s. 27).

1.3. Afganistan'ın Finansal sistemi

Afganistan, on yıllardır ülkedeki iç savaştan dolayı olabilecek en kötü senaryoyu yaşadı (Kazemi, 1962, s. 36). Sovyet Birliği işgalinin uzun süredir devam eden savaşı ve sonrasında gelen ölümcül çatışmalar Afganistan ekonomisine zarar vermiş ve kötü bir duruma düşürmüştür (Laila, 2008, s. 65). Üstelik iç savaş zamanında Afganistan'ın finansal yapısı dâhil olmak üzere, temel yapıları olan, ulaşım, iletişim, elektrik, kanalizasyon sistemi ve diğer onlarca hayati yapı olumsuz etkilenmiştir. Taliban hâkimiyetinden sonra yani, 2001 yılının başlarından itibaren, demokrasi çerçevesinde yeni bir devlet oluşturulan Afganistan'da, uluslararası ülkelerin yoğun desteğiyle finansal sistemde yeni bir sayfa açılmıştır. 2001 yılında Taliban hâkimiyetinin düşmesinin ardından her konuda geri kalmış bir ülke olan Afganistan'ın finans sektörü; 2002-2003 döneminde reformlar, orta ve uzun vadeli finans sektörünü geliştirme stratejisi ana hatlarıyla gerçekleştirilmiştir. Afganistan hükümeti, yerli mikro finans olamaması nedeniyle ilk defa uluslararası finansal ve STK kuruluşlarından mikro finans kuruluşlarının kurulmasını istedi. 2002 yılında mikro finans sistemi güç verici bir bölüm olarak hükümetin sosyal istikrarı ve yoksulluk gelir düzeyini iyileştirmesi bakımından halkın finansal ihtiyaçlarının giderilmesi için Afganistan'da çalışmalar başlatmıştır.

Kuruluşundan beri Afganistan'daki mikro finans kuruluşlarının müşteri sayısı, coğrafi erişimi, kadınların finansal hizmetlerden yararlanma düzeyi, iş alanında fırsat yaratma ve halka farklı finansal hizmet sağlama alanında oldukça önemli bir gelişme yaşanmıştır.

Mikro finans kuruluşlar Afganistan'da farklı boyutlarda hizmet vermiş olmasına rağmen İslami inançlar, güvenlik eksikliği ve fırsat yaratılamaması gibi bazı problemler nedeniyle ülkeye daha fazla katkı sağlamaktan alıkoyulmuştur. Fakat son zamanlarda bazı ülkeler ve uluslararası finansal kuruluşların desteğiyle Afganistan hükümeti, finansal sektördeki sorunların azaltılması veya ortadan kaldırılması için yeni reformlar oluşturmuştur. Bununla birlikte Afganistan'ın finans sektöründe pratik ve etkili programlar gerekmektedir. Zira Taliban döneminden sonra bu ülke dünyanın en fakir ülkelerinden biri haline gelmiştir. Finansal sistem dâhil ekonomik olarak çöküşün yanı sıra teknoloji kapasitesi de yok denecek kadar zayıftır. Bu nedenle 2001 yılı sonu itibarıyla Afganistan'ın finansal sistemindeki derin bozulma göz önünde alındığında finansal sektörde yeni reformlar uygulanması beklenenden daha uzun sürecektir. Afganistan aşağıdaki karmaşık durumları ve zorlukları ele almak mukabilinde çare bulmak için devamlı bir reform yaratma halindedir. Bu reformlar şu durumlardan dolayı gerçekleştirilmiştir.

- Verimli ve yasal bir çerçevenin olamaması
- Zayıf ve eskiden kalan fiziksel bir altyapının olması
- Öğretim görmeyen ve yetenekli olmayan işçi eksikliği
- Merkez ve kamu bankalarında uygun olmayan bir yönetim yapısı
- Yeterli teminatı olmayan ve ağır borçlar
- Mevduat sahiplerine düşük güven
- Muhasebe standartlarında şeffaflık olmaması
- Sistemik ödeme eksikliği

Afganistan finansal sistemi muhitinde, yukarıda saydığımız maddeler, mikroekonominin gelişmesini önlemekte ve dolayısıyla finansal sistemin gelişimini de etkilemektedir. Bununla birlikte, Afganistan'ın finansal sistemi başta olmak üzere, diğer sistemlerin ve kuralların uygulanmasındaki en büyük engel, örgütlerin müdahalesidir (World Bank, 2018, s. 3).

Afganistan dünyada geri kalmış ülkelerden biridir. 2017 Dünya Bankası raporuna göre; Afganistan halkının 54,5% fakirlik sınırın altında olduğu, ayrıca işsizlik oranının 24% olduğu ve iş gücünün dörtte birini oluşturmaktadır. Fakat dünya bankası raporunda 2020 yılının sonundaki işsizlik 25% oranından 37,9% oranına kadar artmıştır (Lutfi, 2021, s. 83). Bu arada devlet destekleriyle birlikte bir takım özel kredili kuruluşlar, farklı ekonomik sektörlerdeki finansal problemlerin çözülmesi için oluşturulmuştur. Üstelik Afganistan'ın para ve sermaye piyasası, farklı ekonomik sektörde ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalmıştır (Kazemi, 1962, s. 56).

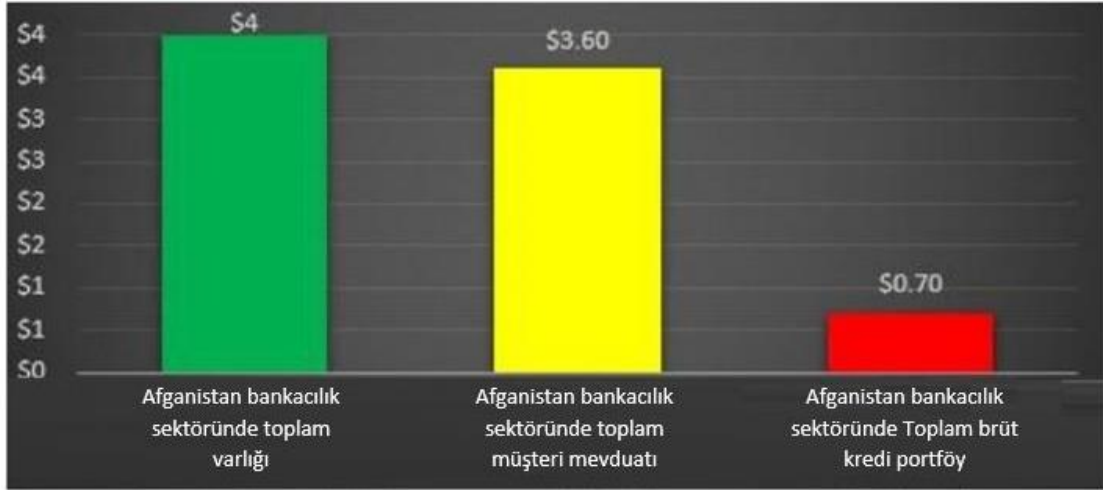
Bankacılık sektörü bir finansal bölüm olarak incelenecekse, eskiden düşük bir düzeydeydi ve ticari bankalar merkez bankasının bir bölümünü oluşturuyordu. Hâlbuki günümüzde özel ve devlete ait ticari bankalar merkez bankasından ayrı finansman hizmetleri vermektedir ve bu alanda ilerlemeye sahiptir. Bununla beraber Afganistan'ın bankacılık sektöründe en ciddi problemlerden biri, insan kaynakları eksikliğidir. Bu yüzden nitelikli insan kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır (Laila, 2008, s. 67). Afganistan'daki finans sistemi ticari bankalar ve yetkili borsa şirketlerinin işlemlerinin gerçekleşmesiyle yeni yeni gelişmektedir. Bunu yanı sıra bu ülkede finansal piyasalar engeller ile karşılaşmasına rağmen iç ve dış yatırımcılar için fırsatlar sunmaktadır.

Dünya Bankası'nın 2018 yılındaki raporuna göre; Afganistan'ın hâlihazırdaki finansal sisteminin gelişimi sırasında, kredi risk yöntemi, operasyonel verimliliği, aşırı personel, verimli ve otomatik süreçlerin eksikliği nedeniyle sektörde zayıf olduğu görülmüştür. Bu nedenle, diğer gelişmiş ülkeler gibi, Afganistan'ın da finansal sisteminin daha çeşitli, karlı ve verimli bir finansal sektöre sahip olması için pek çok değişiklik gerekmektedir. Ayrıca, reform çabalarının Afganistan'ın benzersiz özelliklerini ve koşullarını barındırmaya devam etmesi gerekmektedir. Spesifik olarak, hükümet ve kalkınma ortakları akılda tutulmalıdır.(Waqas K. vd., 2018, s. 18). 2020 yılı haziran ayı itibarıyla, Afganistan'da 14 il ve 81 ilçede 143 finansal kuruluş ve şubeleriyle beraber 2,670 işçi çalışmaktadır. Bunun yanı sıra, 2019 yılı içerisinde Afganistan finansal sisteminde, yedi mikro finans kuruluşu, üç devlet bankası, yedi özel ticaret bankası ve iki yabancı banka yani, toplamda on iki ticaret bankası ve beş küçük finansal kuruluş aktif finansal kuruluş hizmeti vermektedir. Bununla birlikte dünya bankası açısından, Afganistan'ın finansal sistemi yeni bir egemenlik dönemindedir. Bunun yanı sıra, finansal sistemin esnekliği, çatışma ve devletin yönetim meselesi nedeniyle zor bir duruma düşmüştür.

Bu sebeple finansal sistemin güçlenmesini sağlamak için desteğe ihtiyacı bulunmaktadır.

Şimdi Afganistan'ın finansal sistemi özel bankaların hâkimiyeti altındadır. Afganistan'ın bankacılık sistemindeki üç devlet bankası 27% varlığa sahiptir. Ayrıca, mevduatın 27% sini ve 6% kredi portföyüne sahiptir. Bu arada devlet bankasından ziyade günümüzdeki bankacılık standartlarına sahip olan dokuz özel banka (FBs) da bu sistem çerçevesinde yer almaktadır. Toplamda 92% kredi portföyü ve mevduat konusunda 65% paya sahiptir. Bununla birlikte diğer üç uluslararası bankalar 9% varlık payına, 1% kredi portföyüne ve 8% mevduat payına sahiptir. Bu üç kategorideki bankalar, Afganistan Merkez Bankası (Da Afganistan Bank) tarafından düzenlemekte ve denetlenmektedir. Ayrıca banka dışı finans alanında zayıftır ve bu alanda sadece dört sigorta şirketi faaliyet göstermektedir. Üstelik resmi olarak çalışan beş mikro finans kuruluşu (MFI), bankacılık sektörünün kredi portföyünün neredeyse yüzde 20'sine eşdeğer bir toplam kredi portföyünü yönetmektedir.

Son zamanlarda Afganistan'da bankacılık sektörü eskisinden daha da yavaş bir hâle geldi. Bunun sebebi, 2016 yılının sonunda, bankacılık sektöründeki varlıkların GSYİH'nin %21'ini oluşturmasıdır (World Bank, 2018, s. 24). Diğer yandan finansal kaynaklara erişimin de zor olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, ekonomik çerçevede kısıtlamalar meydana gelmiştir. Bu durum, özellikle tarım sektöründe net bir şekilde görülebilmektedir. Aşağıdaki grafikte, Afganistan bankacılık sektöründe on beş banka içerisinde toplam sermaye dört milyon dolar, depozite 3,6 milyon dolar ve net borç 0,7 milyon dolar portföyü göstermektedir (WBG, 2015, s. 19).

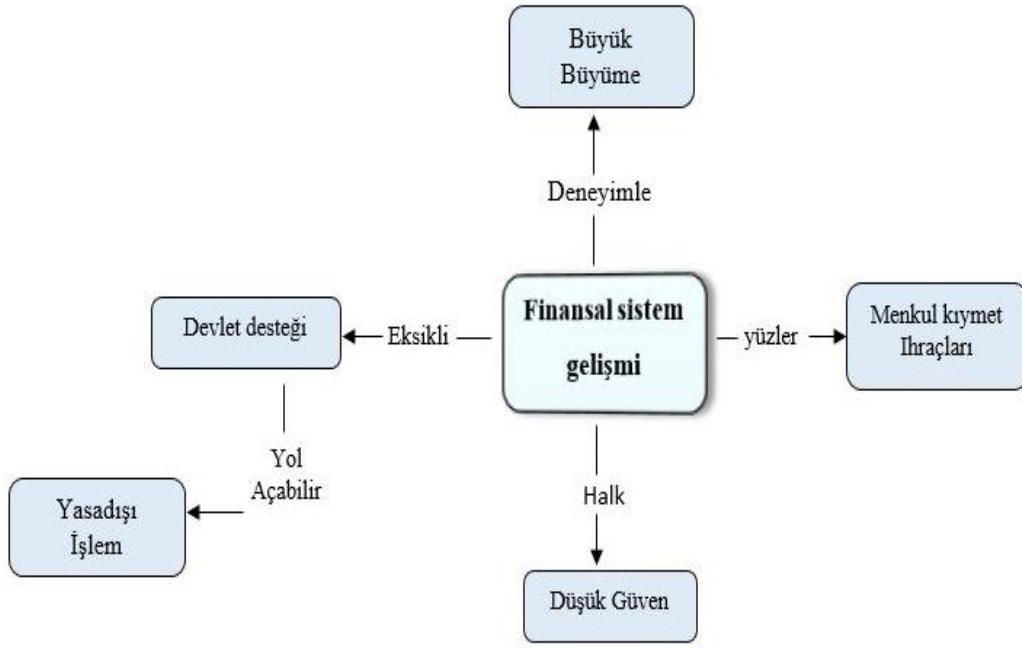

Grafik 1: Afganistan Ticari Bankalarda Toplam Sermaye, Depozite, Borç Portföy 2016

Kaynak: (DB, 2018, s. 16).

1.3.1. Büyüme Durumu

Finansal kuruluşlar ülkelerin gelişim sürecinde yüksek bir rol oynamaktadır. Finansal sistem çerçevesindeki bu kuruluşların gelişiminde, hangi indekslerin engellendiği ve fırsatların nasıl kullanıldığı önem taşımaktadır. Zira finansal kuruluşlar, toplumsal finans çerçevesindeki hükümet destekli sistemin omurgası sayılmaktadır. Bu arada, Afganistan'daki istisna olmayan fonların akışı, küçük ve mahdut finansal piyasa (ticari bankalar ve tezgâh üstü bankalar) tarafından kolaylaştırılmaktadır. Afganistan'ın finans sistemi ve bankacılık gelişimi konusunda on yedi yıllık bir tecrübesi vardır. Ticari bankaların dışında sigorta şirketleri ve değişim şirketleri de faaliyet göstermektedir. Eğer hükümet genel anlamda finansal sistemdeki güven ve savunmaya odaklansaydı bu kurumların başarısı, Afganistan'ın genel finansal sistemine uzun vadede etkili bir katkı sağlayabileceği açıktır. Hâlbuki devletin finansal politikası düzensiz işleyişi ve yanlış savunma politikaları nedeniyle her geçen gün artan yasa dışı faaliyetlerle halkın finansal kuruluşlar üzerindeki güveninin azalmasına sebep olmaktadır. Kabul Bank'ın batması bu konuda etkili bir örnek oluşturmaktadır. Şekil 1.'de Afganistan finansal sisteminin gelişim sürecinde, finansal kuruluşların oynadığı rol gösterilmektedir. Burada yer alan kuruluşlar, ticari bankalar, yetkili değişim şirketleri ve havaleler olmak üzere genel olarak üç kategoride toplanmıştır (Waqas K. vd., 2018, s. 41).

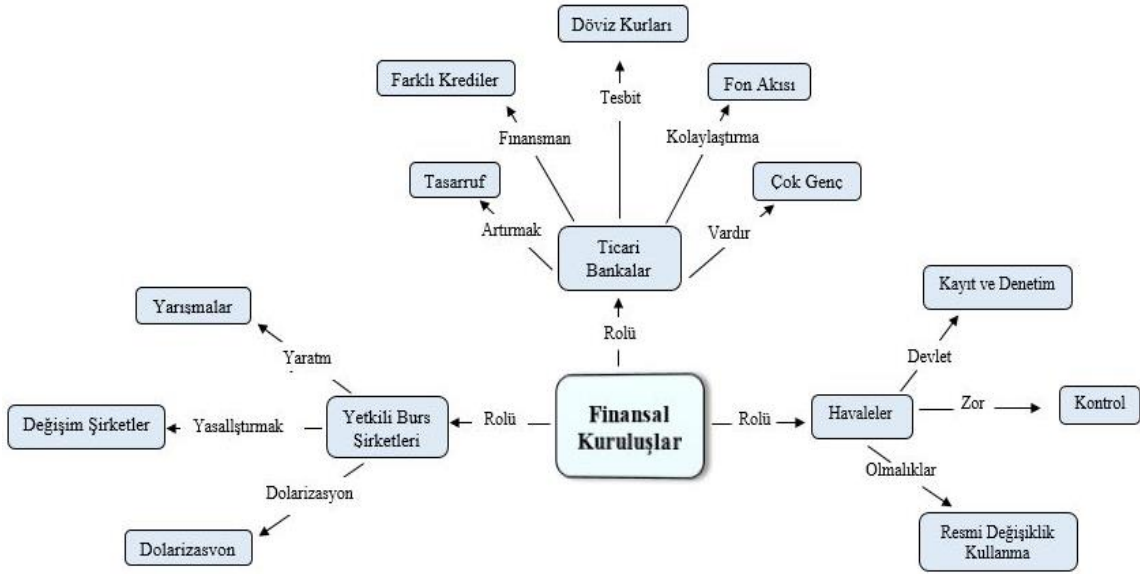
Şekil 1: Afganistan'ın Finansal Sisteminin Büyüme Durumu

Kaynak: (Waqas Khan vd., 2018, s. 41)

1.3.2. Finans Sisteminin Finans Kurumlarına Etkisi

Ticari bankaların Afganistan'ın finansal sisteminde yüksek bir rol oynamasının yanı sıra bu sektör, Afganistan'da daha genç sayılmaktadır. Bu kurumlar, farklı kaynaklar sağlayabilen ve Afganistan'da tasarruf söz konusu olduğunda ilk akla gelenlerdir. Aynı zamanda bu kurumlar yerel para karşısında yabancı parayı da değerlendirmektedir. Yetkili borsa şirketleri ve havaleler⁴ de Afganistan'ın finansal sisteminde önemli rol oynamaktadır. Bu yetkili borsa şirketleri, ülkede piyasasının talep seviyesine göre az sayıdadır. Dolayısıyla, sayılarının artması, devlet tarafından farklı hizmetleri ve rekabet ortamını yaratmak için zaruri görülmektedir. Diğer yönden bakıldığında ise; böyle kurumlar ülkenin dolarizasyonu açısından sıkıntı teşkil edebilmektedir. Aşağıdaki tabloda bu durumu özetleyen, Afganistan finansal sisteminin gelişiminde, finansal kurumların rolü gösterilmiştir (Khan vd., 2018, s. 18).

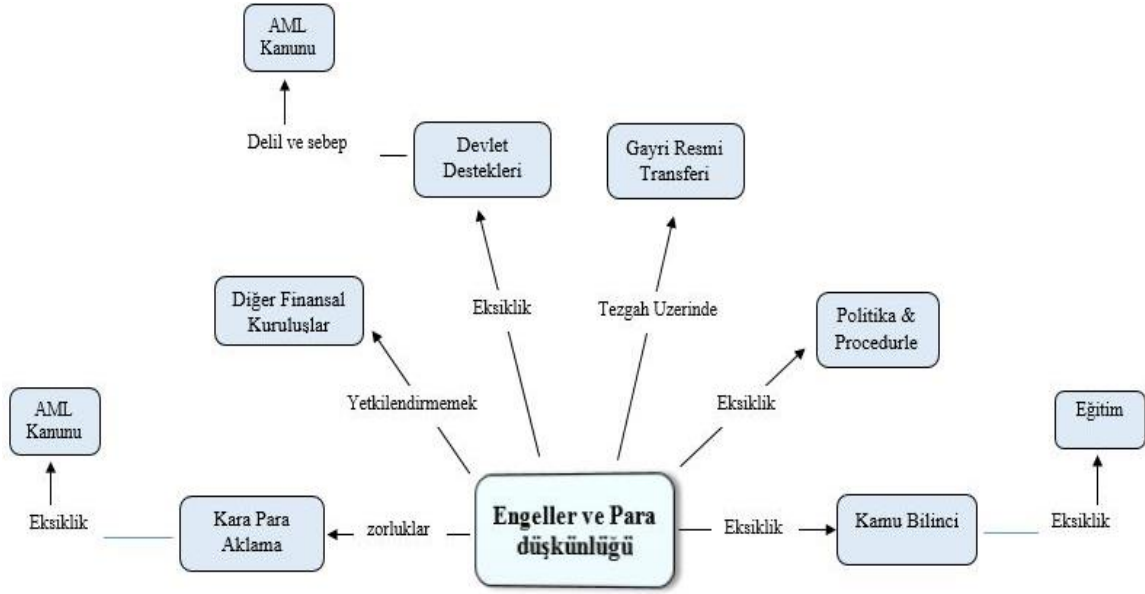
⁴Havaleler, cari hesap bakiyesinin büyük bir bölümü olduğundan ayrı bir kurum olarak kabul edilir. Havaleler resmi yönden denetleme altında olup doğru bir biçimde kayıt olması, ayrıca devlet bunları yatırım yapmalı. Dolayısıyla, düzensiz ekonomik altyapıya sahip olan ve onun içinde kontrolde bulunmayan gayri resmi havalelerin kanalları, devlet için büyük bir sıkıntı olarak görülmektedir (Waqas vd., 2018, s. 42).

Şekil 2: Afganistan Finansal Gelişimin Sürecinde Finansal Kuruluşların Yeri

Kaynak: (Waqas vd., 2018, s. 42)

Yasal olmayan para işlemleri finansal gelişim sürecindeki engellerden biridir. Bu işlemin meydana gelmesindeki önemli sebeplerden biri eksik ve düzgün bir çerçeveye sahip olmayan politikalar ve uygulamalardır. Kara para aklama karşıtı yasalar bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla devlet veya hükümet, ülkedeki finansal sistemin gelecek planı konusu ile ilgili tanımlanmış amaçlara sahip değildir. Bu sebeple hükümet tarafından belli bir ekonomik politika ve amacının yani, ülkenin güçlü bir ekonomik ve finansal sistemine sahip olabilmesi için etkili bir unsur olarak görülmektedir. Bu açıklama, görsel bir ifadeyle aşağıdaki tabloda net bir şekilde görülebilmektedir (Waqas K. vd., 2018, s. 42).

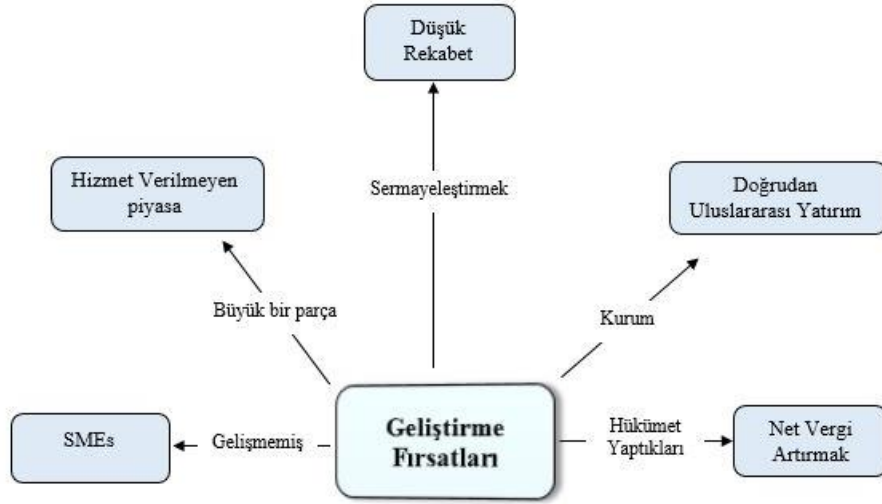

Şekil 3: Afganistan Finansal Gelişim Sürecinde Engeller

Kaynak: (Waqas vd., 2018, s. 41)

1.3.3. Afganistan Finans Sektöründe Kalkınma Fırsatları

Yabancı yatırımcılar, pazarda çok az sermaye ile yatırım yapmaktadır. Bu finansal müesseseler yatırım yaptığından dolayı küçük ve büyük şirketlerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Finansal gelişmeyle beraber devlet tarafından maliyet de artırılmaktadır. Böyle fırsatlar, devletin finansal kuruluşlarının devamının sağlanabilmesi için güvenlik ve desteğe ihtiyaç duymaktadır. Zira finansal sistemin ve müesseselerin gelişimi konusunda halkın güvenini kazanmış bir devletin etkili bir rolü bulunmaktadır. Bu hedefin gerçekleşmesi için devlet, faydalı hizmetlerini artırmalı ve politikasını sürekli güncel tutmalıdır. Üstelik sadece devlet değil, bu durumda finansal kurumlar da finansal hizmetler ile ilgili halkı bilgilendirmeli ve kendi rolünü göstermelidir. Ayrıca, finansal sistemin bünyesini güçlendirebilmesi için devletin ve finansal kuruluşların yardımıyla beraber daha iyi bir araştırma gerekmektedir (Waqas K. vd., 2018, s. 37). Bu sebeple finansal sistem çerçevesinde devletin yardımı ve Afganistan Merkez Bankası önemli görülmektedir. İyi bir finansal sistemin hem dış ticarete hem de ekonomide büyümeye neden olduğu bilinmektedir. Böyle bir durumda finansal sistem gelişecek ve ekonomide verimlilik meydana gelecektir. Aşağıdaki şekilde daha açıklamalı ve detaylı bir şekilde görülebilmektedir (Afganzai, 2021, s. 86).

Şekil 4: Afganistan Finansal Sektörünün Gelişim Fırsatları

Kaynak: (Waqas vd. 2018, s. 43)

1.3.4. Afganistan'ın Finans Sektöründeki Hukuki ve Düzenleyici Reformlara İhtiyacı

Aşağıdaki maddeler Afganistan'ın finansal sisteminin pratik sahasında önemli yer teşkil etmektedir. Merkez bankası tarafından belirlenen kısa, orta ve uzun vadeli planlar şunlardır:

- Bankaların performans sermayesini, varlık kalitesini ve likiditesini açıklaması
- Bankacılık denetçilerinin saha içi ve saha dışı teftiş kalitelerinin artırılması
- Sermaye yeterliliği, kredi sınıflandırması, ihtiyatlı düzenlemeler ve asgari banka sermaye gereksinimlerinin artırılması
- Olumlu ticaret mahkemelerinin kurulması ve derneklerle çalışarak etik kurallar çerçevesinde davranış standartları taslağının hazırlanması ve kabul edilmesi
- Finansal sektörün devamlılığının sağlanması ve düzenleyici çerçevenin güçlendirilmesinin yanı sıra, Merkez Bankası, Ticari Bankalar, Devlet Bankaları ve Özel bankaların modernizasyonun sağlanması
- Devletin yardım altyapıları; üyelerin artırılması, azaltılması ve yönetimi
- Yeni bankaların sermaye girişinin güçlendirilmesi
- Prosedürlerin ve kriterlerin netleştirilmesinin yanı sıra bireysel işlem çerçevesi, yönetim ve ortakların gereksinimleri, bankacılık sektöründe rekabet etkisi ve raporlamaların güçlendirmesi

- Paranın yasadışı politikayı belirlenmesi
- Bankaların ürün ve hizmetlerinin belirlenmesi
- Banka işlemlerinin daha hızlı yapılması ve güvenliğin sağlanması açısından spesifik düzenlemelerin açıklanması
- Finansal sektörün gelişiminin ve devamlılığının sağlanması
- Devlet ticari bankaları ve özel bankaların düzenlemesi
- Yetkili bir NGO sistemin kurulması ve mikro finansın denetlemesi,
- Mikro finans faaliyetlerini, kooperatifleri ve diğer tasarruf ve kredi birliklerini kapsayan yeni NGO mevzuatını kabul etmesi
- Finansal sektör çerçevesinde banka dışı finansal kuruluşlar ve gayri resmi finansal sektörün devamlılığının sağlanması
- Mikro finans kuruluşları; yeni bankacılık kanunu, mikro finans kuruluşlarının düzenlenmesi ve denetlenmesi için herhangi bir hüküm içermemektedir. Bu alana giren STK'ların sayısının artmasına rağmen, mikro finans hala erken bir aşamadır (Laila, 2008, s. 18).

1.3.5. Afganistan Finans Sektörü Altyapısının Güçlendirilmesi

Finansal sektörün altyapısından daha fazla verim sağlanması ve güçlendirilmesi için gereken maddeler şu şekilde açıklamaktadır:

- Yönetim: Merkez Bankası'nın kurumsal yönetim yapısını güçlendirmek.
- İnsan kaynakları: Yönetim için yeterli bilgiye sahip olan özel yöneticilerin belirlenmesinin yanı sıra uluslararası programlar ile güncel bilgilere ulaşılması.
- Muhasebe: Yeni, yararlı ve uluslararası belli standartlara sahip bir muhasebe yönteminin belirlenmesi.
- Bilgi ve bankacılık bilgi sistemi: Zamanın verimli kullanılması ve en kısa sürede iyi bir sonuca ulaşmak için güncel programların kullanılması.
- Finans ve bankacılık alanında ödeme ve işlemlerin sisteme uyumunun sağlanabilmesi için piyasada yasal bir çerçevenin belirlenmesi.
- Finans alanı yaygınlaşması için ilk kademe mikro finansın kurulması ve belirli bir çerçevede mikro finansın yaygınlaşması için lisans verilmesi (Laila, 2008, s. 19).

1.4. Afganistan’da Bankacılık Sistemi

Dünya çapında bankacılık sistemi literatürde evrensel bir finans işlemi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, ekonomi çerçevesinde önemli role sahip ülkelerde “ekonominin altyapısı” olarak da tanımlanmaktadır. Afganistan bu hususta istisna bir ülke değildir. Bankalar genel çerçevede varlıkların kurucusudur ve bankacılık sektörü günümüzdeki mevcut dünya ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Bu işlem, kaynak toplamı, yoksulluğun azalması, üretim ve kaynakların dağıtılması gibi çoğu ekonomik faaliyetlerin tamamını etkilemektedir (Askarzadah, 2018, s. 11). Bankacılığın kökenleri 1400’lü yıllara dayanmaktadır. Fakat yüzyıllardır günümüzde katlanarak devam eden büyüme oranı kadar hızlı bir büyüme görülmemiştir (Ali, 2016, s. 95). Otuz yıldır süren iç savaş nedeniyle Afganistan’ın ekonomik altyapısı çökmüştür. Şu an finansal sektörün altyapısının yeniden inşa edilmesi zorunluluğunun yanı sıra devlet tarafından yol inşası, enerji üretimi ve zirai kalkınma gibi çeşitli projelerin de planının hazırlanması gerekmektedir (DAB, 2010, s. 14). Son zamanlarda Afganistan bankacılık sektöründe, Merkez Bankası dâhil, özel bankalar ve finansal kuruluşlar önemli gelişmeler göstermiştir. Bugün bankacılık sektörünün büyümesi ile birlikte Afganistan ekonomisi daha iyi alternatifler ve standartlar üretmeye çalışmaktadır (Askarzadah, 2018, s. 14).

Dünya bankasının bir raporuna göre; Afganistan bankacılık sektöründe 10% banka hesabı müşteriler bulunmaktadır. Halkın sadece küçük bir bölümünün bankacılık sektörüyle ilgilenmesi finansal sahada ortaya çıkan problemlerden biridir. Özellikle 2010 yılında Kabul Bank’ın çöküşünden sonra Afganistan halkının bankacılık sektörüne karşı güvenini kaybetmesi, bankacılık sisteminde bir düşüşe sebep olmuş ve bu Afganistan bankacılık sektöründe bir kırılma noktası olarak kabul edilmiştir (DDCAP, 2021, s. 45). Hâlbuki ülkedeki bankacılık alanına baktığımızda bankalar yüksek bir likidite seviyesine sahiptir (World Bank, 2018, s. 23). Çoğunluğu Müslüman olan Afganistan’ın finans sisteminde 3,8% oranı kadınlar olmak üzere 10% oranda banka hesabına sahip yetişkinler oluşturmaktadır. Özel sektöre verilen borç 3,5% ülkenin GSMH’nı oluşturmaktadır. Bununla birlikte, 2% veya 3%’ü resmi şirketlerin banka hesabına erişimi ve 2% oranında şirketlerin banka kredilerine ulaşılmaktadır. Afganistan Bankası’nın 2019 yılı raporuna göre; mevduat sahipleri (3,83 milyon) ve borçlular (en az 67,000) arasında büyük bir boşluk bulunmaktadır. Üstelik 2019 yılında Afganistan’ın toplam nüfusunun 12,7%’si banka kredileri kullanmakta ve 0,22%’sinin banka borcu

bulunmaktadır (Naseri, 2020, s. 17). Konvansiyonel alanda güven eksikliği, dini inanç ve yakıcı savaş, bankacılığın düşük seviyelerinin kabul edilebilir sebeplerinden olmuş, ayrıca düşük tasarruf ve sermaye birikimine sebep olmuştur.

Afganistan'ın finansal sistemini incelediğimizde bu alandaki bütün problemler, etkili ve güçlü bir ekonomik sistemin yokluğundan kaynaklanmaktadır. Afganistan ekonomisinde, bankacılık sektörüne karşı güven eksikliğinden dolayı, İslami bankacılık sisteminin yeniden uygulanması, işletilmesi ve genişlemesi özellikle güven meselesinde son derece kurtarıcı olarak görülmektedir. Bununla birlikte, kâr/zarar paylaşımı, İslami bankacılığın esası, dengeli gelir dağılımı ve tarım sektöründe İslami bankacılık ürünlerinin (Murabaha, Müşaraka, Mudârebe, Muarasa, Musaqa) kullanılmasının daha fazla fayda sağlayacağı öngörülmektedir (Ur ve Khalid, 2011, s. 18). Bununla birlikte Afganistan'ın bankacılık sistemi şubeleri, diğer tüm şehirdeki bankaların merkezi şubeleri tarafından kontrol edilmektedir. Çoğunluğu yurtdışında olan Afganistan banka şubeleri buldukları ülkelerin kanunlarına göre işlem yapmaktadır. Afganistan bankalarının faaliyetlerini açıklayabilmek için (ticaret kanunu hariç) hiçbir kanun bulunmamaktadır. Bu sebeple tüm banka işlemleri, Afganistan ticaret kanunu üzerinden gerçekleştirilmektedir (Kazemi, 1962, s. 20).

Afganistan bankacılık sektörü, devlet bankası, özel bankalar ve yabancı banka şubelerinden oluşmaktadır. Bu bütün bankalar, Afganistan Merkez Bankası (DAB) denetimi altındadır. Ülkenin finansal ve bankacılık sektöründe, Mili Banka ve Afganistan Merkez Bankası'yla beraber ticaret alanını geliştirmeyi amaçlayan Paştani Bankası, ziraat ve hayvancılık alanını genişletmeyi hedefleyen Tarım Kalkınma Bankası, Sanat Kalkınma Bankası, Rehin ve İnşaat Bankası faaliyet göstermektedir. Ayrıca, devlet tarafından kabul edilen yeni bankacılık kanunu ile bankacılık sektöründe ekonomik ve ticari amaçların gerçekleştirilebilmesi, kaynakları ekonomik faaliyetlere yönlendirmek için ve devlet Bankası'nın yanında özel ve ticari bankaların da faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için fırsat sağlanmıştır. Üstelik ülkedeki özel bankalar devlet bankalarından daha gelişmiş bir hale gelmiştir. Çünkü para transferi, bankacılık işlemi, risk konusu ve diğer önemli işlemlerin günümüzdeki teknoloji ile uyumlu olması, halkın problemlerini büyük ölçüde azaltmıştır. Taliban hükümetinin düşmesinden sonra, ülkeye uluslararası kuvvetlerin girişiyle, uluslararası bankacılık

sistemi Afganistan'ın finansal sektör üzerinde etkili olmuştur. Hâlbuki İslami bankacılık ve konvansiyonel bankacılık sistemi arasında belirgin farklar bulunmaktadır.

Afganistan'da; Paştani Bakası (PB), Bank-e Mili Afganistan (BMA), Merkez Bankası (DAB), Yeni Kabul Bank (NKB), İhracat Kalkınma Bankası, Rehni Ve İnşaat Bankası, Ziraat Kalkınma Bankası ve El Sanatların Kalkınma Bankası olmak üzere sekiz adet devlet bankası Azizi Bankası, Afganistan Ulusal Bankası, Bakhtar Bankası, Maiwand Bankası, Afgan United Bankası, İlk Küçük Kredi Bankası, Gazanfar Bankası, Ariyan Bankası, Afgan Ticaret Bankası ve İslami Bankası olmak üzere on adet özel banka ve Habib Bankası, Ulusal Pakistan Bankası ve Al-Falah Bankası olmak üzere üç adet uluslararası banka şubesi bulunmaktadır. Bununla birlikte finansal çerçevedeki bankacılık sektöründe yeni nesil bankacılık (e-ticaret) ve e-bankacılık, 2001 yılından itibaren gelişen yeni bir tecrübedir. Otuz dokuz milyon halk arasından sadece 10%'unda internet ve diğer ticaret işlemleri uygulanmaktadır. Diğer yandan e-ticaret alanı girişimciliğindeki fırsat eksikliği, yöneticilerin bilgi eksikliği, güvenlik eksikliği, düşük satın alma gücü, yolsuzluk ve altyapı düzenleyici girişimlerinin eksikliği, teknoloji eksikliği, halkın güven eksikliği, düzenli bir kural ve düzenleme eksikliği Afganistan'daki ticaret ve bankacılık (özellikle e-ticaret) alanında birtakım zorluklar olarak görülmektedir. Fakat son on yıl ile mukayese edildiğinde bankacılık, e-ticaret ve internet konusunda 10%'un üzerinde hızlı bir harekete sahip olduğunu görülmektedir. Muhtelif alanda bu gelişmeyi yurt içinde ve yurt dışında eğitim görmüş kadrolar DAB tarafından hem özel hem de uluslararası banka şubelerinin açılması, finans alanındaki gelişme ve kalkınmanın nedeni olarak tanımlanmaktadır (Delawari, 2019, s. 17). Son zamanlarda bankacılık ve finans sektörü ülkedeki GSYİH'nın %23'ünü oluşturmuş tatmin edici bir şekilde halka hizmet vererek iyi bir likit sağlamıştır (DBA ve MDP, 2020, s. 45).

1.4.1. Afganistan'ın Merkez Bankası

Afganistan finans sisteminde, bankacılık sektörü ilk olarak 1933 yılında Bank-e Milli Afgan kuruluşuyla faaliyete başlamıştır. Afganistan Merkez Bankası kuruluşundan önce BMA Afganistan'ın içsel bankacılık sistemini ve faaliyetlerini kapsamaktaydı. Fakat kısa zaman içerisinde Afganistan Merkez Bankası (DAB) 7 Şubat 1940'da 1317/5280 sayılı kanuna göre, yüz yirmi milyon Afganî yatırım açılışı ile Afganistan'ın

başkentinde kurulmuştur. Daha sonra tüm devlet işleri BMA tarafından DAB'a devredilmiş ve DAB'ın kendi faaliyetlerini resmi bir çerçevede başlatması mümkün olmuştur (Askarzadah, 2018, s. 16). Afganistan'ın bankacılık kanunu altında (Gazette, 2015, s. 23), olan DAB, bütün faaliyetlerini hızlandırmak ve yürütmek amacıyla anonim bir şirket olarak kurulan DAB, banknot ihraç aracılığına da sahiptir (Kazemi, 1962, s. 45). 2002 yılından itibaren merkez bankası diğer ticari bankalar ile beraber milli bankalar alanında faaliyet göstermektedir. Ancak DAB, 2003 yılından itibaren, anayasanın on ikinci maddesine göre belli bir amaca, kurala ve hedefe sahip, kendi kendini yöneten bir kuruluş olabilmıştır. DAB yasasına göre paranın sabitlik değeri Merkez Bankası'nın temel yükümlülüğüdür. Bu nedenle, para politikalarının planlanması, yürütülmesi ve uygulanması, döviz politikasının yanı sıra banknot basımı ve madeni para basımı temel sorumluluğu olarak kabul edilmektedir. Ayrıca hükümetin finans kurumu olan Merkez Bankası, diğer bankaların faaliyet gösterebilmesi için lisans yaratmak, diğer bankaların ve finans kuruluşların kontrolü, döviz dengesini sağlamak ve finansal hizmet aracı olarak hizmet vermektedir⁵ (Askarzadah, 2018, s. 17). Afganistan bankasının temel amacı, ulusal ve uluslararası organizasyonlar ile faaliyet göstermek ve Afganistan finansal sektöründe kara para aklama, terör finansmanı ve diğer mali suçları önlemektir (FINTRACA, 2019, s. 53).

1.4.1.1. Yüksek Kurul

Yüksek Kurul, Merkez Bankası'nda karar verme ve politika konusunda önemli rolü olan en yetkili kurumdur. Yüksek Kurum'un üyeleri kendi faaliyetlerindeki politikanın geliştirilmesinden sorumludur. Kurum yedi üyeden oluşmaktadır ve cumhurbaşkanlığı kararı ile atanan üyelerin görev süresi beş yıldır. Üyeler her üç ayda bir veya daha fazla toplantı yapmakta ve kendi aralarında belirli faaliyetleri yerinde getirmek üzere altı komisyon oluşturmaktadırlar. Üyelerin en önemli görevleri ve sorumlulukları şunlardır:

- Banka borçları üzerindeki oranın sabitleştirilmesi ve altın satın alma fiyatının düşürülmesi
- Banka harcamalarının yıllık bütçesinin onaylanması
- Banknotun boyutu ve form vs. özelliğini tayin etmesi

⁵<https://www.dab.gov.af/dab-history> E.T. 12/06/2022

- Maliye bakanlığı, ticaret ve dış işleri bakanlığı ve planlama üyelerinin tümü DAB bakanlığına tabidir (Kazemi, 1962, s. 46).

1.4.1.2. FinTRACA (Afganistan Finans Sisteminde Anahtar Kurum)

Afganistan Mali İşlemleri ve Raporları Analiz Merkezi (FinTRACA) mali istihbarat birimi (FIU) olarak Afganistan'ın Cumhurbaşkanı (Mohammad Aşrafgani Ahmadzai) imzasıyla kara para aklamayı önleme yasası (AML) ve terörün finansmanı ile mücadele kanunu (CFT), 2006 yılında Merkez Bankası çerçevesinde kurulmuştur. Bu yapı, kara para aklamaların⁶ ve yasadışı finansal akışın⁷ (IFFs) önlenmesine dayanmaktadır. Milli İstihbarat Birimi (MIT), K.A. ve T.F. ile ilgili bilgileri alma, analiz etme ve yayma kararlarında (tam özerklik dâhil olmak üzere) yetkilerini, görevlerini ve işlevlerini yerine getirme amacıyla faaliyetlerinde bağımsız bir kurum olarak çalışmaktadır. FinTRACA, mali denetçiler, kolluk kuvvetleri ve savcılarla birlikte, Afganistan'da kara para aklama faaliyetleri ve terörün finansmanını tespit etmeye ve bunlarla mücadele etmeye yönelik bir ortamın oluşturulmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır⁸ (FIU, 2020, s. 34). Yasadışı finansal akışlar, siyasetçiler, suçlu, yolsuz ve savaş ağalarının cinayetten elde ettikleri gelirleri bütün Afganistan'a ve farklı ülkelere göndermek için fırsat sağlamaktadır. Ayrıca yeni model araba ve gelişmiş silahları dener. Ev satın alırken bile kendi yasadışı yolunu meşru olarak göstermeye çalışır.

Afganistan'da yasadışı finans akışı konusunda ciddi problemler vardır. Finans Bakanlığı'nın açıklamalarına göre bütün finansal akışlardan elde edilen %65 yasadışı geliri ve transferi kullanmaktadır. Diğer taraftan tahmini %90 civarı gayri resmi finansal transfer, örneğin; havalar sistem (money landring), vergi kaçırma, rüşvet alma gibi meşru olmayan yollar ve kayıp gümrük gelirleri, yasadışı finans akışını oluşturmaktadır⁹

⁶İFS yasa dışı finansal akışı çok fazla yöntemlerini sahip olup ve kara para aklamının en önemli biçimidir. Kara para aklama, yasadışından hasil olan paraları saklayıp ve onu yasal finansal sistem birleştirmektir. Kara para aklamaya yasadışı akımları mesela uyuşturucu ticareti, maliyet kaçması, fısad ve diğer işlemleri içirmektedir (FIU, 2020, s. 34).

⁷Yasadışı finansal akış, yasadışı taşıma diğer bir ifade ile paranın taşıma bir yeden başka bir yere olarak tanımlanır. Vucuh veya para yasadışı olarak bulunduğu zaman bir yerden başka bir yere transferi açıklar (FIU, 2020, s. 32).

⁸<https://www.fintraca.gov.af>

⁹Kara para aklama üç aşamadan oluşmaktadır; yerleştirme yani suç faaliyetlerinden elde edilen para finansal sistemi dahil edilir ama buradaki en büyük sıkıntı nakit para ile karşılamaktır, katmanlamasında yani farklı katmanlama planının ile parayı bir hesaptan diğer hesaba aktarılması ve meşru bir kaynaktan türetilmiş gibi fikir sağlamak ve üçüncü aşamada entegrasyon yani aklayıcı diğer varlıklara yatırım yapar

(Jost ve Sandhu, 2003, s. 63). Dolayısıyla yasadışı finansal akış Afganistan için ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Merkez bankası DAB, Afganistan mali sisteminin gözetiminden sorumlu olan ilgili düzenlemeleri yayınlamıştır (Hakimi, 2015, s. 18).

Şekil 5: Kara Para Aklama ve Kademeleri

Kaynak: (Hakimi, 2015, s. 18).

Afganistan'ın finansal sistemin önemli bir bölümü olan FinTRACA merkezi LEAS, düzenleyiciler, savcılar ve uluslararası kurumları iş birliği ile Afganistan finans sisteminin sömürülerden, kara para aklamaktan, terör finansmanından ve finansal sistemi tehlikeye atan diğer faaliyetlerden etkilenmemesini amaçlamaktadır. Üstelik FinTRACA merkezi ceza hukuk sistemi, soruşturmalara, kavuşturmalara, mahkûmiyetlere ve diğer finansal yol açan bilgileri analiz etmektedir. Ayrıca, FinTRACA merkezi Afganistan'ın ekonomik ve finansal çerçevesinde yatırımcıların refahını sağlamak için ülkenin finans sistemini evrensel finans yapısı ile birleştirmektedir¹⁰. Bunun için karşılıklı finansal bilgi ile ilgili diğer uluslararası kuruluşlar olan Finansal birlik (FFUs) ve MOUs, önemli enstrümanlar olarak rol oynamaktadır. Ayrıca, Afganistan EAG kuruluşu gözlemci, APG kuruluşu üyesi olarak

fonları haksız kazançlarından yararlanmak için kullanır veya yine yasa dışı faaliyetlere yarıttırım yapmaya devam eder (Hakimi, 2015, s. 18).

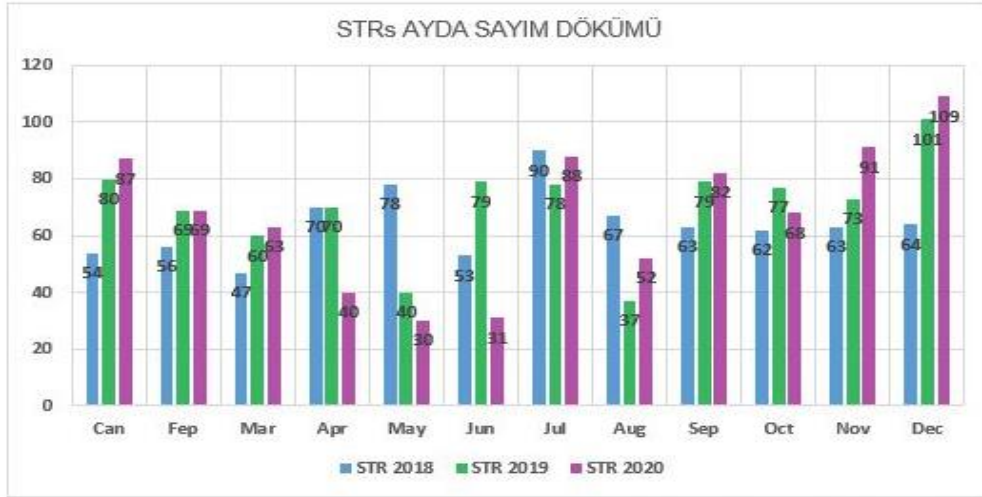
¹⁰<https://www.dab.gov.af/Financial-Intelligence-Unit> E.T. 14/06/2022

ve FinTRACA denetleme kuruluğu olarak FIU's grubunda EGMONT'un bir üyesi olarak faaliyet göstermektedir (FIU, 2020, s. 34).

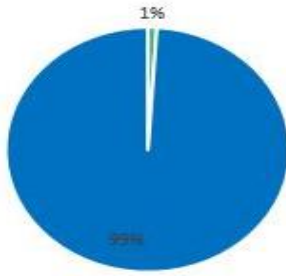
FinTRACA kendi çerçevesinde farklı kaynaklardan bu kurum ile alakalı olan bilgileri alıp incelemekte ve analiz etmektedir. Kaynaklar incelenip şüpheli durum tespit edildiğinde, FinTRACA merkezinin denetiminden geçmektedir. FinTRACA finansal terörü önlemek için denetim yapan bir kurum olarak; tüm Afganistan'daki devlet kurumları ile bağlantılı veri tabanı ve bilgi kaynaklarına ulaşma imkânına sahiptir. FinTRACA bilgilerin yasadışı finansal sisteme yakınlaşma durumunda kanunları kullanarak inceleme ve açıklama yapmaktadır. Bununla birlikte FinTRACA kuruluğu yasaya uygunluk durumunda, uluslararası kuruluşlar ile faaliyet iş birliği çerçevesinde finansal olayları ve bilgileri sunmaktadır. Diğer yandan, bilgi raporlama konusunda yasal olarak yükümlülüğü olan kuruluşlara eğitim vermek ve AML amacına ulaşmak için yasaları yöntemleri geliştirmektedir. Aynı zamanda karşı önlemlerin geliştirilmesi için uluslararası ve bölgesel iş birliği yapmaktadır. FinTRACA merkezi, ülkedeki rapor veren ve kanunu işleyen kuruluşlar arasında müstakil, raporlama çerçevesinde bilgileri ve kaynakları yasal olarak belirli bir amaç için kullanan ve bu konuda ciddi taahhüt eden bir kurum olarak tanımlanmaktadır¹¹ (FIU, 2020, s. 35).

FinTRACA merkezi Afganistan'ın finansal altyapısında şeffaflığı koruyabilmek için finansal faaliyetleri mukabilinde iki genel sorumluluğu sahip olmaktadır. Birinci sorumluluk olarak şüpheli işlem raporlarının alınması yani, FinTRACA merkezinin genel sorumluluğu, kara para aklama, terör finansmanı, suç gelirleri ve diğer yasadışı veya şüpheli gelirler ile ilgili gerçek bir delil bulunması durumunda rapor oluşturmaktır. Ayrıca, raporlama dosyaları (STRs) en fazla üç gün geçtikten sonra, hızlı bir biçimde ve STRs'ler için gerekli tüm bilgiler hazırlanmalıdır. FinTRACA ve rapor veren kuruluşlar, tüm dokümanların gizliliğinin sağlanmasından hatta yönetici ve diğer ekiplerin müşterilere herhangi bir bilgi sızdırmasının önlenmesinden sorumludur. Merkez, bir önceki yıla göre %4'lük bir düşüş gösteren toplam 810 STR almıştır. Bu durum aşağıdaki şekilde daha detaylı bir tabloda gösterilmektedir.

¹¹<https://www.dab.gov.af/Financial-Intelligence-Unit> E.T. 18/06/2022

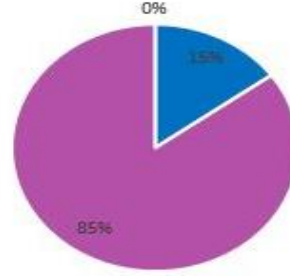

STRs Alınan 2020

Bankacılık Bankacısız

Bankacılık Sektörden Alan STRs

Yabancı Bankası Devlet Bankası Özel Bankası

Grafik 2: FinTRACA Tarafından Şüpheli İşlem Raporlanması

Kaynak: (FIU, 2020, s. 35)

İkinci sorumluluk olarak Mali Ceza Uygulaması yani, Afganistan Merkez Bankası tarafından alınan tedbirlerden ziyade, FinTRACA merkezi raporlama kurumları tarafından tedbir olarak bir takım mâli cezalar uygulanmaktadır. Aşağıdaki tabloda, bankacılık ve bankacılık dışı sektörlerde uygulanan para cezalarının miktarı, bir önceki yıl ile mukayese edilerek, 2020 yılındaki analiz gösterilmektedir. Tabloya göre, seksen altı adet bireysel ve kurumsal banka hesabının FinTRACA merkezi tarafından diğer yıllara göre faaliyetleri durdurulmuştur (FIU, 2020, s. 35).

Grafik 3: Uygulanan Finansal Cezalar

Kaynak: (FIU, 2020, s. 36).

1.5. Afganistan’da İslami Bankacılık Sektörü

İslami bankacılık, İslam hukuku veya Şeriata göre faaliyetlerini yürüten bir bankacılık sistemi olup İslam hukukunun tefecilik, faiz, yasadışı ve diğer haram ödeme yollarına izin vermediği açık bir gerçekliktir (ARSLAN vd., 2020, s. 15). İslami bankacılık Hz. Peygamber dönemine kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Bugünün gelişmiş bankacılık sistemi ile mukayese edildiğinde ilk İslami bankacılık her açıdan daha basit ve küçük muhite sahip bir sistemdi (Ali, 2016, s. 17). Son yıllarda deneysel çalışma rakamlarına göre; İslami bankacılığın uygulandığı ülkelerde, ekonomik büyümenin ve kalkınmanın hızlandığını görülmektedir.¹² Afganistan da bu büyümenin görüldüğü ülkeler arasında yer almaktadır (Tunay, 2016, s. 16). Afganistan halkının neredeyse tümü Müslüman olduğu için çoğu faizli sistemle işleyen konvansiyonel bankaların kurulmasına karşı çıkmışlardır. Afganistan’da İslami bankacılık sistemi, oluşturulması gerekenden çok daha geç kalmıştır. Yani, bir İslam ülkesi olarak, bu konuda Müslüman olamayan ülkelere göre daha geç adımlar atılmıştır (Salim vd., 2020, s. 18). Ülkedeki İslami bankacılık başlangıç tarihine göre; Milli Afgan Bankası 2004, yabancı bir banka olarak Alfalah Ltd Bankası 2005, Afgan United Bankası 2007, Maiwand Bankası 2008, Ghazanfa Bankası 2009 ve Yeni Kabul Bankası 2011 İslami pencerede hizmete

¹²1970'lere kadar kimse şeriat temelli bankacılık sistemini tanımadı. Önce körfez/orta doğu'ya taşındı. Daha sonra 1980'lerde Asya Pasifik'e taşındı. 1990'larda İslami bankacılık ürünleri piyasaya sürüldü ve İslami bankacılık tekliflerini artırdı. 2000'li yıllardan itibaren Avrupa, Amerika vb. ülkelerde büyük bir hızla büyümeye başladı. Artık ekonominin gelişmesinde hayati bir rol oynuyor (Tunay, 2016, s. 16).

açılmıştır. Son olarak 2018 yılında, ilk İslami banka olarak Afganistan İslami Bankası (İslamic Bank of Afganitsan) faaliyetlerine başlamıştır. Bununla birlikte 2019 yılında Şer'î bir çerçevede (Shariah Compliant Banking National Shariah Governance Framework) (NSGF) oluşturup Afganistan Merkez Bankası (DAB) İslami çerçevede bankacılık hizmetine başlamıştır (NSGF-DAB, 2019, s. 45). İslami bankacılık ve Finansal Hizmetler Şubesi, Merkez Bankası'nın en önemli ve DAB yüksek kurulunun kırk ikinci onay maddesini esas alarak merkez bankası tarafından kurulan anahtar şubelerinden biridir (DAB, 2021). Herhangi bir işlem Şeria Konseyi'nin teknik desteği altında, ülke içindeki ve ülke dışındaki bilgin kadrolar tarafından incelenmektedir¹³ (Hamdard, 2011). DAB ana yapısı şeria denetleme kurulunu da içermektedir. Şeriat Denetleme Kurulu, İslami bankacılık ve finansal hizmetler ile ilgili milli seviyede en yüksek fetva veren ve karar alıcı olarak tanımlanır. Amacı, İslami bankacılık ve finansal hizmetlerin geliştirilmesi ve belli bir çerçeve oluşturulması, İslami bankacılık sisteminin standartlaştırılması, İslami finansal hizmetlerin seviyesinin yükseltilmesi ve İslami finansal ürünlerin artırılması olarak ifade edilmektedir (DAB, 2021, s. 56).

Şuan, ülkedeki bankacılık sektöründe biri İslami banka olmak üzere yedi adet İslami bankacılık penceresi olan banka faaliyet göstermektedir¹⁴ (Sputik, 2018, s. 21). Ayrıca yüz otuz şube devlet bankalarına ait, iki yüz seksen bir şube özel bankalara ait ve beş yabancı banka şubesi olmak üzere toplamda dört yüz on altı banka şubesi mevcuttur. Afganistan bankacılık sektörü küçük bir alana sahiptir fakat özel bankalar, son zamanlarda yani, İslami bankaların ortaya çıkışından beri, daha büyük bir potansiyele sahip olmuştur (AIB, 2020, s. 34). Zira ülkedeki bankacılık sektöründe hali hazırdaki özel ve devlet bankalarının yirmiden fazlası, bankacılık alanında farklı hizmetlerle birlikte İslami bankacılık pencereleri açmıştır (Naseri, 2020, s. 46).

Bankalar birliği, bankacılık hizmetlerinin kıt olması nedeniyle vatandaşların çoğu ellerindeki yüz milyarlarca Afgani, durgun para olarak tutup, ülkedeki para sistemine sokmamaktadır (Sputnik, 2018, s. 22). Çünkü yatırım seviyesi herhangi bir ülkede doğrudan bankacılık kültürüne bağlıdır. Yani, bankacılık alışkanlığı ne kadar artırılsa yatırım da o kadar artmaktadır. 2020 yılının raporlarına göre; ülkedeki 3,8 milyon Afgan vatandaşı banka üyesidir. Ayrıca, yaklaşık 39 milyon vatandaşın sayısıyla

¹³http://outlookafghanistan.net/topics.php?post_id=326#ixzz72kYRDFf8 E.T. 02/07/2021

¹⁴<https://af.sputniknews.com/economy/201804262256425-A9-8C-86/> E.T. 11/07/2021

kıyaslandığında %10'unun doğrudan bankacılık hizmetlerinden yararlandığı görülmektedir (Hashemi, 2021, s. 16).

Çoğu ekonomiste göre, ülkenin finans çerçevesindeki bankacılık sektöründe, İslami bankacılık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ile ülkedeki vatandaşların büyük bir kısmı kendi sermayelerini muhtelif alanlarda yatırım yapmak istemektedir. Hâlbuki diğer gelişmiş ülkeler de İslami bankacılık, gelişim süreçlerinde büyük bir paya sahiptir¹⁵ (Salim vd., 2020, s. 15; Mohammad, 2017, s. 18). Bununla birlikte Afganistan bankacılık sektörünün İslami kurallara uygun olarak başlamasını engelleyen ve bu durumu geciktiren nedenler aşağıda sıralamaktadır;

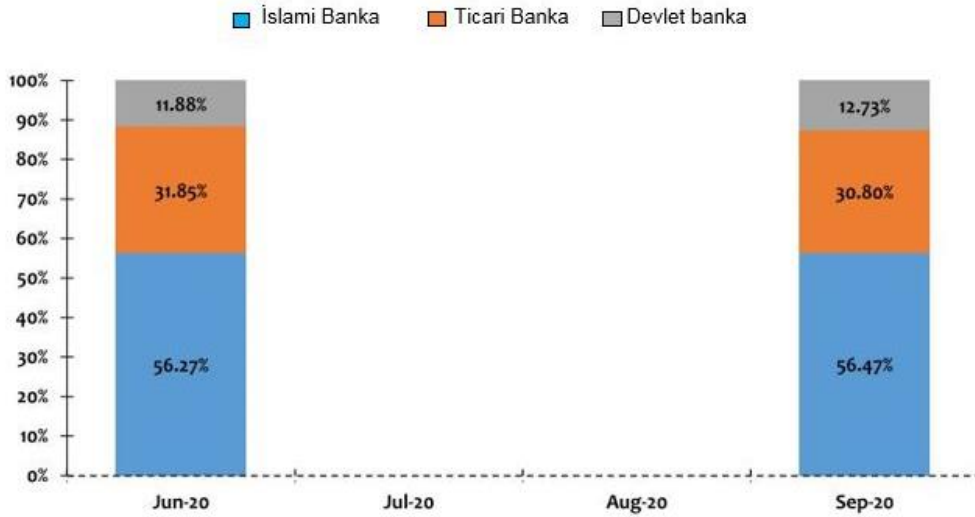
- Siyasi dengesizlik, dört yıkıcı iç savaş, aksaklıklar, cumhurbaşkanının halkın oyları ile değil zorla başa gelmesi gibi faktörler.
- Zayıf ekonomi ve ekonomi politikası, coğrafi mevkijeti, durumu ve iç savaştan dolayı, Dünya Bankası raporuna göre; 2017 yılında Afganistan 183. sıraya gerilemiştir.
- Yasal destek eksikliği, sürekli savaş, ekonomi politikası, bankacılık ve ekonomi bilgisi eksikliği.
- Ulemanın İslami bankacılık sektörünü desteklemesi, modern olayları tahlil ve inceleme gücüne sahip olmayan ulema İslami Bankacılık sektörünün geride kalmasına sebep olmuştur. Zira çoğu medrese ve camilerde hatta şehir merkezinden uzakta eğitim görmüş olup, ekonomi ve İslami bankacılık sistemi ile ilgili bilgiye sahip değildir.
- Halka açık bilgi eksikliği, Afganistan %80 kadın ve %60 eğitimsiz erkek oranına sahiptir. Hâlbuki son zamanlarda milyonlarca dolar ülkeye girmiş ve eğitim alanında harcanmış olmasına rağmen hiçbir işe yaramamıştır. Afganistan halkının %42'si hala eğitim görmemiştir. Bu da İslami bankacılık sektörünün gelişmemesinin nedenlerinden biridir.
- Alanda uzman eksikliği, Afganistan'da sadece bankacılık sektöründe değil çoğu alanda hissedilmektedir. Çünkü üniversiteler, bankacılık sektöründe; özellikle

¹⁵<https://tolonews.com/business/islamic-banking-system-could-boost-country%E2%80%99s-economy>
E.T. 18/08/2021

modern bankacılık ve İslami bankacılıkta hem fikhî hem de konvansiyonel açıdan büyük kapasiteye sahip değildir. Bu durumda yurtdışından insan kaynakları getirmek daha yüksek maliyete sebep olur (Salim vd., 2020, s. 16).

1.5.1. Afganistan'da İslami Bankacılık Sektörünün Performansı

2020 yılı itibariyle, Afganistan İslami bankacılık sektörü daha iyi bir performans gösteren bir mevduat ve yatırım yükselişine sahiptir. Yılın ikinci yarısından 4.38% üçüncü yarısına kadar toplam yükseliş 6,48% yani 39,48 milyon Afs. (513,09 Milion USD) elde etmiştir (DAB-MPD, 2020, s. 34). İslami bankacılık sektörün portföyünün toplam yatırımı 56,5%, İslami bankacılık penceresine sahip olan özel bankalar, ikinci seviyede 31,3% hisse senedi ve İslami pencereye sahip devlet bankaları 12,7%'sini oluşturmaktadır. Toplam sermaye artışına bakıldığında bankacılık sektöründe 59.54% artışa sahiptir. Bununla birlikte, 40.45% artış İslami bankacılık pencerelerinin varlıklarına aittir. Ayrıca, 418 milyon dolar yani; 12%'de toplam bankacılık mevduatı, İslami bankacılık alanında 2020 yılının son yarısında elde edilmiştir. Aşağıdaki grafikte, 2020 yılının üçüncü çeyreği için İslami bankacılık payı, İslami pencereye sahip özel ve devlet bankalarının paylarının toplamı, İslami bankacılık sektöründe gösterilmektedir (AIB, 2020, s. 38).

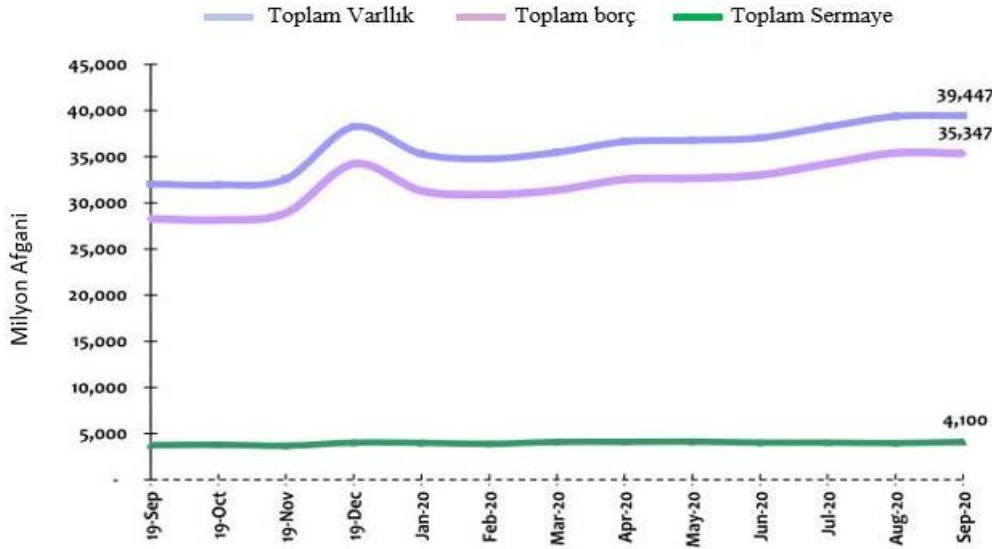

Grafik 4: Afganistan'da İslami Bankacılık Performansı

Kaynak: (DAB-MPD, 2020, s. 34)

Aşağıdaki grafikte İslami Bankacılık Sektörü varlıklarının Eylül 2019'dan Eylül 2020'ye kadar olan eğilimi gösterilmektedir. İslami bankalar müşterilerine daha fazla şeffaflık ve

koruma sağlayan yönetim katmanlarına sahiptir (AAOIFI-IsDB, 2020, s. 43). Ayrıca, 2020 mali yılının üçüncü çeyreğinde, İslami bankacılık sektörü Afs 7,5 milyon net kâra karşı 65,5 milyon Afs net kar elde etmiştir. Sektörün kârındaki artış, söz konusu dönem için 56,2 milyon Afs'lik dövizin yeniden değerlemesi, kazançtaki artıştan kaynaklanmıştır (DAB-MPD., 2020, s. 35).

Grafik 5: Afganistan'da İslami Bankacılık Performansı

Kaynak: (DAB-MPD, 2020, s. 35).

1.5.2. Afganistan'da İslami Bankacılık Hizmeti Veren Bankalar

Afganistan finansal bünyesinde hem devlet bankası hem de özel bankalar da farklı İslami faaliyetleri ve İslami ürünleri arz edilmektedir. Afganistan'da İslami bankacılık faaliyet ve İslami ürünleri gösteren bankalar aşağıda sıralamaktadır.

1.5.2.1. Afganistan İslam Bankası

Associated Press'in raporunda Tolo'nun haberlerinden aktarıldığına göre; Afganistan İslam Bankası (IAB) ilk İslam bankası olarak 2018 yılından beri faaliyet göstermektedir¹⁶ (Sputnik, 2018, s. 15) ve AIB, AAOIFI'in resmi üyesidir (AAIFI, 2021, s. 36). AIB, Afganistan'da önde gelen İslami bankalar ve finansal hizmet veren kurumlardan biri olarak tanımlanmaktadır. Üstelik ülke içinde 62 şubesi bulunan 800

¹⁶<https://af.sputniknews.com/economy/201804262256425-A9-8C-86/> E.T. 15/08/2021

eğitimli ve yetenekli kadroya sahiptir. AIB, Qardu-l Hasen (Cari hesap), mudârebe, murabaha, müşâreke, icâre, istisna, selem olmak üzere dört İslami finansmana dayalı hizmetle faaliyet göstermektedir (IBA, 2021, s. 45). Bununla birlikte ATM'ler, SMS uyarıları, havale, nakit yöntemi ve internet mobil bankacılık hizmetleri de vermektedir (ARSLAN vd., 2020, s. 16).

1.5.2.2. Yeni Kabul Bankası

Afganistan bankacılık sektöründe en büyük banka olan Yeni Kabul Bankası 2011 yılında ülkenin başkentinde kurulmuştur. 2004 yılında ilk kurulduğunda Kabul Bankası adı ile başlamış fakat yolsuzluk nedeniyle 2011 yılında Yeni Kabul Bank adı ile merkez bankasının denetimi altında yeniden faaliyete geçmiştir (Mohamadi, 2013, s. 19). Yeni Kabul Bankası ayrıca büyük ve yeni bir tecrübe olarak İslami bankacılık penceresinin Şer'i kurallarına dayalı olarak 2010 yılının son yarısında hizmet vermeye başlamıştır. Fakat YKB kısa zamanda İslami bankacılık hizmetleri sahasının genişlemesiyle, Afganistan içinde yetmiş adet şubeye ulaşmıştır. YKB faaliyetleri kar/zarar prensibi gözeterek mudârebe, müşâreke, icâre, murabaha, istisna ve selem hizmeti vermektedir. Bununla birlikte YKB İslami bankacılık faaliyetleri ülke ekonomisinin gelişimine sebep olmuştur (NKB, 2021, s. 42).

1.5.2.3. Afgan United Bankası (AUB)

Afgan United Bankası (AUB), özel bir banka olarak sektörde faaliyet göstermektedir. Bu banka, ülkenin bankacılık sektöründeki en başarılı kuruluş olarak tanımlanmaktadır. AUB'un, İslami bankacılık penceresi üzerinden yürüttüğü faaliyetleri, 2008 yılında DAB tarafından aldığı lisanstan önce başlamıştır. AUB müşterilerine en iyi hizmeti vermeyi amaçlamaktadır (PB, 2021, s. 6). AUB, 2014 ve 2015 yılında küresel finans alanında "En İyi İslami Finansal Kuruluş" ödülüne sahip olmuştur. AUB'un İslami pencerede verdiği hizmetler; depozit alanında İslami cari hesabı, İslami yatırım hesabı, özel genç hesabı, İslami zaman depozit hesabı, yatırım alanında murabaha, icâre ve istisna, yatırım yapılmamış alanda İslami banka tazmini, İslami letter of kredit ve İslami LC olarak sıralanabilmektedir (PB, 2021, s. 7).

1.5.2.4. Afgan Milli Bankası (AMB)

İlk özel sektör olan AMB %72 ortaklık payı ile iştiraki finansal kuruluş olarak Afganistan bankacılık sektöründeki yerini almıştır. AMB bugün ülke içinde on beş şube ve 21 il şubesi ve sermaye yatırımları Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de bulunmaktadır (BMA, 2021, s. 12). BMA, İslami bankacılık çerçevesinde; Karz-ı Hasen (cari hesap), Mudârebe (yatırım hesabı), Mudârebe (sabit mevduat hesabı), gayrimenkul finansmanı, ev eşyaları, araç finansmanı ve ticaret finansmanı gibi hizmetler vermektedir (BMA, 2021, s. 13-14).

1.5.2.5. Ghazanfar Bankası

Ghazanfar Bankası (GB) ülkenin önde gelen ticari iş grubu tarafından 2009 yılında, bankacılık sektöründe tam ticari bir banka olarak kurulmuştur. GB diğer ticari işlemleriyle beraber, son dönemde İslami pencere içinde iyi ve helal hizmetler üretmek amacıyla, İslami hizmetlerine başlamıştır. Vedia, mudârebe depozitosu, mudârebe tasarruf, mudârebe sözleşme, müşâreke ve müşâreke çalışan finansman söz konusu İslami hizmetleri oluşturmaktadır (GB, 2021, s. 23).

1.5.2.6. Afganistan Uluslararası Bankası (AIB)

Afganistan Uluslararası Bankası, 2004 yılında, Afganistan’ın ekonomik seviyesini ve ticaret altyapısını güçlendirmek ve bu konuda uluslararası standartlar oluşturmak amacıyla kurulmuştur. AIB’nin on yıllık gelişim sürecinde, uluslararası tecrübe kazanmış ve müşteri konusunda üst seviyelere ulaşmıştır. AIB, ülkedeki ve dünyadaki ekonomik gelişimin bir sonucu olarak, halkın refahını sağlamaktadır. AIB, İslami çerçevede; bireysel alanda özel mudârebe birikim hesabı, özel mudârebe vadeli yatırımcıları, karz-ı hasen cari hesabı, ticaret alanında Murabaha finansmanı ve kurumsal karz cari hesabı hizmetlerini sağlamaktadır (AIB, 2021, s. 63).

IFSB kurumun yayınlandığı rapora göre, Afganistan’daki İslami bankacılık, 2014’ten bu yana varlıklarını neredeyse üç katına çıkarmıştır. Ancak hâlen dengesiz kârlılık, sınırlı yatırım seçenekleri ve az sayıda finansman aracıyla sınırlıdır. Afganistan bankacılık sektörü küçük olmasına rağmen, ülkenin resmi iktisadi muhitindeki İslami bankacılık sektöründe çok fazla yatırım sağlayan bir özelliktedir. AIB uzun vadede İslami pencereye sahip ilk banka olarak DAB tarafından İslami bankacılık lisansına sahip

olmuştur. Dolayısıyla ülkedeki bankacılık sektöründe bir İslami banka ve altı İslami bankacılık penceresine sahip olan bankalar faaliyet göstermektedir (Vizcaino, 2018, s. 21). Zira İslami bankacılık, İslam ekonomisinin ayrılmaz bir parçasıdır (Yahaya vd., 2014) ve hem Müslüman toplumların hem de diğer toplumların gelişimi için gerekli bir unsur olarak görülmektedir (Ali, 2016, s. 22). İslami bankacılık, finansal sistem dâhil olmak üzere tüm insani kurumların katılımıyla gerçekleştirilebilir (Yahaya vd., 2014, s. 19).

Afganistan İslam Bankası icra kurulu başkanı Khalil-u-Rahman'a göre; İslami bankacılık faaliyetlerinin başlaması, banka dışında olan durdurulmuş paraların bankalara yatırılmasında halkı teşvik etmiştir. Zira onlar fiziki sermayelerin dışında sermaye sağlığının muhafazası, sermaye sağlığının değeri, enflasyon ve diğer sıkıntılar ile karşı karşıyadır. Bu sebeple İslami bankacılık güvenli yollardan biri görünmekte ve toplumun güvenini daha da artırmaktadır (Sputnik, 2018, s. 15).

1.6. İslami Sermaye

Sermaye piyasaları; hisse senedi, tahvil gibi menkul kıymetli araçların alınıp satıldığı piyasadır¹⁷ (Ergun ve Bayram, 2019, s. 20). Sermaye piyasaları, ülke içinde bulunan küçük tasarrufların büyük yatırımlara dönüştürülmesinde oldukça önemlidir. Sermaye piyasaları, halkın refahının sağlanmasında ve ülkelerin kalkınmasında önemli bir fonksiyona sahiptir (Çürük, 2018, s. 23). Ayrıca sermaye piyasaları, modern finansal sistemin en önemli unsurlarından biridir. Fon fazlası olan yatırımcılar ile fon ihtiyacı olan girişimciler, muhtelif araçları ve aracıları kullanmak suretiyle sermaye piyasalarından faydalanmaktadır (Camgöz, 2019, s. 18). Risk paylaşımı ilkesi, İslami finansın yerine getirilmesinde her ne kadar zor olsa da, o kadar da önemli bir kriterdir. Bu sayede, İslami sermaye piyasalarında gerçek anlamda hayat bulmaktadır. İslami sermaye piyasaları geleneksel piyasalar ile kıyaslandığında daha küçük olmasına rağmen, çok daha hızlı büyüyen bir piyasa olarak tanımlanmaktadır.

İslami sermaye piyasası, tüm alım/satım işlemlerinin İslami prensip ve gerekliliklere göre yapıldığı, menkul kıymetler piyasası olarak tanımlanabilmektedir. Başka bir tanımlamayla; temel özellik bakımından “İslâm hukukuna uygun” finansal ürünlerin bu

¹⁷Sermaye piyasası ile ekonomi arasında doğrudan bir ilişki vardır zira, yatırımcı parasını değerlendirmek için kendini riske atmadan kazanç elde etmek ister (Ergun ve Bayram, 2019, s. 20).

piyasalarda işlem görmesidir (Öz, 2021, s. 18) Dolayısıyla, İslami bir sermaye piyasasında faiz, garar, meysir, spekülasyon, manipülasyon, ihtikâr gibi İslam'a göre yasak olan eylem, uygulama ve davranış tarzları yer almamaktadır (Camgöz, 2019, s. 18). İslami sermaye piyasalarının; helal/haram, alım/satım ve riba ile ilgili murabaha, Müşâreke, mudârebe, selem, istisna, icare, emanet, rehin, vekâlet sözleşmesi ve buna benzer diğer kanunlar ile doğrudan; ihtikâr, garar, hibe ve diğer konular ile dolaylı olarak ilişkisi bulunmaktadır. Bu sebeple, dikkat gerektiren, önemli bir mesele olarak tanımlanmaktadır. İslami sermaye piyasası araçları, finans sektöründe yer almasına rağmen büyük bir muhite sahip değildir. Bu ilgisizliğin sebebi, İslam'da caiz olmadığına dair fikirler ve finansal okuryazarlıkta halkın yeterli bilgiye sahip olmaması gibi nedenler olarak ifade edilmektedir (Ergun ve Bayram, 2019, s. 22). ISRA (İslami Finans Uluslararası Şeriat Araştırma Merkezi) tarafından İslami sermaye piyasasının etkin ve verimli gerçekleşebilmesi için; fetva kurallarının İslami prensipler altında olması, kurumsal yönetim ile yönetim uygulamalarında şeffaflık sağlanması, yasal ve düzenleyici çerçevede olması, uygun muhasebe ve vergi uygulamaları, risk yönetimi, ürün standardizasyonu, yeni ürün geliştirme gibi maddeler gerekmektedir (Camgöz, 2019, s. 17).

İslami sermaye piyasasında garar, meysir, ihtikâr, spekülasyon, manipülasyon gibi İslam dini açısından yasak olan yaklaşımlar, uygulama ve işlemlerin yer alması mümkün görülmemektedir. Bununla birlikte, İslami sermaye piyasasında tasarrufların değerlendirilebilmesi için topluma ve piyasaya zararı olmayan faizsiz ve İslami prensiplere uygun araçlar önerilmektedir.

1.6.1. İslami Hisse Senetleri

Hisse senetleri, firmanın sermayesini temsil eden, ibareleri aynı olan ve bir mülkiyeti temsil eden senetler olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir kurumun sermayesini temsil eden ve ona sahip olan kişilerin belirli bir oranda ortaklığını gösteren belgelerdir (Öz, 2021, s. 18). İslami hisse senetleri, İslami kurallar muhitinde şirketlerin faaliyetlerindeki ortaklık sermayeleridir. En yaygın olan, risk paylaşımı sermaye piyasası aracıdır. Bunların yanı sıra en önemlisi İslam'a göre meşru, uygun ve İslami kurallarla çelişmeyen bir yapıda olması gerekmektedir. AAOIFI standartlarına göre firmanın faaliyetleri meşru bulunursa, şirketlerin ihraç ettiği hisse senetleri de caiz kabul

edilmektedir (Ergun ve Bayram, 2019, s. 21). Hisse senetlerinden elde edilen nakit, vadesi belli olmayan belirsizliktedir. Piyasada alım/satım yapılarak farklı konularda işleme alınabilir (Öz, 2021, s. 13). İslami hisse senetleri, hem Müslüman yatırımcıların dini değerleriyle çatışmadığından, hem de geleneksel hisse senetlerine göre daha az risk teşkil ettiğinden dolayı, diğer yatırımcıların da çok tercih ettiği bir işlemdir (Ergun ve Bayram, 2019, s. 19). İslami hukuk açısından hisse senetlerine yatırım yapılabilmesi için şu üç yaklaşım gözetilmelidir; getirinin sabitliği yoktur, getiri yatırım işletmenin kâr elde edilmesine bağlıdır ve yatırımcı işletmenin riskine ortaktır. Üstelik hukukçular faiz, garar ve spekülasyon gibi hareketlerden kaçınılması gerektiğini ifade etmiştir (Öz, 2021, s. 13).

1.6.2. Yatırım Fonları

Yatırım fonları, bir portföy oluşturularak yatırımcılardan toplanan nakitlerin yatırımcı için inançlı mülkiyet ve riskin dağıtılması ilkesi ile değerlendirilen finansal kurumlardır. Yatırım fonu, oluşturulan portföy ile yatırımcıların tasarruflarının işletilmesidir (Ergun ve Bayram, 2019, s. 16). Yatırım fonları, yatırımcılardan topladıkları fonlarla hisse senedi, tahvil/bono, özel sektör borçlanma araçları, ters repo gibi sermaye piyasası araçlarından ve altın gibi kıymetli madenlerden oluşan menkul kıymetleri satın alarak toplu bir sermayeyi yöneten kuruluşlardır. Ayrıca sermaye piyasasında en önemli kuruluşlardan biridir (Afganzai, 2021, s. 16).

Yatırım fonlarının görevi, küçük fonları toplamadan önce hedefe ulaşmak için uygun olarak risk dağıtılma ilkesi ve inançlı mülkiyetin yapılara göre hareket ettirilmesidir. Ayrıca bütün yatırımlar tek seferde ve çeşitlendirme yoluyla kullanılmaktadır.

İslami yatırım fonları ile konvansiyonel yatırım fonları arasında işleyiş yönünde özel bir fark yoktur. Fakat aynı borsada, aynı işlemleri İslami yatırım fonlarının şer'i kuralları çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Ayrıca diğer finans kurumlarındaki gibi, İslami yatırım fonları da şer'i prensiplerin denetimden geçmesi gerekmektedir. İslami yatırım fonları konvansiyonel yatırım fonları ile mukayese edildiğinde İYF İslami hukuk açısından iki temel ilkeye dayanmaktadır. Birincisi, aracılık yapan kurumlar İslami muamelat kurallarına dayanmalıdır. İkincisi, araçların faaliyetleri İslam hukuku Muamelat hukukuna göre yapılmalıdır. Başka bir ifadeyle, İslami yatırım fonlarının altyapısında, şer'i kural veya şer'i danışman olması mümkündür. Aynı zamanda bu bir

zorunluluk değildir. Zira yatırım fonları genellikle hisse senedine dayalı yatırım politikasını izleyen fonlar olup, İslami hisse senedine yatırım yapıldığından dolayı böyle bir danışmanlığa gerek duyulmamaktadır. Bununla birlikte, İslami yatırım fon yönetim şirketleri şu üç sözleşmeyi kullanmaktadır; Mudârebe sözleşmesine dayalı fonlar, Müşârike sözleşmesine dayalı fonlar ve Vekâlet sözleşmesine dayalı fonlar (Öz, 2021, s. 14).

1.7. Sukuk

Sukuk kelimesi Arapça 'da sak bir ibareyle ve yasak enstrüman olarak geçmektedir (IIFM, 2020, s. 46). Sukuk, bir malın menfaat ve hizmet için belirli bir yatırım varlığı üzerindeki eşit değerdeki hisselerini gösteren mali vesikalar olarak ifade edilmektedir (Yılmaz, 2014, s. 18). Sukuk, 2008 krize kadar alternatif bir yatırım aracı olarak, bono yerine sadece İslami ülkelerde değil, diğer ülkelerde de finansal sistem çerçevesinde sürekli gelişen bir yatırım aracıdır. Fakat konvansiyonel bono, sabit faize dayalı olduğu için İslami ülkelerde bono yerine, şer'i prensiplere uygun olarak kabul edilen ve ekonomik gelişim için gerekli olan sukuk bulunur. Sukuk hem Müslümanlar hem de gayri müslimler için bir yatırım aracı olarak tanımlanmaktadır (Mohammadi vd., 2019, s. 15). İslami sermaye piyasaları (ISP) başarılı bir ürün olarak gözetilen finansal bir araç hale geldi (Mücahit, 2019, s. 12). Faizli finansal araçlar mukabilinde sukuk faizsiz bir araç olup haram kazancı yerine helal faydayı sağlayan menkul kıymet olarak tanımlanabilir (Yılmaz, 2014, s. 21). Bununla birlikte günümüzde sukuk, İslami finans sisteminin gelişiminde etkili ve destekleyici bir araç olarak zikredilmektedir (Kuşat, 2014, s. 16). Çünkü sukuk, İslami yatırım çerçevesinde muamele edilebilen senet ve güven sertifikası olarak tanımlanabilmektedir (Airan, 2021, s. 18).

Sukuk ihracının nedeni, toplanan fonlar ile sahip olunan paya göre yeni bir projeye başlamak, mevcut bir projeyi geliştirmek veya ticari bir faaliyetin finansmanı için kullanılmaktır (Yılmaz, 2014, s. 13). Sukukun diğer finans araçları gibi İslami kurallara uyumlu olması, faiz, garar ve meysir gibi yaklaşımlara bağlı olamaması önemli özelliği olarak tanımlanmaktadır (Güçlü, 2019, s. 14). Sukukun çeşitleri; kiralanan varlıklara malik olmayı sağlayan sukuk, menfaate malik olmayı sağlayan sukuk, selem akdine dayalı sukuk, istisna akdine dayalı sukuk, murabaha akdine dayalı sukuk, ortaklığa

dayalı (mudârebe, müşâreke, vekâlet) sukuk, muzaara, müsakat ve muğarase akdine dayalı sukuk olarak sıralanabilmektedir.

İslami finans doğduğundan beri dünya piyasasında, İslami sermaye piyasası kamu ve özel sektörün ilgisini çekmiştir. Zira İslami finans bir görüngü olarak artık global bir hale gelmiştir (MoF, 2017). Dolayısıyla, Şeriata dayalı sukuk, hem İslami hem de konvansiyonel sermaye piyasalarında önemli bir sermaye getiren araçlardandır (Mohammadi vd., 2019, s. 6). Sukuk konusunda gelişim gösteren ülkelerle birlikte Afganistan'da son üç yılda sukuk piyasası artmıştır.

1.7.1. Afganistan'da Sukuk

Sukuk, Afganistan'da finans sistemin altyapısına yeni bir alternatif olarak ele alınmıştır. Yanı sıra Merkez bankası bu İslami mahsul üzerinde son zamanlarda faaliyet göstermeye başlamıştır. Yanı sıra bu ülkede son zamanlarda sukuk uygulamasıyla beraber tekâfül gibi diğer İslami araçlar ve ürünler ile ilgili ilk adımlar başlamıştır.

1.7.2. Afganistan'da Sukuk'un Kuruluşu ve Amacı

Günümüzde sukuk bir İslami sermaye piyasasının önemli bir aracı olup, hızlı yaygınlaşma trendine sahiptir (Mohammadi vd., 2019, s. 2). Sukuk ihracında yasal ve düzenleyici problemler meydana gelmesinden dolayı her ülke, sukuk piyasasında Şeriata dayalı olan kendi ülkesinin yasal çerçevesine göre özel bir kanuna sahiptir. Afganistan Şariat Denetleme Konseyi (ASSC) buna örnek olarak gösterilebilir. İlk sukuk kanunu 2013 yılında, Afganistan'ın Maliye Bakanlığı tarafından son üç yılda sukuk uzmanlığı ve sukuk endüstrisi ile ilgili problemler nedeniyle sukuk ile ilgili herhangi bir işlem yapılmamıştır. Ayrıca, Maliye bakanlığı (MoF), Merkez Bankası (DAB) ve Adliye Bakanlığı'nın, sukuk konusunda uzman bulundurması tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte, Dünya Bankası (WB), İslam Kalkınma Bankası (IsDB) ve Uluslararası Para Fonu (İMF) sukuk konusuyla ilgili yardım edeceğine söz vermiştir. Çünkü ülkenin finansal piyasasında Şeriata dayalı ürünlere talep payı artmıştır (Advisory, 2017, s. 21). Afganistan diğer ülkelere bağımlı bir ülke olarak 70%'lik bütçesi yardım yolundan oluşturulmaktadır. Dolayısıyla, ülke finansı özellikle bütçe konusunda fon toplayıp, özgür ve bağımsız olabilmesi için sukuk piyasasını geliştirmek,

genel anlamda İslami sektörünü güçlendirmek için önemli bir araç olarak tanımlanır (MoF, 2020b, s. 36). Eimal Aşur VOA gazetesinde, Merkez Bankası sözcüsü Afganistan'ın sukuka ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Ayrıca Afganistan'ın küresel bir itibar kazanabileceğini iddia etmiştir. Bu belgeler ile devlet projelerinin finanse edilip ülke halkı için yeni finansal yatırımlar çerçevesinde altyapısı oluşturulmaktadır (Sirat, 2016, s. 23). Fakat merkez bankası tarafından bu durumun gerçekleştirilebilmesi için öncelikle, halkın güveninin kazanılması ve planlamada dikkatli olmasının önemine dikkat çekmiştir (DAB, 2020, s. 34).

Afganistan Maliye Bakanlığı, İslam Kalkınma Bankası'nın desteğiyle ilk kez Afganistan sukuk piyasasını ve hizmetlerini genişletmek için fona sahip olmuştur (AAOIFI-IsDB, 2020, s. 53). Afganistan'da sukukun ihraç edilebilmesi için yasal bir çerçeve gerekmektedir. Dolayısıyla, bu yasal çerçeve Adliye Bakanlığı'nın desteğiyle oluşturulmaktadır. Yasal çerçeve oluşturma hedefi, ülkedeki finans alanında, devlet tarafından yönetilen Maliye Bakanlığı'nın sukuk piyasasını güçlendirmesidir. Bu yasal sukuk çerçeve kapsamında, mekanizmayı içeren yerel piyasa yeteneklerinin araştırılması, sukuk için yönergeler, politika ve yönergeler konusunda kapasite oluşturmak ve ulusal bir sukuk politikasının geliştirilmesinin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır (Mohammadi vd., 2019, s. 22).

1.7.3. Afganistan'ın Finans Sistemde Sukuk Menfaatleri, Ekonomi Etkisi

Sukuk (İslami Bonds) Afganistan finansal muhiti, kamu ve devlet kuruluşları tarafından gerçekleştirilen işlemlere göre aşağıdaki faydaları sağlamaktadır:

- Ülkedeki ekonomiyi hızlandıran ve devlet tarafından oluşan ekonomik politika üzerinde güven sağlayan önemli bir araç olması,
- Sukuk, milyonlarca Afganî ile finansal altyapıda önemli projeleri gerçekleştirmek ve iş üretmeye sebep olması ve nihayetinde sermaye ve GSMH (GDP) artmasına sebep olması,
- Afgan halkının finansal sistem dışındaki parayı getirip yatırım ve etkin finansal fırsatları doğrudan yaratmasının yanı sıra, para politikasında uzun vadeli ve etkin enstrümanlar gerçekleştirmesi,

- Sukuk, Afganistan'ın finansal endüstrisinde fazla sermayeden kaçınmak amacıyla, uluslararası ikincil piyasaya götürülecektir. Ayrıca, büyük uluslararası firmaları ülke içinde yatırım gerçekleştirmesi için teşvik edebilmesi,
- Sukuk, Afganistan'ın bugünkü duruma gelmesinde, özellikle güvenlik sistemini güçlendirerek ve yatırımların artmasını sağlayarak hükümete yardım edilebilmesi,
- Finansal kuruluşlar ve bankalar sukuk üreterek ekonomik gelişimde daha aktif bir rol oynamaktadır. Ayrıca finansal kurumların ve bankaların kârlılığını artırmaktadır (Ahmadzai, 2017, s. 15).

Sukuk, diğer finansal araçlar gibi Afganistan'ın ekonomik kalkınma sürecinde ve finansal faaliyetler üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Diğer yandan herhangi bir sukuk türü, bu alanda yararlanılan sabit getirili enstrümanlardandır. Dolayısıyla, varlığa sahip olanların ve yatırım yapmak isteyenlerin amacının gerçekleştirilmesini kapsamaktadır. Tüm sukuklar özel olarak, icâre sukuku, murabaha ve müşâreke sukuku ekonomik etkisinde; mikro ekonomik etki ve makroekonomik etki olarak ikiye ayrılmaktadır.

BÖLÜM 2: İSLAMİ SİGORTACILIK (TEKÂFÜL)

İnsanoğlu yaradılışından bu yana riskler ile karşı karşıya kalmıştır. Müslümanların hayatta karşılaştıkları her şey Kur'an-e Kerim'de Qada' ve Qadar kavram olarak ifade edilir. Kur'an-ı Kerim'de Müminlere zorluklar karşısında sabretmeleri tavsiye edilmiştir. Dolayısıyla, insanlar canını veya malını tehlikeye atan herhangi bir riskten korunmak için emek ve çaba göstermekle yükümlüdür. Bu nedenle, tehlike ve risk durumunda her kimse diğer insanların yükünü hafifletme yolları aramak zorundadır (Billah, 2019, s. 74) İnsan, hayatta karşılaşabileceği riskleri azaltmak veya kendini etkileyebilecek risklerden korunmak için tedbir olarak farklı yöntemler denemektedir (Karbani, 2015, s. 149). Dünyada beş bin yıldan bu yana uygulanan sigorta, bu tedbirlerden biridir (Yayla, 2019, s. 108).

İslami sigorta veya diğer bir değişle faizsiz sigorta kavramı ile konvansiyonel sigorta kavramı farklı bir temele sahip olmasına rağmen bu iki sigorta sistemi bir yakınlığa sahip olmaktadır. Dolayısıyla tekâfülü açıklamadan önce kısaca sigorta konusundan bahsetmek gerekmektedir (Archer vd., 2009, s. 39).

Sigorta modeli veya sigortacılık sistemi sanayileşme döneminden itibaren dünya ticaretinin gelişmesiyle birlikte farklı yöntemler kullanılarak sistematik bir uygulama haline dönüşmüştür (Alkış, 2019, s. 1). Sigortacılık genel çerçevede, bireylerin canının veya malının zarara uğraması durumunda zararın tazmin edilmesini amaçlayan bir sistem olarak tanımlanabilmektedir (Aslan ve Durumuş, 2015, s. 17). Kısa bir ifadeyle; tüccarlar için tehlikenin ortaya çıkardığı zararları karşılama aracı olarak tanımlanmaktadır (Vehbe ve Armağan, 2011, s. 85).

İnsan hayatı riskler belirsizlikler ve beklenmeyen şeylerle doludur. Ayrıca beklenmeyen riskler doğal, siyasal, ekonomik ve sosyal niteliğe sahip olabilmektedir. Bu tehlikeler meydana çıktığında insanların hayatında riskler oluşturabilmektedir (Yayla, 2019, s. 113). Öte yandan, sosyal hayatta ekonominin gelişmesiyle birlikte insanın hayatındaki riskler ve benzer tehlikeler her gün artmaktadır. Toplumlar geliştikçe İnsanların malını ve canını zarara uğratabilecek olan risklere karşı oluşturulan Sigorta sistemi bir tedbir olarak görülmektedir. Sigorta sisteminin temel amacı bireyin tek başına altından kalkamayacakları risk ve zararları sisteme dâhil olan diğer katılımcılara dağıtarak ortadan kaldırmaktır (Aslan ve Dürmüş, 2015, s. 18). 1960 yılındaki sigorta ile ilgili

gelişme hem nitel hem de nicel açıdan olumlu sonuçlar doğurmuştur. Bu tarihten itibaren İslam dünyasında bu alanda ilk defa kitaplar, makaleler, tebliğler, müstakil hitaplar ve incelemeler başlamıştır (Altıntaş, 2016, s. 123).

İslam fukahası arasından sigortadan ilk defa Hanefi mezhebine bağlı olan İmam Mohamad İbn Abidin (1784-1836 M.) bahsetmiştir. İbn Abidin “Redd’ul Muhtar alâddur-ül muhtar-şerhun tenvir’ul Ebsar” kitabında, Avrupa ülkelerinde Rönesans dönemindeki ithalatta ilgili çok yaygın olan deniz sigortasını ele almıştır (Vehbe ve Armağan, 2011a, s. 92). Yanı sıra Şeyhülislam İbn Abidin ve onun görüşüne muvafık olan fıkıhçılar tarafından sigorta sözleşmesinin fasit veya batıl olduğu ifade edilmiştir. İbn Abidin’in fetvasına odaklanarak Osmanlı döneminde hayat sigortasının, sigorta şirketinin kendi rızasıyla tazminat ödemesi ve bir sözleşme imzalanması şartıyla, müslim ve gayri müslim topraklarda caiz olabileceğine dair hüküm verilmiştir (Demirci, 2019, s. 28). Ayrıca konvansiyonel sigortacılık sisteminin, İslam hukukuna uygunluğu konusunda birtakım çelişkiler bulunmaktadır (Ustaoğlu, 2014, s. 110). Yirmi birinci yüzyılda sigorta Üzerinde hala görüş ayrılıkları bulunan bir konu olarak gündeme gelmektedir (Altıntaş, 2016, s. 123). Zira herhangi bir konvansiyonel sigorta faaliyeti bünyesinde faiz, belirsizlik, şans, garar gibi İslam’a aykırı olan birtakım unsurlar barındırdığı için sigorta sistemi, İslam ülkelerinde rağbet görmemiştir (Öner, 2018, s. 65). Öte yandan sigorta konvansiyonel sigortacılık ürünleri de Şeriat ve İslami kurallara göre ulema tarafından sakıncalı olarak görülmektedir (Ustaoğlu, 2014, s. 110). Bu sebeple İslam düşünürleri konvansiyonel sigorta sistemi mukabilinde, farklı bir çerçeveye yönelmiştir (Aslan ve Durumuş, 2015, s. 17).

Genel olarak sigortanın meşruluğu ile ilgili İslami hukuk açısından da tartışmalıdır (Alkış, 2019, s. 2). Bu nedenle, ulema sigorta sistemi uygulamasının geçerliliği hakkında muhtelif düşüncelere sahiptir. Sigorta sistemi veya diğer bir ifadeyle konvansiyonel sigorta modeli uygulamasının geçerliliğiyle ilgili üç farklı bakış açısı bulunmaktadır. Bu bakış açıları şöyledir:

- Birinci grup sigortacılık sistemi faiz¹⁸ ve tefecilik unsurları içermemek suretiyle bütün sigortacılık işlemleri yasaldır şeklinde düşünmektedir. Bu grupta Shaik Mohammad Abduh, Shaikh Ibn Abedin, Mohammad Taqi Âmini, Shaikh

¹⁸Faiz kavramı kısa bir tanımıyla, alınan borç karşılığında anaparadan daha fazlasını ya da belir sabit bir miktar geri ödemektir (Ustaoğlu, 2014, s. 10).

Mohammad Ahmad, Mustaf Ahmad Zarqa, Sayed Mohammad Sediqi Al-Ruhani, İbrahim Tahawi, Ahmad Taha Al-Sanusi, Yusu Musa, Mohammad Al-Bakhi, Ali Al-Khafif, Zafar Shahidi ve Mohammad Nejatullah Sediqi isimli ulema yer almaktadır.

- İkinci gruptaki düşünürler sigortacılık modelini kabul ederler fakat hayat sigortacılığı sistemine, miras ve vasiyet altyapılarına karşı olup Garar (belirsizlik) ve kumar içerdiğinden dolayı itirazda bulunurlar. Bu grupta ulema; Abdurahman Isa, Ahmad Ibrahim, Shakhkh Shawkat Ali Khan, Mohamad Musa, Mofti Moh. Bakheet, Moh. Abu Zuhra ve Shaikh Al Azhar Shaikh Jaid Al-Haq yer almaktadır.
- Üçüncü gruptaki düşünürler sigortacılık sistemi Şeriat tarafından yasaklanmış Riba, Maisir ve garar ilkeleri içerdiğinden herhangi bir işlemi caiz olmadığı düşünceye sahiptir. Bu grup Ulemaların; Mustafa Zaid, Abdullah Al-Qlageeli, Jalal Mustafa al-Sayyed ve Shawkat Ali Khan yer almaktadır (Billah, 2019, s. 13). Bu gruptaki çoğu ulema ticari sigortacılık sisteminde İslam tarafından yasaklanmış diğer unsurlarla birlikte cehalet unsuru da bulunduğu için caiz olmadığı konusunda görüş birliğine sahiptir (Alkış, 2019, s. 3).

Gün geçtikçe İslami finans gelişmesiyle beraber sigorta alanında tekâfül veya diğer bir deyişle faizsiz finans sigorta sistemi de geliştirilmiştir. Tekâfül veya İslami sigorta sistemi; faiz, kumar, belirsizlik ve konvansiyonel sigorta sistemindeki diğer faizli uygulamalar bulunmayan bir sistem olarak veya İslam hukukuna uygun bir sistem biçimi olarak tanımlanmaktadır (Aslan ve Durmuş, 2015, s. 17). İslam ilahi bir din olduğundan dolayı her Müslüman kendi hayatına dini kurallarına göre düzenlenmelidir. Ancak İslam, Müslümanlar için bazı şeyleri yasak, bazı şeyleri helal kılarken bazı şeyleri de onların tercihine bırakmış. Bu emir, nehiy ve mubah kılınan şeyler arasında bir atıf noktası bulunmaktadır. Buna göre Müslümanların başlarına gelen tehlikelere karşı aldıkları önlemlerin İslam'a ne kadar münasip olup olmadığına bakmak gerekmektedir (Aslan ve Durmuş, 2015, s. 18).

2.1. İslami Sigorta (Tekâfül) Sistemi

İslam dünyasında Müslüman toplumunda sigorta işlevi on dokuzuncu yüzyıla kadar belli başlı zekât, vakıf, beyt'ül-mal, lonca gibi İslami müesseseler ile hizmet vermiştir. Yirminci yüzyıla geldiğinde zikredilen müesseseler bütün işlevini kaybetmiş, sigorta sistemin sağladığı güven duruma daha fazla ihtiyaç duyulmuştur. Ama fihki boyutuna

bakıldığında ise, 1960 yıllardan itibaren toplumun İhtiyaçlarına daha iyi cevap verebilecek alternatif çıkış yolları bulabilmek için yoğun bir şekilde çalışma yapılmıştır (Alkış, 2019, s. 1). Sigorta ile ilgili düşünürlerin tartışmaları devam ederken, İslam ülkelerinde yetmişli yıllardan sonra batıda olduğu gibi kooperatif teşekküllü sigorta olarak oluşumları başlamıştır. Ayrıca, İslami ülkelerde tekâfül zaman geçtikçe büyük bir alana sahip olmuştur (Altıntaş, 2016, s. 123).

Bununla birlikte konvansiyonel sigortacılık sistemi, risk transfer aracı olması nedeniyle İslami kurallar açısından yasaklanmıştır. Kahire’de Müslüman Ligi Konferansı 1965, Malezya Fetva Komitesi 1972 ve İslam İşbirliği Örgütü Fıkıh Akademisi 1985 tarafından yasaklanan konvansiyonel sigorta sistemi yerine alternatif olarak tekâfül sigorta modeli veya diğer bir ifadeyle İslami sigorta sistemi önerilmiştir (Htay ve Salman, 2013, s. 145). Tekâfül sigortası altyapısında karşılıklı kefalete dayanan bir model olduğu için konvansiyonel sigorta modelin karşısında İslami bir seçenek olarak kabul görmüş ve kısa bir sürede hızla gelişmiştir (Alkış, 2019, s. 1). İslami sigorta veya diğer bir ifadeyle katılım sigorta sistemi katılım bankacılığı sistemindeki bütün ilke ve yasalara fikhî anlamında uyumlu olduğu için 1980’lerde uygulanmaya başlanmıştır (Altıntaş, 2016, s. 123).

Tekâfül ihtimali tehditler mukabilinde İslam’ın bir öğretisidir. İslami bankacılık yeni ve önemli bir konu olarak bazı Müslüman ülkelerde büyük bir gelişme alanı gösterirken, tekâfül veya diğer bir deyişle faizsiz sigorta modeli daha yavaş bir harekete sahiptir (Archer vd., 2009, s. 1). Tekâfülün cahiliye döneminde farklı Arap kabileleri arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya dayanan ve “Âkile” olarak uygulanan bir işlem olduğu ortaya tespit edilmiştir (Alkış, 2019, s. 7). Özellikle denizcilik ve ticaret konusunda Müslüman tüccarlar arasında gelişmiş bir hale gelmiştir.

Âkile İslamiyet’ten önce bir kimsenin hatayla birinin ölümüne sebep olması durumunda ödediği diyetdir. O dönemin koşullarında yüz deveye karşılık gelen Akile yüksek bir meblağ olduğu için kolaylıkla ödenememekteydi. Akile, ölüme sebep olan kişi ve mükellef olan akrabaları arasında bölüştürülmeye başlanmıştır. Âkile sistemi Medine’de Hz. Peygamber tarafından kurulan devlet altyapısında da görülmekteydi. Bu yüzden Medine sözleşmesi sosyal sigortacılık sisteminin ilk izleri sayılabilmektedir. Âkile modeli diyet (yüklenilen sorumluluğun) O dönemde yardım amacıyla uygulanan sigorta

uygulaması olarak kabul edilmektedir. Fakat yeni risklerin meydana gelmesi Akile sisteminin gelişmemesine ve daha sonra kaldırılmasına sebep olmuştur (Alkış, 2019, s. 7).

İslam tarihine bakıldığında "Süftece" adı verilen sigorta benzeri uygulama da bulunmaktadır. Süftece, borçlu kişi tarafından belli miktar alacakların ödenmesini borçlandığı mekân dışında belli bir yerde alacaklıya veya ortağı, vekili, nayibi veya borçlusu üçüncü kişiye koşulsuz ödeme emrini içeren değerli evrak olarak isimlendirmektedir. Böylelikle tüccarlar arasında taşıma riski, yol masrafı gibi zorlukların hafifletilmesi veya güvence sağlama amacıyla kullanılmıştır (Alkış, 2019, s. 8).

Yeni ortaya çıkan bankacılık sektörüne karşın tekâfül, finans alanında köklü bir sektör olarak görülmektedir. Yani tekâfül sektörünün gelişme hareketi İslami finansal alanında İslami bankacılık ve para piyasası faaliyetlerinden daha yavaş olduğunu görülmektedir. Ayrıca tekâfül garar, meysire ve faize dayalı ödemenin yasaklanmasıyla birlikte teberru, teavün, iş birliği ve yardımlaşmaya odaklanılmaktadır. Şeriata dayalı başka finansal ürünler de mevcutken bunlardan farklı olarak tekâfül, teavün ve teberru ile risk yönetimini sağlayan İslami bir sistemdir (Archer vd., 2009, s. 68).

Eğer konvansiyonel sigorta sistemi Şeriat açısından değerlendirilirse, konvansiyonel sigorta sözleşmeleri para, parayla bir muamele olarak tanımlanabilmektedir. Zira böyle durumda iki taraf parayı mübadele yapmaktadır. Parayla mübadelede tutarda ve zamanda herhangi bir fazlalık olmaması şartıyla sıkıntı olmamaktadır. Bu nedenle konvansiyonel sigorta sözleşmesinde prim ve hasar birbirinden farklıdır ve farklı zamanlarda gerçekleştirilmektedir. Bu durum riba problemini ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki; konvansiyonel sigorta şirketlerinin yatırımlarında ribanın bulunması nedeniyle dini açıdan kabul edilmez kılınmaktadır (Archer vd., 2009, s. 152). Çoğu düşünür tarafından konvansiyonel sigorta sistemi altyapısında birtakım zaafın bulunmasından dolayı alternatif olarak konvansiyonel sigorta sistemi yerine önerilmektedir. Ancak, tekâfül sisteminde risk veya zararı başkalarına transfer etmek yerine riske karşı olan şahıslar veya kurumlar bir araya gelerek bütün risklere karşı yardımlaşmaktadırlar. Yani Tekâfül şirketi genel olarak yönetime dayanan bir konvansiyonel ortak şirketi olarak tanımlanabilmektedir (Archer vd., 2009, s. 154).

Bu durum İslami toplumlarda zarara karşı korunmak için diğer altyapıların da var olduğu anlamına gelmektedir. Dünyada tekâfül sistemi İslami bankacılık gibi yaygın olmamasına rağmen uzun bir geçmişe sahiptir (Archer vd., 2009, s. 1). Geleneksel sigortacılık alanında yapılan tartışmalar ve araştırmalar sonucunda İslami sigorta modeli riskleri paylaşma ve güven sağlamayı hedefleyen ileride sosyal yardımlaşma, dayanışma ve iş birliği gibi İslami unsurlara dayanan bir çözüm koridoru olarak ilk defa 1976 yılında Uluslararası İslami İktisat Kongresi'ne sunulmuştur. Bu tarihten itibaren öncelikle kooperatif teşekküllü sigortalar şeklinde kurulmaya başlamıştır (Alkış, 2019, s. 3).

İlk modern tekâfül şirketi 1979 yılında Sudanlı Şeriat âlimi vesilesiyle Sudan'da kurulmuştur. İlk tekâfül şirketin kurulmasıyla birlikte tekâfül piyasası hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır (Archer vd., 2009, s. 1). Katılım bankacılık uzun yıllardır piyasada yüzde altılık paya sahip olmasına rağmen tekâfül şirketleri katılım bankacılığı sektöründen kısa bir sürede yüzde beşlik paya sahip olmuştur. Ayrıca, 2019 yılında yaklaşık 3,5 milyar lira tutarında prim ihracına sahip olmuştur (Shafiq, 2019, s. 65). Bununla birlikte, tekâfül ülkelere göre farklı uygulamalara sahiptir. Bazı İslam ülkelerinde tekâfül uygulaması çok büyük bir alana sahip olsa da diğer bazı ülkelerde yeni bir sigortacılık modeli olarak görülmektedir. Tekâfül konusunda kamu bilincinin yeterli düzeyde olmamasından dolayı modelinin yaygınlaşması engellenmektedir (Ustaoglu, 2014, s. 108). 2022 itibariyle genel sigorta alanında iki temel uygulaması bulunmaktadır. Bunlardan biri batıda geliştirilen konvansiyonel sigortacılık sistemi, diğeri ise İslami hassasiyetler mukabilinde geliştirilen tekâfül sistemidir. Tekâfül yaygın bir uygulama alana sahip olamasa da İslam dünyasında konvansiyonel sigorta sistemi yerine alternatif olarak görülmektedir (Alkış, 2019, s. 2).

2.2. İslami Sigorta (Tekâfül) Tanımı, Temel Unsurları

Tekâfül sözlükte karşılıklı güven ve dayanışma anlamına gelmektedir (Aslan ve Dürmüş, 2015, s. 19). Tekâfül, Arapça kökene sahip; bireylere yardım etme ve ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu anlamına gelen kefalet kavramından gelmektedir (Yıldırım, 2014, s. 50). İnsanların sorumluluğunu paylaşmak (Billah, 2019, s. 67), birlik, yardımlaşma ve garanti altına alma anlamlarında kullanılan tekâfül, kâr amacı gütmeyen bir düzeni amaçlamaktadır (Karbanı, 2015, s. 149). Ayrıca karşılıklı iş

birliğine dayalı, taraflar arasında beklenmeyen maddi riskler karşısında güven sağlamayı amaçlayan İslami bir finans işlemidir. Tekâfül işleminde, katılımcı (sigortalı) olarak adlandırılan taraf, tekâfül işletmecisi (sigortacı) olarak bilinen bir başka kişiye katkı payı (prim) olarak bilinen belirli bir tutarı işletmecinin yasal yükümlülük altında olduğu konusunda karşılıklı anlaşma ile öder. Katılımcıya, poliçenin mutabık kalınan süresi içinde poliçe konusunun neden olabileceği beklenmeyen kayıp veya zararlara karşı mali güvence sağlamak. Ancak tekâfül hayat poliçelerinde, söz konusu hususta belirtilen süre içinde zararın oluşmadığı durumlarda, katılımcının hesabına ödenen katkı paylarının tamamı ile elde edilen kâr payının tamamına hak sahibidir. Mudârebe finansman tekniğinin ilkelerine dayalı olarak, bundan kümülatif ödenen katkı payları vardır. Bu işlemde hem tekâfül operatörü hem de katılımcı birbirlerine yardım eder. Böyle işbirliği Allah'ın buyurduğu karşılıklı işbirliğiyle uyumludur (5/33) (Billah, 2019, s. 3).

Dilimizde ise tekâfül, yani bir şeyin sorumluluğunu almak, bir şeyi yapmak ve kefil olmak anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, İslam'ı finansal muhasebe ve denetleme kuruluşu AAOIFI 26 nolu standardına göre İslami sigorta veya tekâfül, bireylerin risklere maruz kalıp gerçekleşmesi durumunda meydana gelen zararın telafisi ile ilgili anlaşmalardır.

Yukarıdaki tanıma göre tekâfül ve sigortacılığın amaca giden yolları aynıdır. Yani hem tekâfül hem de sigorta sisteminin esasında şahısların yalnız başlarına kaldıramayacakları yükümlülüklerine diğer kişilerle paylaşma düşüncesi bulunmaktadır. Bu amaç birliği iki sözleşmenin de aynı anlama geldiğini göstermemektedir çünkü altyapılarının birbirinden farklı olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Tekâfül sistemi oluşturulurken İslam medeniyetine ait bazı sözleşmeler dayanak olarak kullanılmıştır. Ayrıca, tekâfül sistemi bu sisteme benzemese bile bazı ortak noktaları da bulunmaktadır. Tekâfül, her biri kendini özgü işlem biçimi olan çeşitli modellere sahiptir. Vekâlet, mudârebe modeli ve bu modellerden oluşun karma modeli tekâfül en yaygın kullanılan tekâfül modelleridir (Aslan ve Dürmüş, 2015, s. 19). Tekâfül sistemi teorik açıdan hem devlet hem de özel kuruluşlar tarafından yönetilmektedir. Öyle ki, risklerin yüksek seviyede olduğu toplumlarda bu risklerin yönetilmesi zorunlu bir ihtiyaçtır. Ancak farklı gruplara sahip toplumlarda birbirinden farklı riskler ortaya çıkmasından dolayı tek başına devlet tarafından yönetilmesi zorlaşmaktadır. Bu konuda, özel

kurumlar tarafından tekâfül sisteminin devreye girmesi çözüm üretilmesi açısından önemlidir (Karbani, 2015, s. 151). Tekâfül sistemindeki tek amaç kâr elde etmek değil, beklenmeyen hasarı veya riski karşılamak için ortak bir garanti sağlamaktır (Yıldırım, 2014, s. 50). İslami sigortacılık uygulamasının temel unsurları aşağıda sıralanmaktadır:

2.2.1. Katılımcı

Dayanışmaya ve yardımlaşmaya dayanarak kendi riskini ve diğer katılımcıların risklerini paylaşarak ortak riski teminat altına alma amacıyla prim ödeyen kişidir.

2.2.2. Katkı Primi

Katılımcıların ortak riski teminat alınması hedefiyle paylaşımı esas alarak riskin karşılanması için ödenen meblağdır. Ödenen prim olmamakla birlikte belki meydana gelen riske göre belirlenir. Katılımcılar ödemede mağduriyetlerin yaşanmaması için başta belli miktar ödemektedir. Yıllarında meydana gelen riskin maliyeti katılımcılar tarafından ödenen primden fazlaysa ödenen prim ve risk maliyeti arasındaki fark katılımcılardan alınır. Aksi halde, katılımcılara geri ödenmekte, onların hesaplarında rezerv olarak tutulabilmekte veya sonunda bu fazlalığı katılımcıların onaylarıyla hayır işlerine sarf edilmektedir.

- Şirket: yasal çerçevede sigorta faaliyeti gösteren veya diğer bir ifadeyle sigorta alanında yasal ve dini kurallara dayanarak sözleşme hazırlama, prim toplama ve tazminat ödeme gibi diğer işlemlerin yapılmasında yükümlü olan sigorta şirketi olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda şirket katılımcıların vekili olarak işlemlerini yapmaktadır.
- Risk: katılımcılara karşı belli olamayan ve ihtimali bulunan tehlikeleri ifade etmektedir. Katılımcılar risklerin meydana geldiği durumlarda yardımlaşarak birlikte başa çıkmaktadırlar.
- Risk Fonu: katkı paylarını ve bunun sonucunda elde edilen gelirleri biriktirmek, tazminat/tasarruf ödemeleri ve yasal yükümlülükleri ve maliyetleri karşılamak için kurulmuş bir fondur.
- Danışma Komitesi: Tekâfül işleyişinin dayanışma ve risk paylaşma esasına uygun olup olmadığını inceleyen komitedir.

- Yönetim Modeli: Tekâfül şirketi tarafından kullanılan modeldir. Danışma komitesi tarafından model belirlenmemesi durumunda mudârebe yönetim, Vekâlet yönetim ve Vekâlet-mudârebe (karma) yönetim modelleri kullanılmaktadır (Alkış, 2019, s. 5-7).

2.3. İslami Sigortacılık (Tekâfül) Uygulamaları

Tekâfül modern finans bünyesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Ayrıca küresel finansal sistemde ve finans işlevlerinde önemsenen tekâfül sigortacılık sistemi, ileriki dönemleri de kapsayan bir araç olarak görülmektedir. Tekâfülün veya İslami sigortacılık sisteminin finansal altyapısında önemli ve kapsayıcı bir aracı olarak ikiye ayrılmaktadır (Ölçen, 2014, s. 183).

2.3.1. Aile Tekâfülü (Sosyal Tekâfül)

Aile tekâfülü, genelde tekâfülün bir türü olarak genel yaşam sigortasının yerine uygulanmaktadır. Aile tekâfülü veya diğer bir ifadeyle sosyal tekâfül model açısından geleneksel sigorta sistemine karşı uzun süredir aile bünyesinde tasarruf ve yatırım fırsatı temin etmektedir. Aile tekâfülü katılımcının ölmesi durumunda finansal garanti veren bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Ölçen, 2014, s. 183). Çoğu şer'i hukukçu yaşam sigortası işlevini Şeriata göre tayin etmemektedir. Öte yandan tekâfül şirketleri alternatif olarak aile tekâfülünü önermektedir. Aile tekâfülü yaşam sigortası gibi katılımcının canı mukabilinde bir temin değil normal hayatının devam etmesi için ölen katılımcılardan kalan ailesine belirli bir meblağ ödenmesidir (Alhabshi ve Razak, 2011, s. 285). Bunun yanı sıra aile tekâfülü çerçevesinde konvansiyonel hayat sigortası gibi sözleşmede sigortalanan kişi ile ilgili birtakım özellikleri örneğin (yaşı, sağlık vaziyeti, cinsiyeti vb.) kontrol edilerek prim ödeme durumu belirlenir. Bununla birlikte aile tekâfülü, ödemeler yapılmadan önce ölüm gerçekleşmesi durumunda ödemelerin güvence altına alınması, eğitim amacı ile çocuklar için fon üretmesi ve firmanın kilit bir çalışanın ölmesi durumunda şirketi mali açıdan koruma amaçlı da kullanılabilir. Aile Tekâfül modeli farklı biçimlerde de karşımıza çıkmaktadır (Ölçen, 2014, s. 183). Ancak değişmeyen üç temel faktör şunlardır; belirli bir süre boyunca tasarruf etme ve tekâfül havuzuna belirli bir miktar ödeme yapılarak katkıda bulunulması, Şeriata aykırı olmayan yatırım araçlarından gelir elde edilmesi ve vadesinden önce katılımcının ölümü

durumunda koruma olmasıdır (Yazid vd., 2012, s. 117). Aile tekâfül altyapısı, katılımcılara yatırım zemini sunmaktadır (Htay ve Salman, 2013, s. 148).

2.3.2. Genel Tekâfül (Aile Tekâfül Dışında Tekâfül Türü)

Genel Tekâfül, Tekâfülün diğer bir türü olarak genellikle bir yıllık süre zarfında bir kuruma sağlanmaktadır. Genellikle kaza, yangın, deprem, sel gibi öngörülemeyen afetlerden kaynaklanan ve hasar, kayıp veya yaralanma ile sonuçlanan üçüncü şahıslara verilen zararlardaki hukuki sorumluluğu kapsamaktadır. Bununla birlikte, motor ve yaşamdan deniz mühendisliğine, havacılık ve ulaşım Tekâfülüne kadar çeşitli genel tekâfül ürünleri vardır (Htay ve Salman, 2013, s. 148). Sigorta konusunu kapsayan bu farklı ürünlerde de tekâfül, faizsiz bir korumayı amaçlamaktadır (Ölçen, 2014, s. 184).

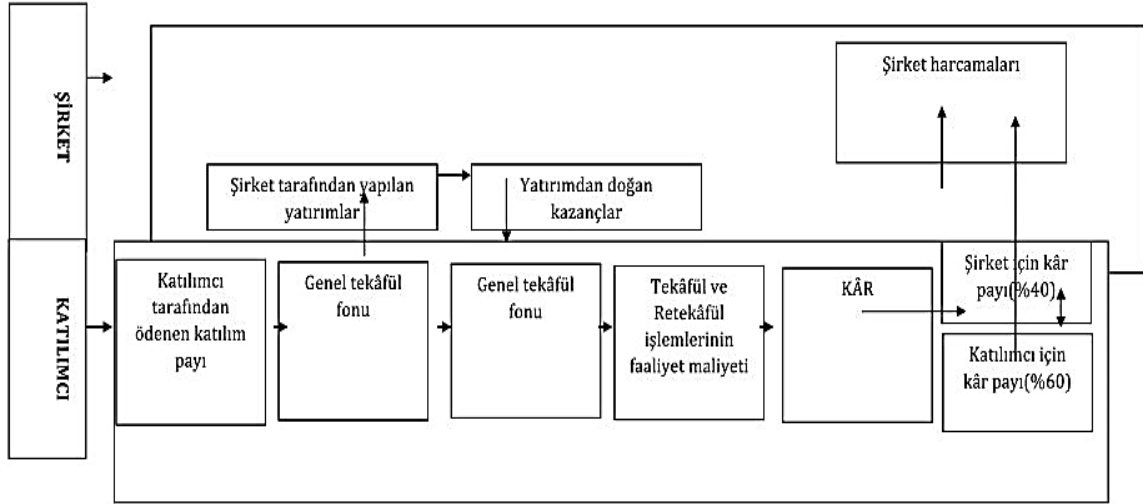
2.4. İslami Sigortacılık (Tekâfül) Modelleri

Tekâfül (İslami sigorta) işlem sürecinde üç tür sözleşme ilişkisi görülmektedir. Hissedar açısından müşâreke sözleşmesi veya sermaye ortaklığı, şirket yönetimi açısından vekâlet ilişkisi, fon işletmesi açısından mudârebe, yatırım vekâlet ilişkisi ve sigorta fonu açısından bağış yükümlülüğü ilişkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte, tekâfül altyapının işleyişi açısından ülkeler arasında farklılıklar olması gibi şirketler arasında da farklılıklar görülmektedir. Katılım sigorta siteminin uygulamasına ilişkin bu farklılıklar bölgenin özelliklerine göre entegre edilebilmektedir. Dolayısıyla zaman içerisinde modellerinin çeşitlenmesine sebep olmuştur. Yönetim süreci açısından katılım sigortacılığıyla ilgili üç modelden bahsedilmektedir fakat günümüzde uygulama alanında aşağıda bahsedilecek olan beş ayrı model (mudârebe modeli, vekâlet modeli, hibrit modeli, vekâlet-vakıf modeli ve kooperatif modeli) bulunmaktadır.

2.4.1. Mudârebe Tekâfül Modeli

İslami hukuk ve literatürde mudârebe, emek ve sermaye ortaklığını beyan edilen bir sözleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Mudârebe da kâr belirlenen orana göre emek sahibine ve zarar sermaye sahibine kalır. Tekâfülün mudârebe modelinde toplanan fonların sahibi olarak ve tekâfül şirketi girişimci olarak toplanan fonu yönetmektedir. Bunun yanı sıra toplanan fondan masraflar düşüldükten sonra kalan fon miktarı yatırım amacına göre kullanılmaktadır. Fon fazlalığının oluşması durumunda katılımcılar

arasında sözleşmede belirlenen nispete göre dağıtılmaktadır. Ancak açık meydana gelmesi durumunda, bu eksikliği karşılamak için fona karz-ı hasen verilmektedir (Alkış, 2019, s.13-14).

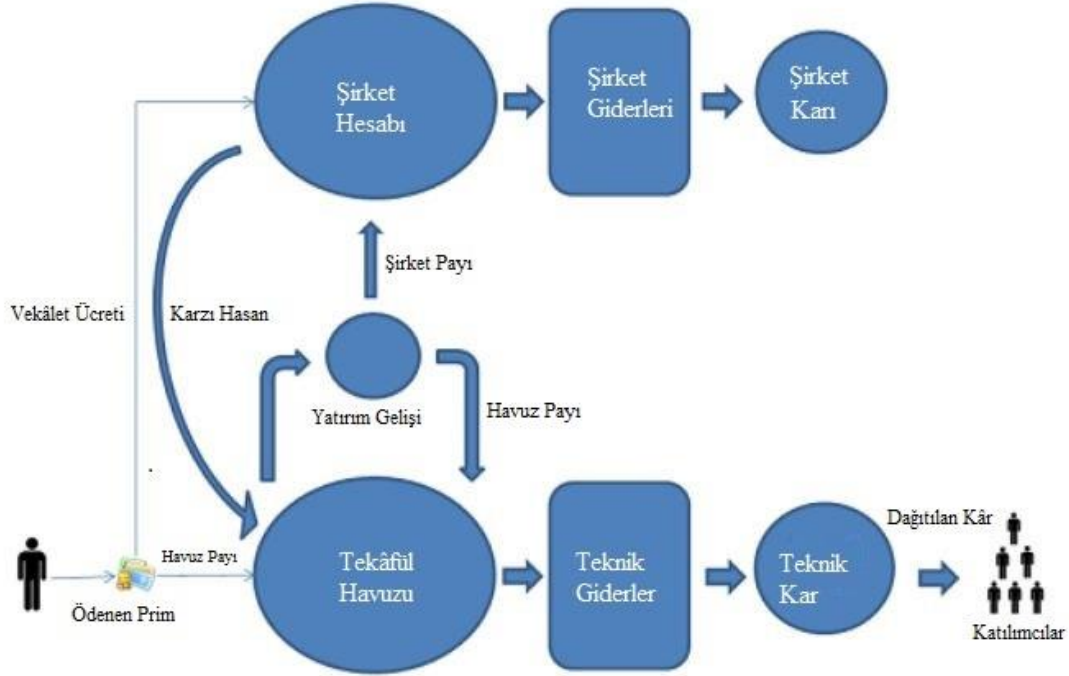
Şekil 6: Mudârebe Tekâfûl Modeli

Kaynak: (Wahab vd., 2007, s. 379)

2.4.2. Vekâlet Tekâfûl Modeli

Vekâlet tekâfûl modeli daha çok Arap ülkeleri tarafından kullanılan yaygın bir modeldir (Tekafül.net, 2018, s. 1). Vekâlet modeli açısından tekâfûl şirketi operasyonel birimdir ve şirketi ile katılımcılar arasında bir vekâlet sözleşmesi gerçekleştirilmektedir. Sigorta şirketi bu sözleşme vesilesiyle katılımcılardan ileride vereceği hizmet için vekâlet ücreti adı altında pay almaktadır. Zira tekâfûl şirketi ya da operasyonel birim önceden belirli bir ücret (vekâlet ücreti) karşılığında faaliyet göstermektedir. Ayrıca, vekâlet modeli yatırım ortaklığına benzer. Dolayısıyla, bu ücretlendirme olduğundan hukuk sistemi açısından vekâlet sözleşmesindeki akit olarak kabul edilmektedir. Zira uygulama yönünden bakarsak elde edilen vekâlet ücreti mukabilinde toplanan fonları değerlendirmektedir. Ayrıca, daha önce belirlenen tehlikeler ile ilgili herhangi bir zarar meydana gelmesi durumunda tekâfûl şirketi Vekâlet fonları sayesinde zarardan etkilenmemektedir. Mudârebe modeli ile karşılaştırıldığında bu model fon topladığı için daha avantajlı görülmektedir. Ayrıca bu modelde fonları değerlendirerek elde edilen kâr, şirket ortaklarına dağıtılmaktadır (Alkış, 2019, s.13-14). Son zamanda bu model

tekâfül şirketleri tarafından tercih edilmiştir. Bununla birlikte, ulema tarafından dini kurallara göre bu modelin daha uyumlu olduğu görülmektedir (Tekafül.net, 2019, s. 1).

Şekil 7: Vekâlet Tekâfül Modeli İşleyişi

Kaynak: (Yıldırım, 2014, s. 14)

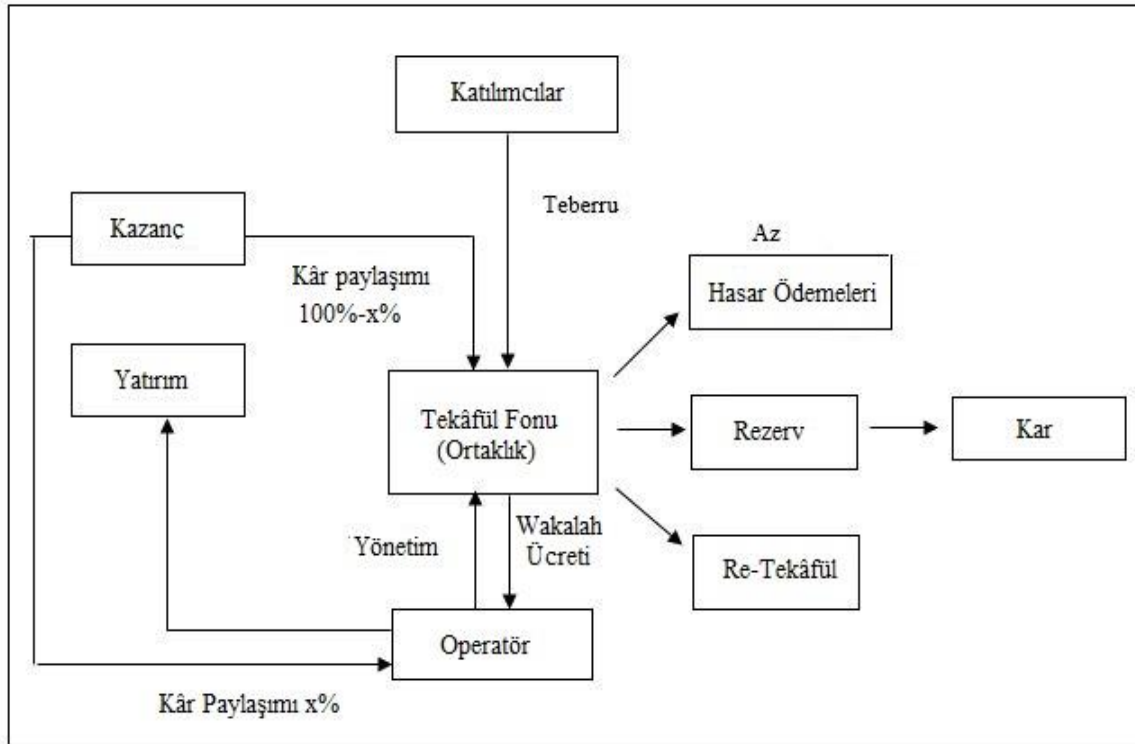
2.4.3. Karma Tekâfül Modeli (Hibrid)

Bu model Mudârebe ve vekâlet modelinden güçlü tarafları birleştirip iki modeli kapsayan bir modeldir. Şirket ile katılımcılar vekâlet sözleşmeden daha ziyade mudârebe sözleşmesi yaparak tekâfül operatörü risk taahhüt işlerin karşısında vekâlet ücreti elde edilmektedir (Alkış, 2019, s. 13-14). Fonları değerlendirerek elde edilen kâr paylaşılmaktadır. Yani sigorta şirketi katılımcıların katkıda bulunduğu fonları yönetmek için prim havuzundan belli bir hizmet karşılığı alırken ayrıca, fonların değerlendirilmesinden elde edilen kârdan da pay almaktadır (Altıntaş, 2016, s. 128). Karma model vekâlet yönteminde, katılım sigorta şirketinin teknik anlamda yaptığı faaliyetler ve mudârebe yönteminde kullanılan finansal yatırım faaliyetleri benimsenmektedir (Şimşek ve Pekkırbızı, 2021, s. 10). Ayrıca, katılım sigorta şirketi yapılan faaliyetlerde (fon yönetimi) poliçe sahiplerinin vekili olarak faaliyet göstermekte ve karşılığında vekâlet ücreti almaktadır. Poliçe sahiplerinin poliçeden elde

ettiği kârdan katılım sigorta şirketine teşvik olarak bir pay verilmektedir. Bu vekâlet modelinde, fon yatırımından elde edilen kârdan katılım sigorta şirketinin de pay alması en önemli fark olarak tanımlanmaktadır (Altıntaş, 2016, s. 128). Bu nedenle karma model, Vekâlet-mudârebe modeli ve Vekâlet-vakıf olmak üzere iki ayrı türde sınıflandırılmaktadır.

2.4.4. Vekâlet-Mudârebe Tekâfül Modeli

Vekâla mudârebe modeli iki türden oluşan karma bir modeldir. Bu modelde tekâfül şirketi veya tekâfül operatörü, fonu bir temsilci veya Vekil olarak yönetmek için önceden bir ücret talep etme hakkına sahiptir ayrıca fonun yatırımını bir Muğârib veya girişimci olarak yönetmek için kârı paylaşabilir (Ghafoorzadah, 2021, s. 21).

Şekil 8: Vekâlet-Mudârebe Modeli

Kaynak: (Ghafoorzadah, 2021, s. 21)

2.4.5. Vekâlet-Vakıf Modeli

Osmanlı devleti, dünyada vakıfları yaygın ve güçlü bir şekilde kullanmasıyla bilinmektedir. Bu modelde sigorta şirketi önce gönüllü fonlardan bağış veya yardım

2.4.6. Kooperatif Modeli

Bu modelde şirketler kooperatif adı altında kurulmaktadır. Oluşacak riskler doğrudan kooperatif sigorta şirketine yönlendirilmektedir. Fonun mülkiyet hakkı kooperatife aittir. Kooperatif şirketleri uygulamada vekâlet ve karma modeli tercih etmektedir (Alkış, 2019, s.13-14).

2.5. Tekâfülün Sosyo-Ekonomik Temelleri ve Unsurları

Tekâfülün sosyo-ekonomik ve sosyal hayat altyapısını güçlendiren temellerden oluşmaktadır. Herhangi bir sigorta sözleşmesi şu dört ana maddeden oluşan özelliklere dayanmaktadır (Billah, 2019, s. 6)

- Samimiyet (İhlâs): Sosyal hayatta herhangi bir muamelat veya işlemde ihlâs, esasi veya zaruri bir unsur olarak rol oynamaktadır. Zira İhlâs neticeye daha çabuk ulaşmak için önemli bir yere sahiptir. Allah'ı Teâlâ (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır “Onlar, Allah'a (c.c.) ibadet etmeleri ve O'na karşı samimi bir bağlılık göstermeleri dışında başka bir şeyle emrolunmamışlardır” (Zümer, 11). Sigorta konusunda Sadece bireysel faydaları için değil, beklenmedik risklere karşı ihlâsla karşılıklı iş birliği ve dayanışma içinde olmalıdır. Zira Allah (c.c.) katında herhangi bir maddi menfaat gözetmeksizin ihlasla yapılan iyilikler kıymetlidir. Ayrıca, bir sigorta işleminde beklenmedik zararlardan korunmak için taraflar Allah'a güvenir ve taahhüt eder. Bunun nedeni, resmi olarak sigorta şirketi hasara veya zarara karşı taahhüt etmesidir hâlbuki bu (sigorta şirketi) nihai bir koruma değil. Allah herkesin üzerine üstün bir koruma gücüne sahiptir (Billah, 2019, s. 7)
- Şer'i Prensipler: Tekâfül sözleşmesi İslami prensiplere dayanmaktadır. Tekâfül işlemi İslami esaslara uygun olmayan herhangi bir faaliyet gerçekleştirilmemektedir. Zira bir tekâfül şirketi ve sözleşmesi için öncelikli bir gereklilik ve itibar olarak görülmektedir. Buna göre şer'i prensipler doğrultusunda uygun olmayan işlemlere dikkat edilmektedir. Öyle ki; İslam Allah (c.c.) tarafından emredilen insan için uygun yegâne yaşam sistemidir. Bu sebeple yaşam tarzları tüm dünyada İlahi kurallara uygun olarak şekillendirilmelidir (Billah, 2019, s. 8).

- Ahlaki Özellikler: Tekâfül işlemin altyapısında diğer temel özellikler gibi ahlaki özellikler de önemli temel unsur olarak yer almaktadır. Bu ahlaki temelin altında aşağıdaki unsurlar da yer almaktadır.
- Son derece iyi niyet ilkesi: Bir tekâfül sözleşmesinde taraflar son derece iyi niyet, sadakat, gerçeklik sıfatlarına sahip olmalı.
- Bireysel menfaate değil, toplumun menfaatine odaklanır: Tekâfül işlem sürecinde taraflar sadece elde edilen menfaate değil beklenmedik riskleri yönetmek için toplumun menfaatini gözetmelidir (Billah, 2019, s. 9-12).

Genel olarak tekâfül işleminde Şeriata dayalı birtakım unsurlar yer almaktadır. Aşağıda sıralanan unsurlar tekâfül sürecinde önemsenmektedir.

- Tekâfül işlemindeki taraflar yasal kapasiteye sahip olmalı.
- Sözleşmelerde bir bedel olarak sigortalanan şahıs tarafından prim ödemeleri yapılmalı.
- Sigortalanabilir faiz tazminatı şartının mevcudiyeti: Tekâfül işleticisi, üzerinde anlaşmaya varılan konuda sigortalının uğradığı zararı tek taraflı olarak tazmin etmekle yükümlüdür.
- Gerekli bir unsur olarak her iki tarafın karşılıklı rızası ile işlem yapılmalı.
- Sigortacı ve sigortalı arasındaki teklif ve kabul, resmî anlaşmada ifade edilmelidir. Burada belirtilen koşullar Şeriat ilkelerine uygun olmalı.
- Anlaşmada yer alacak mutabık kalınan politikalar için sürenin belirtilmesi.
- Tekâfül sözleşmeleri Ribanın esas ilkelerine dayalı olmalı, ancak her iki tarafın da ödenen primler ve şirket politikaları üzerinden elde edilen herhangi bir kar ve temettüden alacağı pay mudârebe finansman tekniği doğrultusunda çalışmalıdır.

Tekâfül politikası kişilerin elde ettiği maddi kazançta veya Allah'ın karar kıldığı kaderde değişikliği değil, beklenmedik risklere karşı yardımlaşma ve iş birliğiyle zararı en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Allah'ın rızasını almayı ve O'nu hoşnut etmeyi düstur edinmiştir.

Allah insanların hayatlarındaki zorlukları yönetme veya üstesinden gelmeleri için emek harcamalarını yasaklamamıştır. Bu doğrultuda hareket eden tekâfül politikasına sahip olmanın temel amaçları şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Tekâfûl politikası, zor durumda kalan ve beklenmedik maddi tehlikelerden kurtulmak için destek sağlamaktadır.
- Tekâfûl politikası, Fakirler ve ihtiyaç sahipleri için iyi bir yaşam sağlayıp toplumdaki yoksulluğun düzeyini azaltıp refah düzeyini artırmaktadır. Hasar ve zarar doğal bir fenomen olduğu için Yoksullaşma kestirilemeyen evrensel sorundur. Bu gibi sorunlara karşı şahısların korunması için sigorta poliçesi gibi alternatif çözümler de bulunmaktadır.
- Tekâfûl politikası dayanışmayı beslediği gibi, karşılıklı iş birliği, yardımlaşma ve ihlâs ruhunun yükselmesini de sağlayabilir (Billah, 2019, s. 9-12).
- Tekâfûl şirketleri, İslami finansal araçlarıyla aktif katılım ve ticaret vesilesiyle İslami sermaye piyasalarını desteklemektedir (Archer vd., 2009, s. 1).
- Tekâfûl politikası, oluşturduğu diğer özelliklerle birlikte güvenilir ve sağlam bir toplum altyapısını da sağlayabilmektedir. Böylelikle sigorta poliçesiyle maddi zarardan ve hasardan korunabilmektedir.
- Bir tekâfûl politikası, tekâfûl sürecindeki tarafların kârları mutabık kalınan bir kısım ile paylaştığı ve aynı zamanda riba tüketiminden kaçındığı mudârebe finansman tekniğinin ilkelerine dayanmaktadır. Herhangi bir faize dayanan işlemlerin haksızlığa yol açtığı aşikârdır. Riba uygulaması sadece İslam dininde yasaklanmış bir mesele değil diğer ilahi ve semavi dinlerde de belli ifadelerle yasaklanmıştır. Ayrıca, Müslüman hukukçular tarafından adil işlem konusunda Mudharabe modelinin bu soruna çözüm sunabilecek iyi bir finansman modeli olduğu düşünülmektedir. Öyle ki; mudârebe modeli, haksız faize dayalı işlemlere en iyi alternatif olarak tanımlanmaktadır.
- İslami hayat sigortası poliçesi, ölen kişinin (güvence altına alınan) dul eşi bakmakla yükümlü olduğu diğer kişiler için gelecekteki maddi güvenliği garanti eder.
- Son olarak, İslami sigorta poliçesinin, genel olarak birisi için beklenmedik risklere karşı güvenliğini garanti etmesi anlamında kendi gizli mantığı da vardır. Bu mantık, toplumdaki her bireyi tereddüt etmeden veya olası bir gelecekle yüzleşme korkusu olmadan herhangi bir yasal işleme dâhil olmaya teşvik edebilir (Billah, 2019, s. 9-12)
- Tekâfûl işlemi tazminat sağlayıcı bir işlem değildir fakat alacağı ödeme yükümlülüğü risk fonu olarak bilenen tekâfûl fonundan ödenmektedir. Şeriat çerçevesine göre tekâfûl fonu her bir katılımcı veya poliçe sahibiyle yapılan bağıştan

toplanmaktadır (teberru). Bütün katılımcılar prim veya katkı payının yanı sıra tazminat karşılığı koruma işlemine katılmaktadır. Katılımcıların her biri tekâfül fonunun senedini esas alarak tazminat talebinin zikredilmiş tekâfül fonundan ödeneceği anlayışıyla, bu fona bir bağışta bulunmayı kabul etmektedir. Tekâfül işlemi yasal ve teknik açıdan bir konvansiyonel sigorta şirketi gibi bütün tazminatları ödemekle yükümlü değildir. Bağışçı katılımcıların risk fonundan yaralanmaları için geçerli bir sebep olmadıkça ve alıcı olmaları gerekmemektedir.

2.6. Tekâfül Sözleşmelerinde Uygulanan Şer'i İlkeler

Tekâfül uygulamaları ile geleneksel sigorta uygulamaları altyapısında bazı farklılıklar görülmektedir. Faiz, ferdin şer'i prensipleri esas edinmesini önemsemektedir. Bu prensipler aşağıdaki genel şeriat ilkelerine dayanmaktadır.

- Tekâfül Sözleşmesi Esası: Burada cevabı aranacak ilk soru, tekâfülün bir akide esası olup olmadığıdır. Şeriat Uleması açısından tekâfül ile ilgili böyle bir soru fazlaca önemsenmektedir. Menfaat, şer'i çerçeve gibi diğer farklılıklar bulunmaktadır. Modern dönemde tekâfülün uygulanabilir bir ekonomik ürün haline getirilmesi için sözleşmeleri yaparak zira tekâfülün şeriata uyumlu olması ve Şeriat düşünürlerinin onayını alması için taraflar arasında herhangi bir finansal işlem veya muameleye, bir akde dayanması gerekmektedir. Zira günümüzde yapılan çoğu sözleşmeler faize dayalıdır. Bununla birlikte, sözleşmede bulunan taraflar arasındaki mal belli olmadığı takdirde, Şeriata göre akit yapılması yasaklanmıştır. Böyle bir durumda yapılan sözleşmeler sırasında herhangi bir Garar (belirsizlik) önlenmektedir.

Tekâfülün de geçerli bir sözleşmeye dayandırılarak faaliyetleri yasallaştırılmalıdır. Ayrıca, tekâfül fonunu bulan katılımcıların katkısı, fonların yatırılması ve yararlanma hakkına sahip olan kişilerin alacak ödemelerinin ödenmesi gibi faaliyetleri geçerli olması ve meşrulaştırılması için genel olarak sözleşme gibi bir temele dayalı finansal işlemler olarak tanımlanmaktadır. Tekâfül işlemi, geleneksel sigortada geçerli olan kavramları benimseyemez. Bunun yerine, İslam hukuku açısından sözleşmelerdeki prim karşılığında herhangi bir belirsizliğin önlenmesi şartını koyar. Sigorta sektöründe, belirsizliklerden kurtulmak imkânsız bir mevzudur. Zira belirsizlik, prim/katkı ve tazminatın ayrılmaz bir parçası haline dönmüştür. Bu sebeple, İslami sigorta alanında ilk küresel fetva vasıtasıyla teberru' veya bağış gibi farklı

sözleşmelere dayanan tekâfûl sözleşmesi alternatif bir işlem olarak zikredilmektedir. Bu fetva ticari açıdan daha mükemmel bir alternatif olmamasına rağmen yasal bir istidlal ve mantıklı bir bedel olarak görülmüştür. Bunun sebebi, günlük hayattaki belirsizliklerin kardırılmayacağı kabul edilerek bu sözleşmeyle tolere edilebilmesidir. Bu görüş fikhî bir esasa dayanmaktadır; “Bedelsiz bir taahhütte, belirsizlik kabul edilebilir” bu kaideye dayanılarak tekâfûl sözleşmelerinde teberru tercih edilmektedir. Zira modern tekâfûl meselesini kolaylaştıran bir alternatif olduğu için bu sözleşmelerde daha çok teberru tercih edilmektedir.

Teberru, İslam ticaret hukuku açısından tek taraflı niyet beyanına dayalı ve belli bir niteliğe sahip bir sözleşmedir. Bu sözleşmelerde alıcılara karşılıksız bir iyilik söz konusudur. Katılımcılar önceden herhangi bir karşılık almadan ve sözleşmeye katılan diğer kişilere faydalı olması bakımından belli bir miktar para bağışlamaktadırlar. Teberru sözleşmesi, İslami ticaret hukukunda hiçbir bedele bağlı olmadan tatbik edilebilmekte ve diğer katılımcılara kolaylık sağlamayı amaçlamaktadır. Burada bağışçı kişi iyi niyet esasına göre karşı tarafa gönüllü olarak bedel ödemektedir. Böylece taraflar arasında herhangi bir memnuniyetsizlik söz konusu olmamaktadır. Tekâfûl, yalnız bireysel bir bağış sözleşmesi değil belki, bağış yapmak için yapılan toplu taahhüt olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, tekâfûl taahhüt unsuru ile bir hukukçu yapıya sahip olmuştur. Bu bağlamda tekâfûl, katılımcıların bu fondan faydalanabilmek için bağışta bulunduğu ciddi bir işlem olarak tanımlanır (Archer vd., 2009, s. 34-37).

- Risk Paylaşım İlkesi: İslami sigortanın altyapısı bağış veya karşılıklı bağış üzerine oluşturulması sebebiyle İslam hukuku açısından prim ile tehlike veya zararın başkalarına transferi caiz kabul edilmemektedir. Kefalet sözleşmesi bunları bir taraftan başka bir tarafa devredilebilir fakat çoğu ulema tarafından nafi bir akit olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, kefil olsa bedel mukabilinde risk transferine izin verilmediği için AAOIFI standartlarına göre risk üstlenirken herhangi bir bedel talep edilemez. Hâlbuki zararı karşılayan birinin yükümlülüğünü azaltmak için tüm riskin diğer tarafa transfer edilmesi sigortanın şartlarındandır fakat İslami hukuk risk transferine izin vermediği için alternatif olarak risk paylaşım ilkesine sunmuştur. Zira risk dağılımına göre Şeriat metnine uyumlu olacaktır (Archer vd., 2009, s. 37).

- Tekâfûl Fonu Mülkiyetin İlkesi: Tekâfûl fonu katılımcılara ait ayrı bir fon olmasa da genel anlamda tüm katılımcılara ait bir fon olarak tanımlanır. Tekâfûl fonu, katılımcılar ile tekâfûl operatör arasında sözleşmeye bağlı olarak yönetici veya girişimci ya da Muğârib olarak yönetilmektedir. Tekâfûl operatörünün bu süreç içerisinde mülkiyet hakkı olamayacaktır. Katılımcıların tekâfûl fonu elde edip edemeyecekleri tekâfûl operatörünün herhangi bir ücret veya kâr payı almasına bağlıdır. Tekâfûl politikası çerçevesinde katılımcıların primleri bağış olarak görülmekte, bağışlar diğer tarafa hediye edilmektedir. Katılımcıların bağış sözleşmesinde belirtilen bazı durumlar hariç tekâfûl fonu üzerinde mülkiyet hakkı bulunmamaktadır. Mülkiyet hakkı açısından tekâfûl operatörünün tasfiye olduğunda alacaklılarının varlıklarına bağlı olmadığından tekâfûl fonunun varlıklarına geri dönme hakkı bulunmamaktadır. Ayrıca, fazlalık halinde rezervlerin tutulmaması şartıyla orantılı olarak katılımcılara dağıtılmalıdır. Bu fazlalık başka bir düzenlemede rezerv ve tasfiye için bir tekâfûl operatörüne veya bir hayır kurumuna verilmek üzere katılımcılar tarafından verilebilecektir (Archer vd., 2009, s. 38).
- Tekâfûl Fonunun Eksikliğinde İşletmecisinin Yükümlülük İlkesi: Belirlenen dönemde alacaklılar, katkı payları ve rezervler tekâfûl fonu yetmezse bu durumda Tekâfûl fonu bir açıklıkla karşı karşıya kalabilir. Diğer yandan katılımcılar risk alan kişiler olduğu için hisseleri bütün talepleri kapsamalıdır. Tekâfûl iflası hızlı bir biçimde engellememesi şartıyla ilerideki katkılarda da sıkıntı olmayacaktır. Günümüzde düzenleyici, tekâfûl ve retekâfûl (tekâfûl şirketleriyle tekrar tekâfûl etmek -diğer bir ifadeyle İslami reasürans-) alanda artış olmasından dolayı tekâfûl fonun açığa girmesi durumunda bu fona kolaylık sağlayan karz-ı hasen tesisi bir şart olarak koşulur. Karz-ı hasen tesisi ile ilgili kaynak veya sermayenin en başından önemli olacağı belirlenmelidir. Bu kaynaklar tekâfûl fonuna kolaylık sağlamak için ayrılmıştır tüm katılımcılar ödemek ile yükümlüdür. Bu nedenle Tekâfûl ve retekâfûl işlemleri Şeriat prensipleriyle olacak çözüm ve alternatiflerin ortaya koyulmasına ihtiyaç duymaktadır (Archer vd., 2009, s. 40-42).

2.7. Tekâfûlde Risk Yönetimi

Risk önemli bir unsur olarak sigorta sisteminin kalbinde yer almaktadır. Risk yönetimi bütün sigorta müesseselerinin risk durumuna bağlıdır fakat hayat ve hayat dışı

sigortasında risk yöntemi, bankaların karşı karşıya olduğu risklerin yönetimine bağlıdır. Yani yatırım riskleri, sigortacılar tarafından elde edilen fonların yatırımlarda kullanılmasıyla meydana gelen risktir. Bu riskler gelir (piyasa ve itibar riski) tipine bağlıdır. Likidite riski, varlıkların hızlı bir şekilde nakde dönüştürülmediğinde veya taahhütün yerine getirilmesi konusunda meydana gelen çaresizliktir. Operasyonel risk, sistemin bozulması veya insandan ve sistemden kaynaklanan hataların riskleridir.

Bu risk yönetimi aşağıdaki faktörler nedeniyle sigorta sözleşmelerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

- Yatırımcıların ve paydaşların sigorta şirketlerin kararları ve riskleri ile ilgili güvenilirliklerini anlaması.
- Piyasada olan yatırımcılar sermaye beklemektedir, ayrıca sigorta şirketlerin gerekli olan sermaye riskleri inceleyerek kıt kaynaklardan oluşturulmalı.
- Derecelendirme kuruluşları, sigorta şirketlerine ilişkin değerlendirmelerini, riskleri belirleme, toplama ve yönetme biçimlerine giderek daha fazla dayandırıyor.
- Denetleyiciler dünyadaki tüm sigorta şirketlerini riske dayalı yaklaşımları ile değerlendirmektedir.

Tekâfül sözleşmesi yukarıda zikredilen risklerle birlikte başka risklerle de karşı karşıyadır. Bu risklerin altyapısı Şeriata göre düzenlenmelidir.

- Operasyonel riskin Şeriat standartlarına dayalı olması gerekliliği, itibari risk sisteminin uyumsuzluğuna karşı Şeriata uyumluluğu.
- Suistimal veya ihmalden kaynaklanan güvene dayalı risk. Suistimal veya ihmal durumunda bir Muğarib, yönetimi altındaki fonların sermayesinden sorumlu olur.
- Tekâfül şirketlerden elde edilen fonlarla operasyonel masrafları karşılayamama durumunda karşılaşılan risk.

Tekâfül operatörleri tarafından tekâfül risk fonları karşılandığı için yüklenim risklerine maruz kalmazlar (Archer vd., 2009, s. 169-172).

2.7.1. Tekâfül Şirketinde Risk Yöntemi

Tekâfül operatöründe, risk genel anlamda iki şekilde yönetilmektedir.

1. Tekâfül ve poliçe yatırım fonları konusunda yatırım riski.
2. Tekâfül operatörünün maruz kaldığı ticari, Şeriata uyumlu olan operasyonel riskler ve yatırım riskleridir.

Risk yönetimi sorumlusu olan tekâfûl operatörü, karşılaşılabilecek riskleri dikkate alarak, risk yoğunlaşmalarından kaçınarak ve primlerin katı seviyelerini belirleyerek elinden geldiğince reasürans kullanmaktadır. Bu iki seviye risk yönetimi tekâfûlde önemlidir. Zira risklerin bir seviyeden diğer seviyeye geçme ihtimali bulunur örneğin; tekâfûl operatörü tarafından risk yönetiminde zaaf ve eksiklik bulunması durumunda, direkt yatırıma zayıf hitap etmesi daha zordur. Tekâfûl operatörü doğrudan riske maruz kalmaz fakat karz vesilesiyle dolaylı bir şekilde maruz kalma ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle zikrettiğimiz riskler ile ilgili tekâfûlde risk yönetiminin amacı şöyle değerlendirilmektedir.

- Tekâfûl operatörü ile poliçe sahipleri arasında güven ile ilgili bir risk yönetimi uygulaması mevcut olmalıdır.
- Tekâfûl fonu veya beklenen getiri oranı güvenliğinin korunması için risk yönetimi, risk yönetim çeşitliliği ve risk yönetiminde olumlu yatırım gerekli görülmektedir.
- Tekâfûl operatörü tüm fonların talep ve yükümlülüklerini ödemek için daha güvenilir bir altyapı sağlamalı ve yoğun bir ortamda çeşitli risk yönetimlerine sahip olmalı.

Tüm bunların olmasına rağmen, tekâfûl operatörünün risk yönetiminde Şeriat standartlarına uyumlu olmasından emin olmak risk yönetiminin amaçlarındandır. Bu alanda tekâfûl operatörü tarafından hem sigorta şirketleri hem de tekâfûl şirketlerine ilişkin farklı risk yönetimleri ele alınmalıdır. Bir risk yönetim sisteminin uygulanabilmesi için altyapısında şu dört unsur yer almalıdır.

- Rapor ve standartları
- Hudutları ve sigorta yetkisi
- Stratejiler ve yatırım yönergeleri
- Tazminat ve teşvik sözleşmeleri

Bu araçlar riskleri ölçmek, yönetmek, hafifletmek ve şirketlerin amacına ulaşmasında teşvik için kurulmuştur. Ayrıca, giderek piyasanın gelişmesine rağmen diğer zayıf noktaların da ortaya çıkma ihtimali vardır. Bu nedenle, yukarıdaki müşahedelere göre risk yönetimine ilişkin bu maddelerin kesin olmama ihtimali de vardır. Şeriata uyumlu olması zati bir özellik olarak kalması gerekmektedir. Zira tekâfûlün kurulma sebebi Şeriat çerçevesine uyumlu bir kurum oluşturmaktır (Archer vd., 2009, s. 184-185).

2.7.2. Risk Perspektifi Açısından Tekâfül Temel İlkeleri

Yukarıda incelediğimiz gibi tekâfülün ekonomik altyapısı karşılıklı sigorta şirketlerine benzer fakat günümüzdeki tekâfül şirketleri Şeriat altyapısına sahiptir. Her iki model de sigorta ve yatırım hakkını elde eder, tazminat öder, rezerve tutar, varlık ve yükümlülüklerle sahip olurlar. Tekâfül şirketleri yukarıdaki farklılıklarla birlikte başka önemli noktalara da sahiptir.

Tekâfül sözleşmelerinde, sigortacılar ile tekâfül operatörü arasındaki ilişki İslam hukukuna dayalı sözleşmeler olarak tanımlanmaktadır.

- Tekâfül operatörü ve sigortacılar arasında vekâlet, mudârebe veya her iki sözleşme esas alınmaktadır.
- Tekâfül altyapısında teberru veya infak, muamelat fihına dayanan esas bir sözleşme olarak yer almaktadır.
- Tekâfülde, geleneksel sigorta şirketine karşı yatırım fonları ribayi içermemekle beraber prim ödemesinin gecikmesine rağmen faiz alınmamaktadır. Aksine geleneksel sigorta şirketleri yatırım fonları faize dayalıdır.
- Tekâfül riski yönetmek için retekâfül sözleşmelerinden yararlanmalıdır. retekâfül sözleşmeleri olmadığı zaman Şeriat Kurulu retekâfül kullanabilir duruma gelene kadar geleneksel ikili sigorta taahhütlerinin kullanılmasına müsaade eder (Archer vd., 2009, s. 174-176)

2.7.3. Tekâfül Şirketlerin Özellikleri

Bir tekâfül şirketi genel olarak iki katlı yani karşılıklı ve ticari yapıdan oluşmaktadır. Bununla birlikte tekâfül şirketi; (a) tekâfül operatörü (ortaklığı esas olan anonim bir şirket), (b) sigorta fonları, risk fonun sandığı ve yatırım maddelerinden oluşmaktadır. Tekâfülde sermaye, ortaklar tarafından temin edilirken sigortacıların payları özel fon hesabında birikir. Bu nedenle bu fonlar belirli bir olay ortaya çıkması durumunda sigortalılara fayda sağlamaktadır. Bu yüzden fazlalıkların yüklenim hesabında birikmesine izin verilecektir. Böylelikle, sermayelerin katlarına da fayda sağlamaktadır. Tekâfül şirketlerinin özellikleri de bu iki katlı yapıda görülmektedir. Bunun yanı sıra, nasıl bir model (vekâlet veya mudârebe) kullanıldığına göre de değişim göstermektedir. Sonuç olarak işletmecinin menfaatiyle poliçe sahiplerinin menfaati aynı değildir. Böyle bir durumda risk fonları poliçe sahiplerine ait olmalı ve farklı İslami sigorta ürünlerine

göre menfaat temin edilmelidir. Konvansiyonel sigortalarda ödenen primler tazminatların karşılandığı fonlarda toplanır, ödenen tazminat ve elde edilen menfaatler prim fazlası kâr oluşturan doğru kaynaklara aktarılır. Sonuç olarak ortakların servetinde maksimizasyona neden olur. Hâlbuki tekâfül fonlarındaki fazlalıklar ortakların veya hissedarların fonlarına transfer edilmez. Belki bir mudârebe olması durumunda sigortalama, yatırım yönetimi ve poliçe sahipleri varlıklarından elde edilen getirileri ortaklar elde eder (Archer vd., 2009, s. 271-272). Tekâfül diğer bir ifadeyle İslami sigorta şirketi ile konvansiyonel sigorta şirketi arasında ne kadar benzerlik varsa bir o kadar da farklılıklar vardır. Bu önemli ve temel farklılıklar şunlardır:

- Tekâfülde şirket sahibi katılımcılarken konvansiyonel sigorta şirketinde ortaklar veya Hissedarlardır.
- Tekâfül şirketi İslami ve Şeri kurallara aykırı olmayan alanlarda yatırım yapılırken, sigorta şirketinde yatırım ile ilgili herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.
- Zararları karşılama konusunda, tekâfülde katılımcılar ortak havuzda prim bulunmaması durumunda, katılımcılar kaz-ı hasen yardımıyla katkıda bulunabilmektedir (Güçlü ve Kılıç, 2019, s. 305).
- Tekâfül işlemleri, ürünleri şeriata dayalı ve dini prensiplere uyumlu (Archer vd., 2009, s. 272) ve elde edilen fonlar İslami kurallara göre yatırım alanına gönderilen münasip bir yatırım aracı olarak değerlendirilmektedir (Alkış, 2019, s. 15).
- Tekâfül veya yardımlaşma sigortası sözleşmelerinde zarar, üyeler arasında paylaştırılmadığından üyelerle ilgili maddi yükümlülük bellidir (Alkış, 2019, s. 15).
- Tekâfül sistemi çerçevesinde en önemli nokta şirkette zarar meydana gelmeseyse bile primlerden elde edilen kâr şer'i kurallara göre bütün üyeler arasında paylaşılmaktadır. Bununla birlikte, her bir üye diğerlerinin karşılaşacağı zarar ve tehlikelerin de kefilidir. Üyeler arasında müşterek bir kefalet bahsi olduğu için üyelerin zararlarla karşılaşması durumunda bütün üyeler bunu ortak olarak karşılamaktadırlar.
- Tekâfül sisteminde kefalet önemli bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Zarar veya hasarın meydana gelmesi durumunda zararın tamamını karşılıksız olarak kefil ve mal sahibi öder. Hâlbuki konvansiyonel sigortada zarar bir taraftan diğer tarafa transfer edilmektedir.

- Tekâfûl sisteminde üyeler tarafından ödenen primler sabit değildir. Bu sistemde prim olarak değil; beklemeyen hasarların tazmini olarak tanımlanmaktadır. Bu yüzden ardında prim olması gerekmez. Üyeler tarafından gerçek prim yükümlülüğü dönem başında değil dönem sonunda hesaplanmaktadır. Bununla birlikte tazminat karşılandıktan sonra kalan fazlalık üyeler arasında dağıtılır veya hayır işlerinde kullanılabilir. Bu özellik tekâfûl ile sigorta sistemi arasında önemli bir fark olarak tanımlanmaktadır (Alkış, 2019, s. 15-16).
- Tekâfûl sözleşmelerinde belirli havuzlar ile ilgili sigorta fonu fazlalıkları diğer havuz açıklarının kapatılması için kullanılamaz.
- Poliçe sahipleri her sigorta fazlalığından pay alır fakat hassas bir durumda herhangi bir fonu veya havuzdaki açıkları kapatırlar. Tekâfûl şirketine bağlı olan işletmecinin, ilerideki sigorta fazlalıklarının geri ödenmesi ile faizsiz kredi veya karz-ı hasen sağlayarak bir açığı kapatması gerekebilir.
- Tekâfûl şirketinde yatırımlar, yatırımcıların fonu ve sigortalanan fonlar arasında teşhis edilmektedir. Ama konvansiyonel sigorta şirketlerinde, yatırım varlıkları paydaşlara ait olur.
- Tekâfûl sigorta şirketlerinin yönetimi, işletmeci olarak poliçe sahiplerinin hesabına intikal eder. Tekâfûl şirketlerinin karşılıklı olarak yüklenilmesindeki fazlalık kârı olmadığı için bazı ülkelerde kabul edilmektedir. Bazı durumlarda ücret düzeyi, poliçe sahiplerinin varlıklarının yönetiminden elde ettikleri getiriye bağlıdır. Bu, poliçe sahiplerinin varlıklarının bir mudârebe sözleşmesi temelinde işletmeci tarafından yönetildiği durumlarda geçerlidir.
- Tekâfûl şirketleri konvansiyonel sigorta şirketlerinden daha fazla finansal Raporlama ve sigortacı ilişkileri bulunabilmektedir. Zira tekâfûl, şirketçiliği önemsemektedir (Archer vd., 2009, s. 272).

2.8. İslami sigortacılık (Tekâfûl) ve Geleneksel Sigorta Sisteminin Mukayesesi

Bildiğimiz kadarıyla günümüzde geleneksel sigorta sistemi veya diğer bir ifadeyle konvansiyonel sigorta sistemi hayatımızın önemli bir parçası haline gelmiştir. Diğer yandan İslami sigortacılık sistemi uygulaması da dünyada hızla yaygınlaşan bir hal almıştır. Yirmi birinci yüzyılda başta İslam ülkeleri olmak üzere batı ülkelerinde de tekâfûl sistemi farklı oranlarda uygulanmaktadır. Altyapı açısından geleneksel sigorta

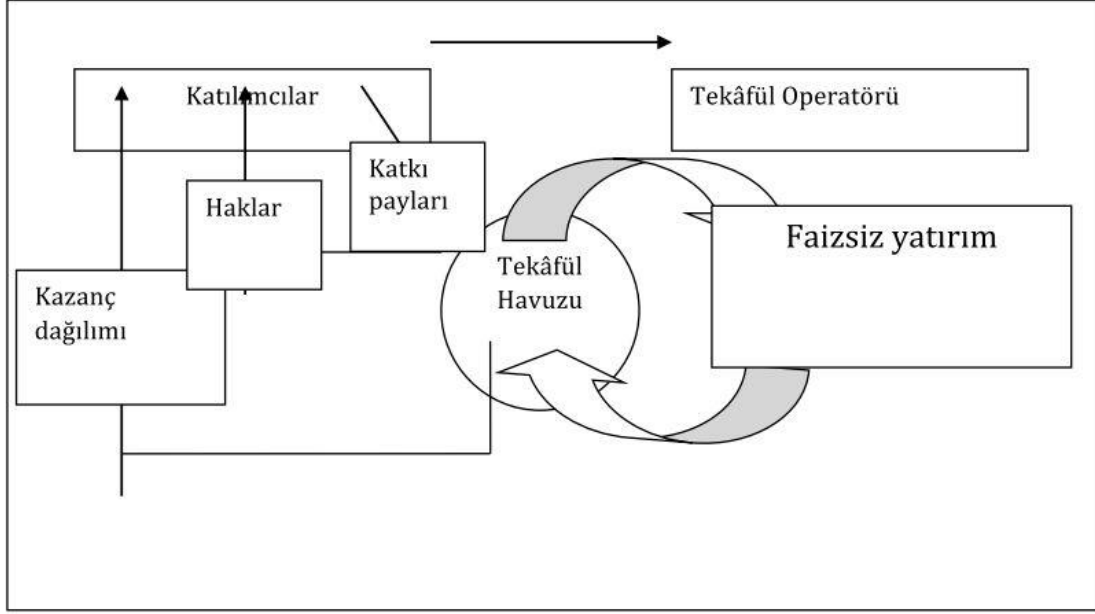
modeli ile İslami sigortacılık modeli arasında bazı benzerliklere rağmen birtakım farklılıklar da bulunmaktadır. Bu farklılıklar sistemin kaynağına bağlı olabilmektedir. Bununla birlikte konvansiyonel sigortacılık sistemi ile İslami sigortacılık sistemini karşılaştırmak gerekirse, ilk önce İslami finans altyapısı ile modern finansın altyapısının mukayese edilmesi gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda bu mukayese yapılarak aradaki farklılıklar açık bir şekilde ortaya konmuştur (Ölçen, 2014, s. 189).

Tablo 1: İslami Sigorta Sistemi ile Geleneksel Sigorta Sistemi Karşılaştırılması

Tekâfül Sistemi	Geleneksel Sigortacılık Sistemi
Tekâfül sisteminde herhangi bir faaliyet, yardımlaşma ve Dayanışma ilkeleri esas alınmaktadır.	Konvansiyonel sigortacılık sisteminde herhangi bir faaliyet sadece ticari amaçlara dayanmaktadır.
Tekâfül sigortacılık sistemi bünyesinde İslam'a aykırı olan riba, maysir, belirsizlik veya garara gibi unsurlar yer almamaktadır.	Konvansiyonel sigortacılık sistemi riba, maysir, kumar, belirsizlik gibi unsurlar içermektedir.
Katılımcılardan toplanan primler yardımlaşma esasına dayanarak diğer katılımcıların karşılaştığı riskleri gidermek veya korunmak için kullanılır.	Geleneksel sigorta sisteminde katılımcılardan toplanan primler risk ihtimaline karşı şirketlere kalmaktadır.
Tekâfül şirketleri, mevcut yasalarla işlemesine rağmen şer'i denetleme kuruluna tabidir.	Geleneksel sigortacılık şirketleri sadece bu alanda mevcut olan yasalara tabidir.
Tekâfül şirketlerinde tekâfül fonu ve sermayedar fonu veya hesabı arasında belirli bir fark vardır.	Poliçe sahipleri vesilesiyle ödenen primler, geleneksel sigorta şirketine gelir olarak kabul edilmektedir.
Tekâfül sigorta sisteminde yapılan faaliyetlerden elde edilen herhangi bir fazlalık şer'i modele göre mudârebe, vekâlet modeline göre, tekâfül şirkette katılımcılar arasında dağıtılmaktadır.	Sigortacılık sisteminde elde edilen herhangi bir fazlalık ve kâr sermayedarlara aittir.
Katılımcıların maddi veya manevi olarak kötü bir durumunda, tekâfül fonunu yöneten operatör katılımcıya karz-ı hasen sağlamaktadır.	Geleneksel sigorta sistemi sadece maddi riskleri üstlenmektedir.
Tekâfül sigortacılık sisteminde, katılımcılar ve hisse sahipleri İslam'a uygun yatırım araçlarına yatırım yapmaktadır.	Geleneksel sigorta sisteminde elde olan fonlar veya sermayeleri, İslami kurallara uyumlu ve uygun yatırım araçları kullanılarak yatırılmak zorunda değildir.
Tekâfül şirketi, Tekâfül şirketleri risk karşısında resürans etmesi için İslami kurallara ve prensiplere uygun olan retekâfül (resürans) şirketlere sahiptir.	Geleneksel sigorta şirketlerinin resürans edilmeleri için dini prensiplere uyulması zorunluluğu yoktur.

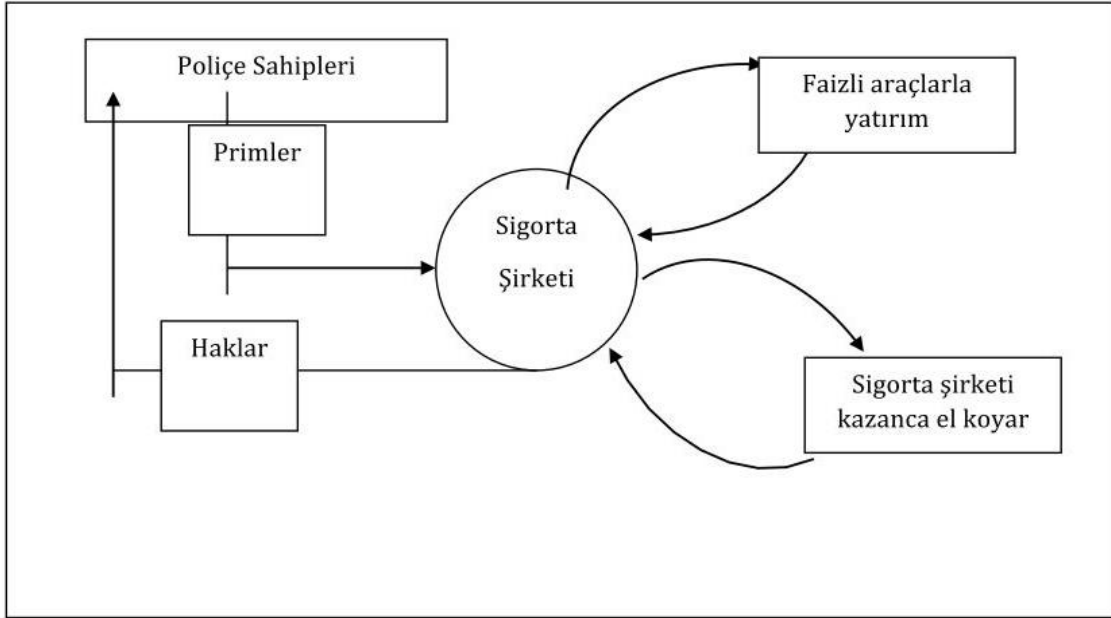
Kaynak: (Ölçen, 2014, s. 190).

Yukarıdaki tabloya ek olarak, İslami sigortacılık sistemi ile konvansiyonel sigortacılık sisteminin işleyişi aşağıdaki tablolarda şekiller üzerinden gösterilmiştir.

Şekil 10: Tekâful (İslami Sigortacılık) Sisteminin İşleyişi

Kaynak: (Ölçen, 2014, s. 189).

Şekil 11: Geleneksel (konvansiyonel) Sigortacılık Sisteminin İşleyişi

Kaynak: (Ölçen, 2014, s. 190).

2.9. Katılım Sigortacılık Uygulamalarının Genel Durumu

Katılım finans sistemi çerçevesinde atıl fonların ekonomik faaliyetlere yönlendirilmesi, istihdam seviyesinin artırılması, çeşitli ürünlerin üretilmesi, sigortadan elde edilen primler, kredilendirilme ve faizsiz yatırım gibi faaliyetler üzerinde İslam'a uygun olacak şekilde farklı yöntemler kullanılmaktadır (Altıntaş, 2016, s. 137). Sigorta İslami toplumlarda on dokuzuncu yüzyıla kadar finans bünyesindeki bir problem olarak görülmemiş, hükmü İslam fıkıhçıları tarafından açık bir şekilde tartışılmamıştır. Bu nedenle dünyada modern tekâfül eski hükümlere dayanan bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Öner, 2018, s. 65).

Katılım sigorta (tekâfül) ilk defa 1979 yılında "İslamic Insurance Co.Ltd" adı ile Sudan'da (Altıntaş, 2016, s. 129), akabinde 1984 yılında Malezya'da son olarak Suudi Arabistan ve Orta doğu ülkelerinde (Öner, 2018, s. 65), başlamasıyla dünyada uygulama açısından hızlı bir yaygınlaşmaya sahip olmuştur. Katılım sigortacılık sistemi ve uygulama ve gelişim açısından dünyadaki farklı bölgelere göre farklılıklara sahip İslami bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde ülkeden ülkeye değişen tekâfül uygulamalarına talep tekâfül her geçen gün daha fazla artmaktadır. Tekâfül sisteminin en fazla geliştiği ülkeler bölgesel olarak üç kategoriye ayrılabilir. Bunların başında Afrika bölgesinde Sudan, Tunus, Kenya, Cezayir, Senegal, Mısır gibi ülkeler gelmektedir. Körfez ülkelerinde Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Umman, Bahreyn, BAE gibi ülkeler yer almaktadır.

Uzak doğu ve güney doğuda ise Malezya, Pakistan, Endonezya, Brunei, Singapur gibi ülkeler bulunmaktadır. Son Zamanlarda İslami sigorta ile yürütülen şirketlerin sayısı artmıştır. Bazı şirketler sadece tekâfüle dayalıyken bazılarında ise buna ek olarak sigorta işlemleri de gerçekleştirilmektedir. Tekâfül şirketlerinin bir kısmı tekâfül faaliyetleri hedefiyle oluşturulmuş, diğer bir kısmını oluşturan sigorta şirketlerinde ise büyük bir tekâfül şubesi kurulmuştur. Örneğin, tekâfül Malezya sadece İslami sigorta faaliyetleri amacıyla oluşturulurken, Bahreyn'de Allianz Sigorta Şirketi tekâfülü ek hizmet olarak sunmaktadır. Bunların yanı sıra Axa, Aviva, UK Prudential, Scor, Hannover-re, Munich-re, SwissRetekaful gibi resürans şirketler de tekâfül hizmeti vermektedir.

Malasyia Merkez bankası veya Bank Negara Malaysia küresel açıdan katılım sigortacılığı alanında 2020 yılında inanılmaz bir büyümeyle 42 milyar dolarlık İslami

sigorta piyasasında bir kapasiteye ulaşacağını ifade etmiştir. Bu fona katkı sağlaması açısından, Suudi Arabistan'daki siyasi ve ekonomik gelişmeler (özellikle petrol ile ilgili meydana gelen değişimler) bu amacın gerçekleşme sürecinde büyük bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle Suudi Arabistan bankalarında tutulan İslami finansal varlıkların oranı Türkiye, Endonezya, Malaysia ve BAE gibi ülkelerin varlıkların toplamına yakındır.

Uluslararası kooperatif ve karşılıklı sigorta federasyonu açısından katılım sigorta şirketlerinin büyük bir kısmı güneydoğu ile körfez ülkelerinde bulunmakta ve bu şirketlerde katılım bankacılığı çerçevesinde olan mevzuatta hukuki açıdan düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. BAE katılım sigortacılığı konusunda büyük ve önemli adımlar atan güçlü bir ülkedir. Katılım sigortacılığı piyasası dünyada mevcut olan İslami finans piyasasıyla karşılaştığında toplumda çok küçük bir paya sahip bir piyasadır. Katılım bankacılığındaki pay arttıkça İslami hukuk çerçevesine uyumlu sigorta da artmaktadır. Öte yandan batı Avrupa'daki Müslüman bölgelerin oranından daha hızlı büyüdüğü görülmektedir. İslami sigorta sistemindeki sözleşmede şeffaflık, yatırım konusunda diğer sektörlerden farklı olması (tütün ve alkol gibi sektörlerle ilişkisi olmaması) sosyal sorumluluk üstlenmesi gibi sebepler nedeniyle müşteriler tarafından daha fazla tercih edilmektedir. Swiss Life, Aile tekâfülü-hayat sigortası sunan, Salam Epargne ve Placement de Avrupa'da ilk defa İslami sigorta imkânı sunan şirketlerdir. (Altıntaş, 2016, s. 129).

Milliman Global Tekâfül (2022) raporunda yer alan bilgilere göre, tekâfül modeli 2022 yılı itibariyle otuz üç İslam ülkesinde uygulanmaya başlanmıştır (Öner, 2018, s. 66). Söz konusu ülkelerde iki yüzden fazla İslami sigorta şirketi (Yıldırım, 2014, s. 54), pazar hacmi açısından 15 milyar dolarlık bir büyüme seviyesine ulaşmıştır. Dünya çapında tekâfül pazarı prim üretimi konusunda 4,5 trilyon dolarlık bir seviyeye sahip olmasına rağmen dünya sigorta pazarında hala göz alıcı bir seviyeye sahip olmadığı ifade edilebilir. Zira tekâfül ülke ve bölgelere göre değişiklikler göstermesi ve yasal bir düzenlemeye sahip olmaması açısından henüz konvansiyonel sigortacılıkla rekabet edecek güce sahip olamamıştır (Demirci, 2019, s. 32). *Milliman Global Tekâfül (2022)* raporuna göre tekâfül fonu 2015 yıl itibariyle 14,9 milyar dolara ulaşmıştır. Diğer yıllara göre %14'lük bir büyüme nispeti göstermiştir.

Bölgelere göre farklı gelişim seviyelerine ulaşan tekâfûl piyasası, kısa bir süre içinde iki katına çıkan bir büyümeye sahip olmuştur. Yanı sıra coğrafya açısından da farklı bölgelerde farklı bir gelişme meydana gelmiştir. Buna göre günümüzde Suudi Arabistan en fazla büyüme oranına sahipken Malezya tekâfûl uygulamasında en gelişmiş ülkedir. Güncel finansal veri analizlerinde de son beş yılda tekâfûl uygulaması ile ilgili piyasada ciddi bir artış görülmektedir. Tekâfûl piyasasının ileri dönemlerde daha da fazla büyüyeceği tahmin edilmektedir (Öner, 2018, s. 66). Tekâfûl ile ilgili kaynaklara incelendiğinde son yıllarda İslami bakış açısına sahip kişilerin klasik sigortaları tercih etmemeleri, finans varlıklarını yöneterek yatırımla ilgili başarı sağlamaları çoğu kaynakta tekâfûlde meydana gelen bu gelişmelerin sebebi olarak görülmektedir (Yıldırım, 2014, s. 54).

2.10. Afganistan’da Tekâfûl Sistemi

İslami sigortacılığın uygulanabilirliği, bir giriş adımı olarak geleneksel sigortacılığa bağlıdır. Afganistan’da ortaya çıkan iç karışıklıkların bu alanların tümünü etkilemesi nedeniyle İslami sigortacılık sistemi de gelişmemiştir. Bu nedenle, Afganistan'daki İslami sigortacılık sistemine bakabilmek için ülkenin ekonomik durumu ve sigorta altyapısının incelenmesi gerekmektedir.

2.10.1. Afganistan’da Ekonomik Durum

Afganistan ekonomik ve siyasi açıdan stratejik bir bölgede olması sebebiyle atomik ve süper güce sahip ülkeler için siyasi bir hedef haline gelmiştir. Bu nedenle, on sekizinci yüzyılda Büyük Britanya, on dokuzuncu yüzyılda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), yirminci yüzyılda ise Amerika Birleşik Devleti (ABD) tarafından olmak üzere üç kez işgale uğramıştır. ABD ve NATO ülkeleri 11 Eylül saldırısı sonrasında El Kaide gibi tüm dünya için tehdit olan terör örgütlerini bitirileceği ve ülkede kalkınmanın ve istikrarın sağlanacağı sebebinin öne sürerek 2001 yılında Afganistan'a girmiştir (Obayd, 2017, s. 132). Bu durum ülkeyi siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan bir travmanın içine sokmuştur (Köçer, 2019, s. 369).

ABD ve müttefikleri yirmi yılda büyük kısmı terör örgütlerini bitirme adı altında Afganistan güvenlik sektörüne, ekonomi, eğitim, sağlık, siyaset ve kültür gibi alanlarda kullanılmak üzere yaklaşık 1000 milyar dolar harcamıştır. Deniz çıkışı bulunmayan ülke

olarak Afganistan'daki genel duruma bakıldığında uzun süreli iç savaş olduğu görülmektedir (Obayd, 2017, s. 132). Ülkedeki özel sektörün gelişimi ve çeşitlendirmesi, güvensizlik, siyasi istikrarsızlık, zayıf kurumlar, yetersiz altyapı, yaygın yolsuzluk ve zorlu bir iş ortamı nedeniyle Afganistan, 2020 yılı iş yapabilirlik raporuna göre, 190 ülke arasından ancak 173. sırada yer alabilmektedir (WBG, 2021, s. 4). Ayrıca, kırılganlık ve yardım bağımlılığı ile şekillendirilmesine rağmen (World Bank Group, 2021, s. 4), ülkenin %44'ü tarım sektörüne dayanan işgücünde halkın %60'ı sadece bundan gelir elde etmektedir (Obayd, 2017, s. 132). Ülkede yıllardır devam eden savaş nedeniyle sosyo-ekonomik altyapı çökmüştür. Öyle ki, Altyapıların gelişmemesinin nedeninin Afganistan'ın hâlâ içinde bulunduğu kötü siyasi durumdan kaynaklı olduğunu ifade etmek mümkündür (Köçer, 2019, s. 376). Bu sebeple Afganistan, ekonomi altyapı ve siyasi politika konusunda en geride (Köçer, 2019, s. 375), ve en fakir ülkelerden biridir (Obayd, 2017, s. 132).

Afganistan ekonomisi 15 milyonluk işgücüne sahip bir ülkedir. Ülkede kalifiye işgücüyle birlikte okuryazarlık seviyesinin de çok düşük olması önemli bir problemdir (TCKBTM, 2017, s. 5). Afganistan'daki işgücünün %80'i tarım sektöründe, %10'u endüstri sektöründe ve %10'u hizmet sektöründe paya sahiptir. Afganistan, yeryüzü ve yeraltı kaynakları açısından zengin bir ülke olmasına rağmen temel ekonomik politika açısından dış yardıma ve yabancı yatırımlara dayanmaktadır. Ülkede altyapı projeleri gerçekleştirilmesi için yeterli fon bulunmadığından, Afganistan hükümeti ABD başta olmak üzere diğer batı ülkelerinden kısa ve orta vadede yardım talebinde bulunmaktadır (Obayd, 2017, s. 132). Afganistan ekonomisi 2002' den itibaren uluslararası yardım akışlarıyla on yıllık hızlı bir büyümeye sahip olmuş fakat 2003-2012 yıllar arası büyüme oranı %9,4 iken 2015-2020 yıllar arasında bu oran %2,5 düşmüştür. 2014-2020 süreçte güvenlik oranı düşmesi, Taliban isyanların artması ve her geçen gün toprakları ele geçirmesi Afganistan'da yatırımın azalmasına, sermaye kaçışına ve ekonominin kötüleşmesine sebep olmuştur (Sahipzada vd., 2021, s. 4). Dünya Bankası güncel raporuna göre Afganistan'ın gelecekte her yıl 6 milyon çalışma yaşına ulaşan Afganın işsizlik, zayıf bir ekonomi düzeyi, yüksek oranda yoksulluk, ekonomik dar fırsatları ve tehlikelerle karşı karşıya kalabilme ihtimali bulunmaktadır (World Bank, 2022, s. 64).

2.10.2. Afganistan'da Sigortacılık

Sigorta, hayatı güvende devam edebilmesi için önemli bir unsur olarak görülmektedir (Hasht-e Subh, 2010, s. 3). Toplulukları finansal büyümeye karşı korumasının (Kamavi, 2020, s. 1). Yanı sıra sigorta, yatırımı ve ekonomik büyümeyi de artırmaktadır (Hasht-e Subh, 2010, s. 3). Afganistan'da sigorta hizmetleri Afgan Ulusal Sigorta Şirketi vasıtasıyla 1964 yılında başlamış ve birkaç yıl boyunca halka çeşitli sigorta hizmeti sunmuştur. Buna rağmen bu sektör de, diğer sektörler gibi savaştan etkilenerek hizmetini sürdürememiştir (Sher Mohamadi, 2013, s. 2-4). Afganistan'daki standart sigorta hizmeti henüz sekiz yaşındadır. Bu sektörün ekonomik istikrar, güvenlik, yabancı sermaye ve istihdam konusundaki etkin rolü göz önüne alındığında, Afgan hükümetinin bu alana yeterli fon sağlamadığı ve önemsemediği görülmektedir. Afgan Ulusal Sigorta Şirketi sosyal, ekonomik ve politik durumun bu sektörün büyümesine engel olduğunu ifade etmektedir. Devletin sigorta kolu olan Afgan Ulusal Sigorta Şirketi özel sektörlerle birlikte bu sektörün gelişmesi için ciddi yatırımlar yapmış ve büyük emek sarf etmiştir.

Afganistan'da sigorta sektör ile ilgili hemen hemen yeni çalışmalar başlamıştır. Bu çalışmalar birçok zorlukla karşı karşıyadır. Hükümet tarafından kısa süre içinde altı farklı zorunlu sigortayı içeren yeni bir yasa taslağı hazırlanmasına rağmen siyasi olaylar ve hükümet değişikliği nedeniyle konvansiyonel sigortacılık sektörü ile ilgili faaliyetler durdurulmuştur (Aminzadah, 2017, s. 16).

Afganistan Maliye Bakanlığı, Afganistan'ın sigorta konusundaki farkındalık seviyesi açısından dünyadaki diğer ülkelerden daha düşük bir düzeyde olduğu ifade edilmiştir (Sher Mohamadi, 2013, s. 2-4). Zira Afgan halkı, sigorta şirketlerinin nasıl hizmet sunduğu hakkında çok fazla bilgiye sahip değildir (Hasht-e Subh, 2010, s. 4). Bu nedenle halkın sigorta ile ilgili daha fazla bilgilendirilmesi için birçok programlar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Maliye bakanlığı bir yıl içinde Afganistan illerinde sigorta ile ilgili üç yüzden fazla farkındalık semineri gerçekleştirmiştir. Bunun büyük bir kısmı iletişim reklamları hakkındadır (Sher Mohamadi, 2013, s. 2-4). Ülkede sigorta hukuku ile ilgili çalışmaların devam etmesi, Maliye Bakanlığı bünyesinde ruhsat verilmesi ve sigorta şirketlerinin faaliyetlerinin denetlenmesi üzerine bir birim

açılmıştır. Yetkililere göre, sigorta şirketlerinin gelişmesi ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır (Hasht-e Subh, 2010, s. 4).

Taliban hükümeti kurulmadan önce Afgan hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri Kalkınma Ajansı ile iş birliği içinde, ülkedeki sigorta sektörünü canlandırmak için, yerli ve yabancı şirketlerin dikkatini ülkedeki sigorta hizmetlerine çekmiş ve yatırımlar yapmıştır. Hükümet yetkilileri, sigorta sektörünün ülkenin ekonomik büyümesinde önemli bir rol oynadığını ancak bu alanda ciddi bir çaba gösterilmediğini beyan etmişlerdir. Başlangıçta Maliye Bakanlığı bazı bakanlıkların çalışanlarına yönelik gerçekleştirdiği bilinçlendirme seminerinin şu anda Afganistan özel sektörlerinde sigorta hizmetlerinin faaliyetlerini kolaylaştırmak için çaba sarf ettiğini ifade etmiştir. Afgan hükümeti döneminde yüksek tehlike düzeyi ve bütün zorluklara rağmen sigorta sektörünün canlanması ve gelişmesi için büyük projeler hazırlanmıştır (Hasht-e Subh, 2010, s. 2). Buna rağmen Afgan Ulusal Sigorta Şirketi, ülkenin sosyal, ekonomik ve politik durumunun sigorta sektörünün büyümesini engellediğini ifade etmiştir. Devletin bir kolu olan Afgan Ulusal Sigorta Şirketi'nin diğer özel sektörlerle ülkenin sigorta sektörünün gelişmesine ve halkın bilgilendirilmesine ilişkin Afgan halk seminerleri, konferanslar ve faaliyetler düzenlenmiştir. Ayrıca, Afgan Ulusal Sigorta Şirketi Genel Müdürü Basoon Barkzai, “Afgan Ulusal Sigorta hizmetleri, talep ve hizmetinin genişlemesi için Afganistan'ın yirmi iki ilinde standartlara uygun hizmet ve tatmin edici faaliyet sağlamaktadır”. Bu faaliyetlerde Afganistan Ulusal Sigorta Şirketi ile özel sigorta şirketleri ve yabancı sermayeli hissedarlar da bulunmaktadır (Shahir, 2016, s. 6).

Maliye Bakanlığı'nın ülkedeki sigorta sektörünü canlandırma çabalarının başlamasıyla, Afgan Ulusal Sigorta Şirketi'nin elli yıllık faaliyetinin çok da etkileyici olmadığı ve şu anda ülke halkın gerekli donanımına sahip olmadığı görülmüştür. Ancak Maliye Bakanlığı, önceki sigortacılık kanununda düzenlemelerin yapıldığını ve özel sektörün sigortacılık hizmetleri alanında faaliyet göstermesine izin verildiğini de beyan etmiştir. Buna göre, sigortacılık hizmetleri alanında birçok özel şirket faaliyete geçmiştir. Uluslararası Sigorta Kurumu temsilcisi Bayan Kieselborn, Afganistan halkının kazalardan kaynaklanan maddi zararları ve can kayıplarını temin edeceğini söylemektedir. Öyle ki, sigorta hizmetlerinden yararlananlar, kazalardan kaynaklanan can kayıplarında maddi sorunlarla karşılaşmayacaklardır. Ancak, ülkedeki sigorta

fiyatının diğer birçok ülkeye göre yüksek olması nedeniyle halk, sigorta şirketlerine çok fazla ilgi göstermemektedir.

Maliye Bakanlığı, Afganistan halkının ekonomik açıdan düşük seviyede olduğunu ve koşulların incelenmesiyle özel şirketler tarafından sigorta hizmeti sunmanın bedelinin de daha düşük olacağını ifade etmiştir. Ayrıca çeşitli alanlarda sigortacılık hizmeti veren Afganistan Sigorta Şirketi'nin başkanı Seyyed Saadat Mansur Naderi de, halk arasında sigorta kültürünün henüz yerleşmediğini ifade etmiştir. Afganistan Sigorta şirketi, çeşitli alanlarda beş milyar doların üzerinde sigortalama yapmıştır. Bankaların, havayollarının, telekomünikasyon şirketlerinin ve Aynak Logar bakır projesinin büyük çoğunluğu bu şirket tarafından sigortalanmıştır (Hasht-e Subh, 2010, s. 4).

Afgan hükümeti bir kez daha ülkeye sigortayı getirip bazı durumlarda da zorunlu kılmıştır (Sher Mohamadi, 2013, s. 2-4). 2018 yılında Maliye Bakanlığı bünyesinde hizmet veren Sigorta ve Tekâfül Genel Başkanlığı kurulmuştur. Afganistan'daki karışıklıklar nedeniyle Amarat-e İslami (Taliban) hükümetine İslam'da sigortacılık faaliyetinin tartışma konusu olduğunu meşruiyetinin henüz tespit edilmediğini ifade etmiştir. Buna ek olarak Şeriata göre ruhsat verilene kadar hiçbir sigorta şirketinin faaliyet göstermesine izin verilmediğini beyan etmiştir (Khama Press, 2022, s. 3). Maliye Bakanlığı'nın verilerine göre Afganistan Maliye Bakanlığı bünyesinde üç yabancı sigorta şirketi olmak üzere aşağıda verilen toplam on sigorta şirketi faaliyet göstermektedir (MOF, 2022, s. 18).

1. Afgan Ulusal Sigorta Şirketi
2. ICA Sigorta Şirketi
3. Afgan Küresel Sigorta Şirketi
4. Sky Uluslararası Sigorta Şirketi
5. Sadra Sigorta Şirketi
6. Kapital Star Sigorta Şirketi
7. Khairkha Uluslararası Sigorta Şirketi
8. Razi Sigorta Şirketi
9. Alborz Sigorta Şirketi
10. Kausar Sigorta Şirketi (MOF, 2022, s. 23).

Afganistan'da sigorta sektörü hem yerel hem de uluslararası sigorta şirketi olmasına rağmen diğer ekonomi sektörleri gibi, siyasi istikrarsızlık nedeniyle son otuz yılda neredeyse hiç gelişmemiştir. Yalnızca son dönemde ekonomi ve güvenlik sektöründe meydana gelen gelişmeler sigorta sektöründe ümit verici hareketlenmelere sebep olmuş fakat hükümet değişikliği ile yarım kalmıştır (Kamavi, 2020, s. 1).

2.10.3. Afganistan'da Sigorta Sektörünün Gelişmemesinin Temel Nedenleri

Afganistan'da sigorta sistemi ve uygulama düzeyi diğer ülkelerden daha düşük bir seviyededir. Hatta ülkenin sigortacılık sistemi uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen yine de uygulama konusunda kabul edilecek bir seviyeye ulaşamamıştır. Bu durumun nedeni ile ilgili yapılan araştırmalar sonucu bazı önemli unsurlar tespit edilmiştir (Sher Mohamadi, 2013, s. 2-4).

- Halkın bilgilendirilmemesi (Bilinçsizliği): Afganistan'da sigorta ile ilgili halkın bilgi seviyesi düşüktür. Şöyle ki; Afgan halkı, sigorta şirketlerinin nasıl hizmet sunduğu hakkında çok az bilgiye sahiptir (Hasht-e Subh, 2010, s. 2). Bunun yanı sıra ülkedeki pek çok kişi sigorta yaptırmanın neden gerekli olduğunu hâlâ bilmemektedir. Neden sigorta yaptırırsınlar? Bu nedenle halkın büyük kısmı sigorta yaptırma düşüncesine sahip değildir (Sher Mohamadi, 2013, s. 2-4). Halkın kendilerini güvence altına alabilmeleri, güvende hissedebilmeleri ve huzurlu bir şekilde yaşamlarına devam edebilmeleri için bilgilendirilmeleri gerekmektedir (Hasht-e Subh, 2010, s. 2).
- Tazminat Ödenmemesi: Aynı zamanda Afganlar sigorta şirketleri tarafından araçlarının zorla sigortalatıldığını ve bir kaza olduğunda kendilerine tazminat ödenmediğini beyan etmişlerdir. Afganistan'da güvenilir bir sigorta hizmeti bulunmamaktadır. Sigorta şirketleri arabasını sigortalattıran birinin kaza yapması durumunda zararını karşılamamaktadır (Sher Mohamadi, 2013, s. 2-4).
- Olumsuz Zihniyet: Sigorta ve tazminatın yanlış tanımlanması toplumda yaygın olup ülkede kurumsallaşmış sigortacılık kültürünün azalmasına ve sigorta sektörünün büyümemesine sebep olmuştur (Kamavi, 2020, s. 4).
- Sosyal ve siyasi güvensizlik: Afgan Ulusal Sigorta Şirketine göre, sosyal ve siyasi açıdan güven sorunu, bu ülkede sigorta kültürünün büyümesine engel olmaktadır. Bununla birlikte kötü ekonomi de sigorta hizmetlerine talebi azaltan ve gelişmeye etki eden olumsuzluklardan biridir (Shahir, 2016, s. 14).

- Yanlış yönetim ve destek eksikliği: Devletin sigorta şirketlerine yeterince destek vermemesi, bu sektörün doğru yönetilememesine ve sigorta sektöründe ilerleyememesine sebep olmuştur (Shahir, 2016, s. 18). Hükümet sigorta şirketleri ile işbirliği yaparsa, bu sektör ileride bağımsız olarak çalışabilecektir (Neda, 2013, s. 3).
- Sigorta Fiyat Yüksekliği: Genel sigorta hizmetlerinin fiyatı yüksek olduğundan halk tarafından sigorta hizmetleri kullanılmamaktadır. Halkın büyük çoğunluğunun karşılayabileceği sigortalar bile çok yüksektir (Neda, 2013, s. 2).
- Yolsuzluk ve sahtecilik riskleri: Afganistan'da yolsuzluk ve sahtecilik, sigorta sektörünün gelişmemesinin nedeni olarak görülmektedir. Bu nedenle halk arasında güvensizliğe sebep olmuştur (Neda, 2013, s. 2).

2.10.4. Afganistan'da Tekâfül Uygulaması

Afganistan dünyada ekonomik açıdan geride kalmış bir ülke olmakla birlikte gelişmemiş bir İslami finans altyapısına sahiptir. Kronik savaş, istikrarsızlık, yoksulluk ve eğitim eksikliği Afganistan'da tekâfül veya İslami sigorta endüstrisinin gelişmesinin önündeki başlıca engeller olarak görülür. Afganistan'da tekâfül endüstrisi ile ilgili bu zamana kadar ne devlet ne de şirketler tarafından herhangi bir faaliyet gerçekleştirilmemiştir. Fakat son yıllarda İslami finans sektöründe özellikle İslami sigorta veya tekâfül ile ilgili devlet tarafından birtakım faaliyetler başlatılmıştır (Ghafoorzadah, 2021, s. 32). Zira ülkede İslami finans sektörüne diğerlerinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Afganistan'da Maliye Bakanlığı temsilcisinin 2019 yılında düzenlediği Tekâfül ile ilgili teorik tanıtım konferansı; Adliye Bakanlığı Temsilcisi, Alimler Konseyi Temsilcisi, Ticaret Odaları Temsilcisi, Devlet ve Sivil Toplum Sigorta Şirketleri temsilcisi, çeşitli devlet daire başkanlarının katılımlarıyla Intercontinental Otel'de gerçekleştirilmiştir. Bu konferans Afganistan'da Tekâfül sektörü ile ilgili ilk kapsamlı konferans olarak tanımlanmaktadır.

İslami sigortacılık sisteminin tanıtımı, İslami sigorta ile ilgili halkın bilgilendirilmesi, ülkedeki İslami sigorta endüstrisinin gelişmesi, bu alana yatırımların teşviki, ilgili birimler arasında iş birliği ve koordinasyonun sağlanması bu konferansın temel konularını oluşturmaktadır (MoF, 2019, s. 23). Afganistan'da sigorta sektörünün altyapısı otuz yıldır devam eden iç savaş ve kıtlık nedeniyle tahrip olmuş ve son zamanlarda bu alanda kayda değer bir çaba gösterilmemiştir. Bu tahrip, vatandaşların

sigorta sektörüne güven duymamasına bu sektörde faaliyet gösteren az sayıdaki şirketlerin müşterilerinin de az olmasına neden olmuştur (Afghanistan-e-Ma, 2019, s. 6). Maliye Bakanlığı İdari Vekili Abdul Habib Zadran, “Sigorta ve tekâfül ülkede yeni gelişmekte olan bir sektördür, İslami sigorta endüstrisinin ilk ulusal konferansı farkındalık yaratmak ve yatırımı teşvik etmek amacıyla düzenlenmiştir” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca Adaliye Bakanlığı Uzman Yardımcısı Qasim Halimi, tekâfülün İslam’da caiz olduğunu ve ilk amacının ihtiyaç sahiplerine yardım etmek olduğunu söylemiştir.

Afganistan’da, tekâfül ile ilgili faaliyetler 2019 yılında siyasi yönetim değişikliği gerçekleşmeden önce Maliye Bakanlığı’nın girişimi ile İslami Kalkınma Bankası’nın mali iş birliğiyle başlamıştır. Ülkede tekâfül için yasal bir çerçeve tasarlanması, Maliye Bakanlığı ile İslami Kalkınma Bankası arasındaki iş birliğinin temel maddesi olarak tanımlanmıştır (MoF, 2019, s. 12). Afganistan’da tekâfül uygulaması ile ilgili ilk adımlar Maliye Bakanlığı bünyesinde Sigorta ve Tekâfül Genel Başkanlığı tarafından giriş faaliyetleri ile atılmıştır. Ardından Maliye Bakanlığı ile Credit Solutions Danışmanlık Şirketi iş birliği içinde hukuki çerçeve ve yasal taslak ile ilgili ilk resmi faaliyetler yapılmıştır. Uygulamanın kullanılabilmesi ve gelişebilmesi için bu iki kurum arasında tekâfülün hukuki çerçevesinin tasarlanması ve diğer temel faaliyetler ile ilgili sözleşme imzalanmıştır.

Credit Slution Danışmanlık Şirketi, bu projede gerekli olan tedbirlerin alındığı sigorta sektörünün büyümesi için büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, Kredi Slution Danışmanlık Şirketi, tüm yönleriyle istişare etmiş, Afganistan’ın tüm kanunlarını eksiksiz bir şekilde incelemiş, Sigorta İşleri Genel Müdürlüğü ile koordineli olarak tekâfül kanununun taslağı ve gerekli yönergelerden oluşan tüm yasal belgeleri hazırlamıştır (Kargar, 2018, s. 1). Maliye Bakanlığı’na verilecek olan taslağın onaylanması için, Afganistan’da şer’i açıdan en üst düzey denetleyici kurum olan Adliye Bakanlığı’na gönderilmiştir. Maliye Bakanlığı’na verilecek olan taslağın onaylanması için, Afganistan’da şer’i açıdan en üst düzey denetleyici kurum olan Adliye Bakanlığı’na gönderilmiştir. Ülkedeki yönetim değişikliğinin ardından Amarat-e İslami (Taliban) döneminden kısa bir süre sonra Maliye Bakanlığı yeniden tekâfül sektörü ile ilgili çalışmaları başlatmıştır. Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan tekâfül kanunu veya taslağı Afganistan Bilim Akademisi tarafından tekrar incelenmeye alınmış, tekâfül

ve İslami sigorta uygulamalarına ilişkin çalışmalara devam edilmiştir (Hakimi, 2019a, s. 2).

Diğer yandan 2022 yılında yönetim değişikliğiyle beraber ülkede İslami sigorta veya tekâfül faaliyetlerinin genişleyebilmesi için sigorta şirketlerinin faaliyetleri Taliban hükümeti tarafından askıya alınmıştır. Taliban'ın Maliye Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Sigorta ve Tekâfül Genel Başkanlığı, bir yazı ile tüm sigorta şirketlerinin faaliyetlerini ikinci emre kadar askıya almıştır. Konu ile ilgili Maliye Bakanlığı şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “İslam'da sigortacılık faaliyeti tartışma konusudur. Ayrıca sigortacılık faaliyetlerinin, İslami değerlere göre meşruiyeti henüz belirlenmemiştir” (Khama Press., 2022, s. 1). Maliye Bakanlığı, bu faaliyetlerin amacının, sigorta şirketleri faaliyetlerinin Şariat esaslarına uygunluğunu kontrol etmek olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Afganistan Bilim Akademisi'nde tüm sigorta konuları İslam Şeriatı perspektifinden inceleme altındadır. Maliye Bakanlığı, sigorta uygulamasının Şeriata göre caiz olup olmadığına dair bir karar verilinceye kadar tüm sigorta şirketlerinin faaliyetlerini askıya alacaktır (Hafizi, 2021, s. 1). İslam Şeriatına göre faaliyet ruhsatı verilmeden sigorta şirketlerinin faaliyet göstermesine izin verilmez. Bununla birlikte Taliban hükümeti tarafından yayınlanan bildiriye, sigorta şirketlerinin sigortası henüz sona ermemiş olan müşterilerine karşı sorumluluğunun devam ettiği belirtilmektedir (Khama Press, 2022, s. 1).

İslam ülkelerinin sahadaki başarılı deneyimlerini göz önünde bulundurarak kapsamlı ve pratik İslami sigorta kanunu oluşturulması gerekmektedir. Zira bu sektörün büyümesini sağlamanın yollarından biri kapsamlı bir yasal çerçeveye sahip olmaktır. Afganistan'daki İslami sigorta hukukunun yapısı, planı ve formülasyonu, sigorta şirketlerinin Şariat hukukuna dayalı (İslami kriterleri göz önünde bulundurarak) hizmet sunma fırsatına sahiptir. Tekâfülün kurulmasıyla Afganistan'da sigorta sektörünün daha fazla büyüyeceği ve halkın daha fazla sigorta hizmetinden yararlanılabileceği öngörülmektedir. Ayrıca uzmanların ve hukuk danışmanlarının, ülkedeki sigortacılığın mevcut durumunu değerlendirip Afganistan'ın ekonomik, dini ve sosyal ortamına uygun olacak şekilde buna dayalı bir yasa hazırlaması beklenmektedir (Kargar, 2018, s. 1).

BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN LİTERATÜRÜ VE METODLOJİSİ

Bu bölümde Afganistan’da İslami sigortacılığın literatürdeki yeri ile ilgili bilgi ve araştırmanın metodolojisi beyan edilmiştir. Araştırma kapsamında analiz süreçleri ayrıntılı bir biçimde açıklanarak araştırmanın uygulanabilirliği, sınırlılıkları ve geçerliği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Literatüre Genel Bir Bakış

Bu bölümde Afganistan İslami sigorta sistemi iki genel başlık altında ele alınmıştır. Birinci başlık altında İslami finans sistem literatürü ile ilgili farklı konular sınıflandırılarak her birisi hakkında özet bir açıklama verilmiştir. Giriş bölümünde bu araştırmanın odağı olan konvansiyonel sigorta sistemi hakkında temel bilgiler verilmiştir.

İkinci kısımda ise, İslami sigorta sisteminin güncel verilerinin uygulamalarda kullanımı incelenmiştir. Zira bu araştırma, uygulamalı verilere dayalı olarak yürütülmüştür. Bunun için ilgili kurumlardaki çalışanlarla mülakat yapılarak elde edilen verilerin kullanılması gerekli görülmüştür. İslami sigorta sistemi uygulamaları, konvansiyonel sigorta sistemi uygulamalarının karşılaştırılmasına bir uygulama olarak yer verilmiştir.

3.1.1. Konuları Açıdan İslami Sigortacılık Sistemi

Afganistan’da İslami sigorta ile ilgili tez çalışmalarına bakıldığında, konferanslar dışında herhangi bir uygulama, akademik araştırma veya faaliyetin olmadığı görülmektedir. Hatta Afganistan’da tekâfülü konu edinen detaylı bir tez çalışması bile mevcut değildir. Bu nedenle konu ile ilgili bu alanda büyük bir boşluk hissedilmektedir. Ghafoorzai (2021) tarafından yapılan çalışmalarda, Afganistan’da tekâfülün geliştirilmesinde farklı İslam ülkelerinin modelleri incelenmiştir. Finans sektörü aktörlerinin tekâfül iş stratejilerini teşvik etme ve geliştirme yönünden politikacıları motive edebilecek yönergeler sağlaması beklenmektedir. Afganistan’da tekâfül sistemi ve İslami sigorta faaliyetleri sunan bir kuruluş olmadığından halkın talebine yönelik bir anket yapılmıştır. Bu çalışmada çoğunlukla bu anketten elde edilen veriler kullanılmış ve konvansiyonel sigortanın uluslararası literatürle paralelliği ortaya konmuştur.

İstatistik analiz tekniği ile yapılan çalışmalarda ise çoğunlukla konvansiyonel sigortacılık sisteminin gelişimi ve halkın ilgisi arasındaki ilişki ortaya konmuştur.

Endonezya, Malezya, Türkiye, Bangladeş, Pakistan ve İran gibi İslam ülkelerinde İslami sigorta sistemi ile ilgili çok sayıda araştırma bulunmaktadır. İslami sigorta faaliyetlerinin yoğun şekilde uygulandığı ülkelerde Malezya ilk sırada yer almaktadır. Bu alanda yapılan akademik çalışmaların neredeyse yarısı Malezya'nın İslami sigorta sistemini konu edinmektedir. Malezya'daki yayın fazlalığının nedeni, İslami finans sektörünün yaygın bir biçimde ve kendine has bir İslami finans altyapısı ile uygulanmasıdır. Malezya'da yapılan çalışmalar sonuçlarına göre İslami finans sektörünün yaygınlığının ülkedeki dindarlık seviyesiyle doğru orantılı olduğu ortaya çıkmıştır. İslami sigorta ile ilgili yapılan çalışmalarda nicel veya nitel yöntem kullanılmıştır. Bunun yanı sıra her iki yöntemi benimseyen çalışmalara da rastlanmıştır. Nicel araştırmaların büyük kısmı veri ulaşması için anket tekniğini kullanırken, bir kısmı ikincil verileri kullanarak ekonometrik analizden yararlanılmıştır. Nitel araştırmalarda ise, görüşme ve doküman incelenmesi yöntemleri kullanılmıştır.

Tekâfül ile ilgili çalışmaları incelendiğinde bazı konular ön plana çıkmaktadır. Bu konuların ana başlıkları şu şekilde sıralanmaktadır: İslami sigortacılık sisteminin faizli sigorta sistemine etkisi, İslami sigortacılık sistemi ile ilgili modeller ve öneriler, İslami sigortacılık sisteminin uygulamadaki etkileri, İslami sigortacılık sistemi performansının değerlendirilmesi, İslami sigortacılık sistemi ile konvansiyonel sigortacılık sisteminin karşılaştırılması.

3.1.2. Görüşme Verilerinin Kullanımı Açısından İslami Sigortacılık

Uluslararası literatürde Afganistan'da tekâfül ile ilgili mülakat verilerinin kullanıldığı herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Malezya'da Gafoorzai (2021) tarafından yapılan tez çalışmasında da mülakat tekniği kullanılmamış olmasına rağmen bu çalışmaya katkı sağlaması açısından yararlanması gerekli görülmüştür. Konvansiyonel sigorta uygulamaları ile ilgili az da olsa literatürde anket veya mülakat yöntemini kullanan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğunun Malezya'da yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda tekâfülün finansal yönden düşük olmasına rağmen sosyal yönden yüksek bir performansa sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

3.2. Araştırma Yöntemi ve Deseni

Araştırma, küçük bir dizi mantıksal adımla meşgul olunan bir süreçtir (Creswell, 2017, s. 2). Diğer bir ifadeyle, bir konuyu anlamayı artırmak için bilgi toplamak ve analiz etmek için atılan adımlardan oluşan bir sürecin tümüdür (Creswell, 2009, s. 22). Araştırmalar, uygulama için iyileştirmeler önermesi açısından önem taşır. Araştırma sonuçlarıyla donanan eğitimciler daha etkili profesyoneller haline gelir. Aynı zamanda politikacılara eğitim konularını araştırırken ve tartışırken de bilgi sağlar. Problemin türüne bağlı olarak, araştırmaya nicel bir araştırma veya nitel bir çalışma olarak iki şekilde yaklaşılabilir. Genel çerçevede araştırma; soru sorma, veri toplama ve cevap sunma olarak üç adımı kapsar veya üç adımdan oluşur. Creswell (2017, s. 3), yayımlanmış bir çalışmada bu üç temel unsurun olması gerektiğini söylemiştir. Daha kapsamlı olarak bakıldığında günümüzdeki uygulanan alt adımların da eğitim araştırmalarının temelinde yer aldığı görülmektedir. Buna göre, çalışmalarda aşağıdaki şu adımlar izlenmektedir:

1. Araştırma probleminin belirlenmesi
2. Literatürün gözden geçirilmesi
3. Araştırma amacının belirlenmesi
4. Veri toplanması
5. Verileri analiz edilmesi ve yorumlanması
6. Araştırmanın raporlanması ve değerlendirilmesi

Araştırmayla ilgili bir başka sorun da şüpheli veriler konusudur. Belirli bir araştırma raporunun yazarı, sorunu anlayabilecek ve çözebilecek kişilerden bilgi toplamamış olabilir. Katılımcı sayısının yetersiz olması, bu da uygun istatistiksel sonuçların çıkarılmasında sorunlara neden olabilir. Ayrıca araştırmanın sınırları vardır ve araştırma çalışmalarının nasıl deşifre edileceğinin bilinmesi gerekir çünkü araştırmacıların hata olasılıklarının da düşünülmesi gerekir. Bununla birlikte, farklı bulgular ve sonuçlarda uzlaşmaya çalışmaktadırlar. Veri toplama, analiz etme ve araştırmaya net bir yön sağlamak için sağlam kaynakların kullanılması önemlidir (Creswell, 2017, s. 7).

Nitel araştırma, bireylerin veya grupların sosyal veya insani bir soruna yükledikleri anlamı keşfetmeleri için başvurulan bir yöntemdir. Araştırma süreci, ortaya çıkan soruların, katılımcı ortamında toplanan verilerle, tümevarımsal bir şekilde inşa edilen

verinin analiz edilmesi ve yorumlamasını içerir. Nihai yazılı rapor esnek bir yapıya sahiptir. Bu tür tümevarımsal bir tarzdeki sorgulamalar, bireysel anlama odaklanmanın bir durumun karmaşıklığını çözebilmedeki önemini ortaya koyar (Creswell, 2009, s. 22).

Bu araştırmada başvurulmuş nitel yaklaşım araştırmanın problemi ile ilgili kapsamlı bir sonuca ulaşmak için kolaylık sağlar. Ayrıca, değişkenleri bilinmeyen ve keşfetmeyi bekleyen başka sorunlara da ulaşmak için en uygun yöntemdir (Creswell, 2017, s. 16).

Afganistan’da İslami sigortacılık sistemi ile ilgili herhangi bir gelişme bulunmadığından bu araştırmada yalnızca sigortacılık sistemin uygulanabilirliği, finansal sistem üzerindeki etkisi ve finans sektöründe geçerliliği ele alınabilmektedir. Bu çalışmanın amacına uygun olması açısından nitel yöntem kullanılması ve verilerin görüşme yöntemiyle toplanması uygun görülmüştür. Elde edilen veriler ayrıntılı formlara aktarılarak sistematik bir kodlama ile çözümlenmiştir.

3.2.1. Nitel Araştırma

Nitel araştırma, bireylerin veya grupların sosyal veya kişisel bir soruna yükledikleri anlamı keşfetme yöntemidir (Creswell, 2009, s. 22). Ayrıca, insanların yaşamları, davranışları, geçmişleri, örgütsel ve sosyal yapılarının değişimi için bilgi üretir (Özdemir, 2010, s. 325). Araştırma süreci, katılımcı ortamından toplanan verilerle ortaya çıkan soruların, tümevarımsal bir şekilde inşa edilmesini, analizini (Creswell, 2009, s. 22), ve nitel araştırmalarda literatür taraması, nicel araştırmalara göre çalışmanın başlangıcında daha az yer alır (Creswell, 2017, s.17).

Nitel araştırmayı ve nicel araştırmadan ayıran özellik, genellikle kesin yargılar yerine açık uçlu soruların sorulması ve varsayılan hipotezlerin yerine görüşme sorularının yorumlanması şeklindedir. Araştırmacıların çalışmaya getirdiği temel felsefi varsayımlarda kullanılan araştırma stratejileri, bu farklılıkların derecelerini görmenin daha etkili bir yoldur. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından yirminci yüzyılın ortalarına kadar sosyal bilimlerdeki araştırma biçimlerine hâkim olan nicel yaklaşımlarla birlikte, her iki yaklaşımın da tarihsel bir evrimi vardır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında nitel araştırmalara olan ilgi artmış ve bununla birlikte karma yöntem araştırmaları öne çıkmıştır (Creswell, 2009, s. 22). Özellikle son yıllarda nitel araştırma yöntemi sosyal

bilimler başta olmak üzere sağlık ve diğer disiplinlerde tercih edilen bir yöntem haline gelmiştir. Öyle ki, insanın ve toplumun değişken yapısının olgu ve olaylar üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır (Zeki, 2015, s. 62). Veri toplama, analiz etme, rapor oluşturma, geçerlilik ve değerlendirme gibi kavramları içeren nitel araştırma yöntemi, çoğu bilim dalları tarafından da benimsenmiştir (Melike ve Şerife, 2019, s. 154).

Bu araştırmanın konusu olan İslami sigortacılık sistemi ilk defa Afganistan'da 2018 yılında başlayan yeni bir uygulamadır. Ülkedeki İslami sigortacılık sistemi, İslami finans bünyesindeki ilk adım olması açısından önem taşımaktadır. Araştırma nitel boyutunda araştırma deseni kapsamında programı incelenirken esas sorular olarak nasıl ve ne için kavramları ele almaktadır. Nitel araştırma, bu araştırmanın keşifsel olması açısından uygun bir yöntemdir. Araştırmada bu yöntemle, İslami sigortacılığın uygulanmasını merkeze alan ilgili temalar oluşturulmuştur.

3.3. Veri Toplama Tekniği

Toplumda karşılaşılan sorunlara çözüm bulmak için araştırmacılar, toplanan verileri daha önceki verilere dayandırarak çözümlene yoluna gitmektedirler. Ortaya çıkan bulgular, daha sonraki çalışmalara ilham olmakta ve araştırmaları desteklemektedir (Aydoğu vd., 2017, s. 556). Veri toplama, bilimsel araştırmanın kalbi (Koca, 2017, s. 40), ve araştırmanın en önemli bölümlerinden biridir. Veri toplama, veri toplama araçları belirlendikten sonra yapılır (Zeki, 2015, s. 69). Creswell'e göre (2017, s. 204) nitel veri toplama, insanları gözlemlemeye veya onlarla görüşmeye karar vermekten daha fazlasıdır. Nitel araştırmalarda veri toplama tekniği, odak gruplarla görüşmeden sonra doküman incelemesi, kodlama ve gözlem gibi tekniklere de yer verilmektedir (Melike ve Şerife, 2019, s. 168). Bu araştırma kapsamında amaca ulaşmak ve hedefleri ortaya koyabilmek için görüşme, gözlem ve doküman incelemesi gibi birden fazla veri toplama tekniğinden yararlanılmıştır.

3.3.1. Görüşme

Sosyal bilimler araştırmalarında temel veri kaynağı insandır ve insanlardan doğrudan bilgi almanın yöntemlerinden biri de görüşmedir. Görüşme, araştırma kapsamında belirli bir konu ile ilgili bireylerin duygu ve düşüncelerini anlatma etkinliği olarak ifade edilmektedir (Zeki, 2015, s. 71). Aynı zamanda görüşme, konunun bütün yönlerini

kapsayan açık sorular ile bilgilerin toplanmasına imkan veren bir veri toplama tarzıdır (Tekin, 2006, s. 101). Görüşmenin temel hedefi bireyleri anlamaya çalışmaktır. Bu vesileyle kişinin konuyla ilgili düşüncesi, yorumu, tecrübesi, niyeti ve tepkileri gibi gözlenemeyen bilgilere ulaşılabilmektedir. Görüşmeler yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olarak amaca göre farklı biçimlerde gerçekleştirilebilmektedir (Zeki, 2015, s. 71). Birçok iletişim yöntemi gibi görüşmede de iki kişi birbirini aktif bir biçimde etkileyebilmektedir. Görüşmedeki iki temel unsurdan biri araştırmacının ve katılımcının bulunmasıdır. Diğeri ise görüşmeye katılan tarafların eşit haklara sahip olmasıdır (Tekin, 2006, s. 102).

Bu araştırmada görüşme yöntemi kullanılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme soruları tekniğinden yararlanılmıştır. Katılımcılar ile Whatsapp üzerinden ortalama otuz dakika süren sesli ve görüntülü görüşmeler her bir katılımcıyla ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Kayıt altına alınan görüşmelerde katılımcılara onay metni okunarak onayları alınmış ve etik kurul onaylı yarı yapılandırılmış görüşme soruları yöneltilmiştir. Görüşmelerde daha net bilgiye ulaşabilmek ve cevapları teyit etmek için konunun akışına göre önceden hazırlanan sonda soruları yöneltilmiştir. Bu araştırma kapsamında Afganistan Maliye Bakanlığı bünyesindeki tekâful genel sorumlusu, Merkez Bankası sorumlusu, Afganistan İslami Bankası sorumlusu, Özel Sigorta şirketi sorumlusu ve akademisyenlerden oluşan toplam yirmi kişi ile mülakat randevusu oluşturulmuştur. Bu yirmi kişiden on kişinin herhangi bir sebep belirtmeden randevuya dönüş yapmaması ve iki kişinin de fırsat bulamadığını bildirmesinden dolayı katılımcıların sadece sekizi ile görüşme yapılabilmektedir.

Görüşmelerin başında, sözleşme metninde de yer alan, katılımcılara görüşmelerin sadece bilimsel amaçla kullanılmak üzere kayıt altına alınacağı ve bu kayıtların hiçbir yerde paylaşılmayacağı bilgisi verilmiştir. Sözleşme metni sesli olarak onaylandıktan sonra sorulara başlanmıştır. Görüntülü görüşmeye onay vermeyen bir katılımcı görüşmesi sadece sesli olarak kayda alınmıştır. Katılımcıların bazı sorular içinde diğeri sorunun da cevabını vermesiyle bazı sorular atlanmıştır. Görüşme sonunda katılımcılara öznel yorumları ve önerileri sorulmuştur. Bu yöntem, 8 Haziran 2022 ile 20 Temmuz 2022 tarihleri arasındaki süreci kapsamaktadır. 60 günde tamamlanan görüşme süreci toplamda altı saatlik süreye tekabül etmiştir. Katılımcılar evlerinden veya iş yerlerinden görüşmeye katılmışlardır. Bazı görüşmelere katılımcıların iş arkadaşları da dahil olarak

katkıda bulunmuşlardır. Bazı katılımcılar ile iş yerinden bazıları ile evinde mülakat yapılmıştır. Bu süre içerisinde araştırma konusundaki güncel gelişmeler takip edilmiş ve çalışmaya eklenmiştir.

3.3.2. Doküman İncelemesi

Doküman incelemesi, belirlenen çalışma konusu ile ilgili bilgiyi taşıyan yazılı, görsel ve işitsel materyallerin sınıflandırılmasını, yorumlanmasını ve kodlanmasını içeren bir veri toplama yöntemidir (Karataş, 2015, s. 72; Ülev, 2021, s. 138). Doküman incelemesinde mevcut olan belgelerdeki veriler incelenerek kavramlar elde edilir (Ramazan vd., 2021, s. 230). Araştırma hakkında görüşme imkanı olmaması durumunda, araştırmanın geçerliliğini yükseltme amacıyla bu teknikten istifade edilmektedir (Ülev, 2021, s. 138). Bu yöntemle, gözlem ve görüşmeye gerek kalmadan veriler elde edilebilir. Avantaj konusunda araştırmacıya maddi ve zaman açısından tasarruf sağlaması yönünden avantajlıdır. Bu yöntemde araştırma konusu ile ilgili raporlar, arşiv dosyaları, videolar, ses kayıtları ve fotoğraflar gibi her türlü doküman incelenip kullanılabilir. Doküman incelemesi detaylı ve sistematik bir yol izlenebilmesini mümkün kılmaktadır (Karataş, 2015, s. 72). Bu araştırmada kapsamında bir veri toplama yöntemi olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu yöntemde oluşturulan kavramsal çerçevede kitap, makale, tez, rapor, haber siteleri, internet siteleri gibi çeşitli dokümanlardan yararlanılmıştır.

3.4. Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda altyapı oluşturulurken bir örneklem seçilmesi çalışmanın daha iyi anlaşılması açısından önem taşımaktadır (Özen ve Gül, 2007, s. 398). Nitel araştırmada yargısal örneklem de denilen amaçlı örneklem, örnekleme yöntemlerinden biridir ve evreni temsil eden temel ve etkili anlatımlardan biridir. Araştırmacı öznel yargıları veya önceden edindiği bilgi odakları doğrultusunda örneklemini seçer (Özen ve Gül, 2007, s. 414). Amaçlı örneklem, olguların tanımlanmasına katkı sağlamaktadır. Ölçüt örneklem, amaçlı örneklemin bir yöntemidir. Ölçüt örneklemin amacı, daha önce belirlenen ölçütler ile olayların tanımlanmasıdır (Ülev, 2021, s. 139). Örneklem grubunun büyük olması durumunda gözlem ve görüşme yoluyla elde edilen verilerin analizi zordur. Bu sebeple amaçlı örneklem yöntemine başvurulur. Amaçlı örneklem zengin bilgiye sahip

olduğu düşünölen olay veya durumlarda derinlemesine bir çalışma imkânı sağlar (Karataş, 2015, s. 71). Araştırmanın alışma grubunda yer alan yedi kişinin mesleği ve görüşme türleri gibi detaylar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcılar ile Yapılan Görüşmelerde Elde Edilen Veri Toplama, Açıklamalar

Katılımcı ¹⁹	Çalıştığı Kurum	Pozisyon	Görüşme Türü	Görüşme Süre
K1	Afganistan Maliye Bakanlığı-Sigorta ve Tekâfül Genel Başkanlığı	Mali data analist	Yarı yapılandırılmış	40 Dakkika
K2	Afganistan Merkez Bankası-İslami Finans ve Bankacılık Genel Departmanı	Saha İnceleme Görevlisi	Yarı yapılandırılmış	40 Dakkika
K3	Afganistan Maliye Bakanlığı- Sigorta ve Tekâfül Genel Başkanlığı	Yasal İhlal kontrol yöneticisi	Yarı yapılandırılmış	40 Dakkika
K4	Afganistan Merkez Bankası-İslami Finans ve Bankacılık Genel Departmanı	Düzenleyici ve İcra Yöneticisi/ Sukuk ve Tekâfül Müdürü	Yarı yapılandırılmış	40 Dakkika
K5	Afganistan Merkez Bankası-İslami Finans ve Bankacılık Genel Departmanı	Araştırma ve düzenleyici Müdürü	Yarı yapılandırılmış	40 Dakkika
K6	Bime Mili Afgan Şirketi	Yönetici	Yarı yapılandırılmış	40 Dakkika
K7	Afganistan Maliye Bakanlığı- Sigorta ve Tekâfül Genel Başkanlığı	Sigorta ve Tekâfül Genel Müdürü	Yarı yapılandırılmış	40 Dakkika
Toplam 7				4.6 Saat

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

¹⁹ Tabloda kullanılan K1, K2, K3 ... K7, katılımcıların gerçek isimleri yerine araştırmacı tarafından belirlenmiştir.

3.5. Araştırmanın Yürütülmesi

Bu araştırmada nispeten kısa bir zaman sürecinde ön hazırlıkları bittikten sonra araştırma ile ilgili hazırlanmış tez öneri 22 Mart 2022 tarihinde yönetim kurulu tarafından kabul edilmesiyle resmi olarak konu üzerinde çalışma başlanmıştır. Araştırma kapsamında veri toplama amacıyla gözlem, görüşme ve doküman incelemesi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırma sürecindeki veri toplama teknikleri amaca yönelik olarak farklı periyodlarda ve farklı bölümlerde kullanılmıştır. Doküman incelemesi tekniğiyle dünyadaki ve Afganistan'daki İslami sigorta uygulamasının durumu araştırılmıştır.

Katılımcılarla yapılan görüşmeler 8 Haziran 2022 ile 20 Temmuz 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler için yarı yapılandırılmış olarak hazırlanan ve sonda sorular içeren yirmi soru, etik kurul onayına sunulmuş ve her bir görüşmeciye önceden gönderilmiştir. Görüşmeciler ilgili kurumların üst düzey yöneticileri ve sorumlularından oluşmaktadır. Görüşmelerden beklenen, Afganistan İslami finansının altyapısı, İslami sigortanın uygulanması, İslami sigorta sisteminin genel finans sistemi üzerindeki etkisi, İslami sigorta sistemine karşı halkın ilgisi hakkında bilgi sahibi olmaktır.

3.6. Araştırma Analiz Süreci

Araştırmalarda önemli bir unsur olan yöntem kısmı, verilerin toplaması ve farklı teknikler kullanılarak çözümlenme sürecini içerir. Verilerin analiz edilmesinde nitel paradigmanın bakış açısı ile hareket edilmiştir.

3.6.1. Nitel Veri Analizi

Nitel veri analizi temelde ham verilerden anlam çıkarmayı içermektedir. Araştırmacılar farklı yöntemlerle elde ettikleri verileri yorumlamak ve sağlamlaştırmak için nitel verilere dayandırmaktadırlar (Çelik vd., 2020, s. 381).

Nitel veri analizi ile toplanan veriler, konu ve veri setinde temsil edilen kavramlara ilişkin açıklamalar yapmak için uygulanan bir sınıflandırma ve yorumlama sürecidir (Çelik vd., 2020, s. 380). Nitel veri analizi, araştırmanın sorulana çözüm oluşturma ve metin, ses veya görüntülerin nasıl anlamlandırılabilceği hakkında bilgi içerir (Creswell,

2017, s. 236). Sonuca götüren yol olan nitel veri analizinde, metin, şekil, tablo ve resimlerin temsil ettiği kavramlar ortaya çıkarılır ve konu ile ilişkilendirilir (Creswell, 2017, s. 10). Bazı araştırmacılar nitel veri analizini soğanın katmanlarını soymaya benzetmektedir (Creswell, 2009, s. 172). Nitel araştırmalar çerçevede, veri analizi hem öğrenmede hem de uygulamada en güçlü kısımlardan biridir (Koca, 2017, s. 43). Ayrıca çok önemsenen bir adım olmasıyla birlikte olayları tanımlama, sınıflandırma ve temalar arasındaki ilişkileri belirlemede etkin rol oynar (Çelik vd., 2020, s. 381).

Creswel (2017, s. 237-238), nitel veri analizini altı bölümde inceler. Bunlar, verinin toplanması, düzenlenmesi, incelenmesi, temaları ayrılması, raporlanması ve bulguların sunulmasıdır. Bu araştırmada Creswel'in (2017, s. 237-238) sözünü ettiği veri analiz yolu izlenmiştir.

Birinci kademe, doküman incelemesinde kitap, makale, bildiri, konferans vb. kaynaklardan elde edilen veriler, görüşmelerden elde edilen verilerle harmanlanmıştır.

İkinci kademe, yarı yapılandırılmış görüşme kayıtları toplamda yetmiş beş sayfayı bulan formlara metin olarak aktarılmıştır.

Üçüncü kademe, elde edilen metin baştan sona okunarak araştırmanın problemi ile ilişkili kavramlar oluşturulmaya çalışılmıştır.

Dördüncü kademe, Atlas Ti9 son güncel programıyla her bölüm için kodlamalar yapılmıştır.

Beşinci kademe, oluşturulan kodlar bir araya getirilerek sistematik bir biçimde temalara ayrılmıştır.

Altıncı kademe, ortaya çıkan kavramlar araştırmanın konusuyla ilişkilendirilerek üç ana başlık altında çözümlenmeye çalışılmıştır.

3.7. Araştırmanın Rolü

Nitel araştırmada araştırmacı bütün araştırma sürecinde aktif rol oynamaktadır. Bu tür araştırmalarda araştırmacı aynı zamanda analiz yapan kişi olmasından dolayı çok daha fazla veri açığa çıkar. Araştırma ile ilgili sorular araştırmacı tarafından hazırlanmakta, analiz edilmekte ve yorumlanmaktadır. Hazırlanan sorulara verilen yanıtlar, analizi ve yorumların oluşturulmasında kullanılır. İyi bir araştırmacının nitelikli bir çalışma ortaya çıkarabilmesi için dürüst, tarafsız ve objektif olarak araştırmayı sürdürebilmesi ve sonlandırabilmesi gerekmektedir. Temaları oluştururken araştırmacı kendine; bu veriyle

istenilen kavramalara ulaşılabiliyor mu? Çıkarımlar benim öznel yargıları mı? Gibi soruları sorması gerekmektedir. Bu, konunun çözümlenmesi ve araştırmacının güvenilirliğinin sağlanması açısından başvurulacak en kolay yoldur.

Araştırmacı soruları, gözlemleri, araştırmacı günlükleri ve yorumları nitel verinin analiz edilmesinde merkez noktası olarak görülmektedir. Nitel çalışmalarda veri analizi araştırmacıya göre avantaj veya dezavantaj sağlayabilir çünkü çalışma baştan sona kadar araştırmacının çözümlenme yeteneğine, zekâsına ve geçmiş özelliklerine bağlıdır. Nitel bir araştırmada, araştırmacının empatik davranması gerçek cevaplara ulaştırabilir. Bu yüzden katılımcıların içinde buldukları sosyal ve psikolojik durumun iyi gözlemlenmesi gerekir (Çelik vd., 2020, s. 399). Bu araştırma süresince nitelikli ve sağlam verilere ulaşabilmek için objektif, tarafsız ve şeffaf bir yaklaşım izlenmiştir.

3.8. Araştırmanın Geçerliliği

Geçerlilik kavramı bilimsel bir araştırmada, çalışmanın kalitesini, sonuçların doğruluğunu ve araştırma problemini çözüm yeteneğini ifade etmektedir. Literatürde geçerlilik ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır. Nitel çalışmalarda geçerlilik, güvenilirlikten daha fazla öne çıkmaktadır (Yağar ve Dökme, 2018, s. 7). Bilimsel bir çalışmanın belirli bir seviyede geçerliliğe sahip olması gerekmektedir. Nicel bir araştırmada geçerliliği ölçme yöntemleri mevcutken nitel bir araştırmada ise kesin bir geçerlilik tespit etmek mümkün değildir (Baltacı, 2019, s. 380). Nitel araştırmalar olgunun veya olayın niteliğine (anlamına) odaklanırken nicel araştırmalar, nicel (varlığına) boyutuna odaklanmaktadır (Baltacı, 2019, s. 380; Karataş, 2015, s. 76). Nitel araştırmada geçerlilik, araştırmacının problemine son derece tarafsız olarak çözüm bulabilme derecesini gösterir (Baltacı, 2019, s. 380). Geçerliliğin yüksek olabilmesi için, ölçülebilen verilerin gözlemlenebilir değişkenlerle ifade edebilme yeteneğine sahip olunması gerekir (Karasar, 2017, s. 195).

Nitel araştırmada, araştırma problemi ile ilgili özelliklerin incelenmesi araştırmanın geçerliliği süreci için önemli bir ölçüttür. Uzmanlar tarafından araştırmanın bu ölçütlerle teyit edilmesi araştırmanın geçerliliğine katkı sağlar. Nitel araştırmada geçerlilik iki şekilde belirlenmektedir. Birincisi, iç geçerlilik yani araştırmada sonuçlar elde edilirken amaçlanan gerçekliği ortaya çıkarabilme yeterliliği; İkincisi ise, dış

geçerlilik yani çalışmadan elde edilen sonuçların benzer ortamlara aktarılabilirliği (Karataş, 2015, s. 77), veya genellenebilirliğidir (Baltacı, 2019, s. 377).

Araştırmada sadece tek veri toplama yöntemi yerine gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi çeşitli yöntemlerden istifade edilerek araştırmının geçerliliği sağlanmıştır. Katılımcı görüşmeleri vesilesiyle konuya temas eden güncel verilere ulaşmış, karşılıklı istişareyle sonuca ilişkin çözüm aranmıştır.

3.9. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada sekiz aylık bir süre içinde görüşme, gözlem ve doküman incelemesi gibi farklı yöntemlerle toplanan veriler elde edilmiştir. Bu çalışma, Afganistan devleti ile sınırlandırılmıştır, Afganistan'daki konuyla ilgili üst düzey yöneticilerden oluşan sekiz kişiyle sınırlandırılmıştır, görüşmeler Whatsapp ve Zoom görüntülü görüşmeleriyle sınırlandırılmıştır, görüşme süresi ortalama otuz dakikayla sınırlandırılmıştır.

Görüşmeler esnasında katılımcıların çekingen ve resmi bir tavır sergileyerek doğallıktan uzaklaştığı gözlemlenmiştir. Afganistan'daki bazı katılımcılar, Afganistan siyasi durumunun değişmesi ve diğer özel sebeplerden dolayı kısa cevaplar vererek bazı soruları geçiştirmişlerdir. Bu sebeple sonda sorulara çok fazla verilmiş ve katılımcıların görüşlerini aktarmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşme sonunda görüşmecilerle sohbet ortamı oluşturularak katılımcının rahatlaması sağlanmış böylelikle konunun gizli kalmış ya da farkında olunmayan yönleri keşfedilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın (08.06.2022-20.07.2022) periyodu içinde Afganistan yönetimi ve Taliban arasındaki gerilimin artması sonucu yönetim değişikliği gerçekleşmiştir.

Afganistan'daki altyapıları ve sektörleri etkileyen iç savaş nedeniyle 15 Ağustos 2021 tarihinde merkezi hükümet yönetimini Taliban devralmıştır. Afganistan'daki siyasi yönetim değişikliği bütün sektörlerin faaliyetlerinin durdurulması, Taliban tarafından sınırlamaların getirilmesi, eski devlette görevli olan eğitilmiş ve tecrübeli kişilerin ülkeden kaçması gibi olaylara sebep olmuştur. Bu durum Afganistan ekonomisi üzerinde de kötü bir etki ortaya çıkarmıştır. Yönetim değişikliğiyle beraber finans sektöründe İslami sigortacılık, İslami bankacılık gibi İslami finans faaliyetlerine eskisinden daha yoğun bir şekilde ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Afganistan'daki bütün konvansiyonel sigorta şirketleri Taliban tarafından askıya alınmış ve İslami sigorta

şirketlerine dönüştürülmek için çalışmalara başlanmıştır. Ayrıca 2022 yılında ülkede İslami finans bünyesinde İslami Bankacılık Araştırma Merkezi kurulmuştur.

BÖLÜM 4: BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Kişisel verilerin gizliliğinin korunması açısından katılımcıların isimleri yerine K1, K2, K3 şeklinde kısaltmalar kullanılmıştır.

4.1. Nitel Verilere İlişkin Bulgular

Nitel araştırma ile ilgili bulgular bu başlık altında değerlendirilecektir. İki ay kadar süren görüşme sürecinde yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bütün verilerin 20 tema olarak, ayrıca bu temaların altında yer alan diğer alt kavramlar ve kategoriler olarak tabakalaştırılmıştır. Kavramların belirlenmesinin ardından bir kısmının, doğrudan finansal sistem ve Afganistan'daki İslami finans altyapı sistemi ile ilgili olduğunu, diğer kısmının Afganistan'da tekâfül veya İslami sigorta ile alakalı olduğu sınıflandırılarak tespit edilmiştir. Bu nedenle elde edilen temalar temel olarak üç ana başlık altında tespit ve beyan edilmiştir. Birinci başlık kapsamında Afganistan'da finans sistem altyapısına odaklanılarak finans sisteminin gerçekleştirilmesi, temelleri ve diğer önemli konular ele alınmıştır. İkinci başlık kapsamında Afganistan'da İslami finans sektörü altyapı, performans ve tatbik edilme durumu, gelişimi vs. konular bağlamında incelenmiştir.. Üçüncü başlık kapsamında ise Afganistan'da tekâfül (İslami sigortacılık) ile alakalı mülakatları, uygulanabilirliği, gerçekleştirilmesi, şartları ve tekâfül uygulamalarının etkinliği gibi konular ile ilgili değerlendirme yapılmıştır. Bu üç genel başlık altında yer alan kavramlar ve alt başlıklar aşağıda şekil olarak şöyle beyan edilmiştir.

4.1.1. Afganistan'da Finans Sistemin Yapısı

İncelenmesi gereken ilk ana başlık Afganistan'da finansal sistemin yapısıdır. Zikrettiğimiz başlık altında Afganistan'ın finansal geçmişiyle beraber finansal yapısı, uygulaması, siyasi yönetim değişikliğinin finansal yapıya etkisi ve ülkenin finansal geleceği alt başlıkları ele alınmıştır. Böyle bir düzen kullanılması, Afganistan'ın finansal altyapısıyla ilgili kısa ve açıklayıcı bir harita çizip okuyucular için kolaylık sağlayacaktır.

4.1.1.1. Afganistan’da Finans Sistemin Uygulaması

Afganistan’da finansal sistemi incelersek, Afganistan finans sektöründe en önemli gelişmeler 2001 yılında başlamıştır. Teknolojinin gelişmesiyle finans alanında ortaya çıkan farklı platformlar, yeni yöntemler ve önemli programlar Afganistan’da Taliban yönetiminin birinci döneminde (2001 yılında) hızlı bir yükselişe geçmiştir. Afganistan finans sektörü eskiden daha iyi bir seviyededir ve son zamanlarda iyi bir gelişmeye sahip olmuştur. Zira uzun zamandır finans sektörüne büyük sermayeler yatırılmıştır (K1, 08.06.2022). Afganistan finans sektöründe son zamanlarda yurtdışı ve uluslararası desteklerle eskisinden daha modern ve daha gelişmiş bir hale geldiğini söylemiştir (K2, 08.06.2022). 2001 yılından itibaren Afganistan finans sektörünün altyapısında ülkenin finans sektörünü canlandıran bir takım temel uygulamalar yani Afganistan’daki finans sektöründe yeni temel sistemler gerçekleştirilmiştir. Maliye Bakanlığı’nda hazine ile ilgili AFMIS sistemin, gümrüklerinde ASİCODA sisteminin, gelir şeffaflığı için SECTA sisteminin, el dokümanları dijital hale dönüştürülmüştür, Bankacılık alanında Merkez Bankası tarafından farklı uygulamalar yapılmıştır (K7, 20.07.2022).

Afganistan konvansiyonel finans sektöründeki gelişmelerle birlikte İslami finans sektöründe de gelişmeler gerçekleşmiştir. Bugünlerde İslami bankaların yanında İslami bankacılık bakışa sahip bankaların Sukuk, murabaha, mudârebe, Müşâreke vb. gibi farklı İslami sözleşmeleri bulunabilmektedir. (K1, 08.06.2022). Afganistan’da 2021 yılında meydana gelen siyasi yönetim değişikliğinden bütün sistemler etkilenmiştir, hatta finans sektöründeki çalışmalar askıya alınmıştır (K6, 07.07.2022). Bu süreçte Afganistan’da birtakım faktörler örneğin fakirlik, yatırımcılar sermayelerinin çıkarılması veya sermayeleri yurtdışına gönderilmesi, kurallar ve kısıtlamaların çıkarılması gibi sebeplerden dolayı finans sektöründeki faaliyetler eskisinden daha düşük bir seviyeye gelmiştir (K3, 11.06.2022). Afganistan’da siyasi yönetim değişikliğiyle beraber hâlihazırda Taliban yönetimi ile farklı İslami, Batı ülkeler arasında görüşmeler ve anlaşmalar gerçekleşmeye devam etmektedir (K3, 11.06.2022 ve K6, 07.07.2022).

Bu görüşmeler, Afganistan finans sektöründe ümit verici gelişmeler olarak görülmektedir. Bununla birlikte K5, Afganistan’daki finans altyapılarının düzelmesinin hangi faktörlere bağlı olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:” Afganistan’daki siyasi

politika, düzensizlik durumu iyileşene kadar finansal sistemin altyapıları düzelmebilir.” (K5, 12.06.2022).

Afganistan’daki finans sistemi uygulama açısından incelendiğinde faaliyetlerin gerçekleştiği fakat yeterli olmadığı görülmektedir. K5, aşağıdaki ifadelerinde uluslararası devletler tarafından Afganistan’da gerekli finans sektörü altyapılarının yerine kültür, uluslararası terörizme karşı mücadele ve küçük inşaat projeleri üzerinde yardımlaşmaların gerçekleştiğini ifade etmiştir:

“Afganistan’da uluslararası devletler tarafından gerekli finans sektörün yerine kültür, uluslararası terörizme karşı mücadele ve küçük inşaat projeleri üzerinde yardımlaşmalar gerçekleşmiştir. Ne yazık ki, modern finansal uygulamaları Afganistan finans sektöründe henüz yeni bir uygulama olduğu için hem geleneksel hem de İslami açıdan düşük bir nispette görülmektedir.” (K3, 12.06.2022).

Afganistan finans sektörünün yirmi yıllık geçmişine bakıldığında uluslararası devletlerin yardımlarına rağmen finans sektörünün yeterince gelişemediği görülmektedir. Genel olarak Katılımcı 3’ün ifadelerine bakıldığında, Afganistan’da geleneksel finans sektöründe yatırımcının kendi menfaatine ulaşabilmek için finansal sisteminin gelişmesini engelleyen yolları kullanılmasını önemli nedeni olarak belirlemiştir. Finansal projenin seçildiği alanda tatbik etmesi, projenin toplumun menfaatinin gözetilmesi, bağışçıların mali açıdan devam etmesi, proje denetlemesi gibi faktörler projenin hem planlamasında hem de gerçekleşmesi için çok önemli olan faktörlerdir (K7, 20.07.2022).

Diğer önemli olan mesele, finans sistemini kullananların sayısının az olmasıdır. K1, bu durumu Finansal sistemi kullananların azlığı uzun zamandır yaşanan iç savaş, fakirlik, halkın güvensizliği, nüfusun okuryazarlığının azlığı gibi büyük faktörlerden kaynaklandığı sözleriyle özetlemiştir (K1, 08.06.2022). Afganistan’da finans sektörde bütün negatif etkisine rağmen Afganistan’daki siyasi yönetim değişikliğinden sonra ülkede İslami finans sistemi başta olmak üzere finans sektöründeki faaliyetler yavaş yavaş artmış ve herhangi bir düzensizliğe uğramamıştır (K1, 08.06.2022 ve K4, 12.06.2022).

Merkez Bankası, Afganistan konvansiyonel finans sektörünün İslami finans sektörüne dönüştürülmesi konusunda yeterli tecrübeye sahip olan Bakhtar Bank’a, kademeli

prosedürün uygulanması talimatını vermiştir. Sponsorların verdiği finansman geri finanse edilemezse, çeşitli altyapı projeleri de finanse edilemez ve bu durumda önce işsizlik meydana gelir sonra da halk büyük bir tehditle karşı karşıya kalabilir (K3, 11.06.2022).

4.1.1.2. Finansal Sisteme Siyasi Yönetim Değişikliğinin Etkisi

15 Kasım 2021’de Afganistan’da meydana gelen siyasi yönetim değişikliği doğrudan ülkenin finansal sistemini etkilemiştir. Yönetim değişikliğinden önce finans sektörü normal bir seviyede idi fakat bu tarihten sonra özellikle bankacılık faaliyetlerinde hızlı bir düşüş meydana gelmiştir. Ayrıca yürütülmekte olan tüm projeler de askıya alınmıştır. Yönetim değişikliğinin ilk ayında finansal likidite talebi çok yoğun ve müşteriler arasında düzensizlik olduğu görülmüştür. K6, müşterilerin bankalarda varlıklarını çekerek evlerinde saklamaya başladıklarını ifade etmiştir (K6, 07.07.2022). Afganistan’daki değişiklik finans sektöründe halkın düşündükleri gibi bir negatif etkiye sahipti. Bununla beraber halkın ekonomik durumu üzerinde büyük bir vuruştur, fakat şimdi faaliyetler yoğunlaşmamış bir hale gelmiştir.” (K3, 11.06.2022).

K1’in aşağıdaki ifadesine göre; Afganistan devlet yetkilerinin Taliban (Amarat-e İsamî) yönetimine devredilmesi konvansiyonel faaliyetler üzerinde negatif etki gösterirken, İslami finans faaliyetleri üzerinde aksine pozitif bir etki göstermiştir. Ayrıca Taliban’ın 2021 tekrar hâkim olması, üst seviye iradenin ve işlem gücünü açığa çıkaran önemli faktörlerdendir. Amarat-e İslami döneminde diğer faktörlerden ziyade ülkemizde üst düzeyde bir irade veya işlem gücü bulunmaktadır. Halbuki cumhuriyet döneminde üst seviyede işlem gücü yoktu (K5, 12.06.2022).

Taliban hükümetinin finans sektörüne en büyük katkısı, tüm konvansiyonel bankaların İslam’a uygun bir altyapıya dönüştürülmesi olmuştur. K2, bunun için mevcut bankaların belli bir prosedürden geçirilmesi talimatı verildiğini ifade etmiştir (K2, 09.06.2022). Bundan sonra Afganistan’da geleneksel finans sektörünün gelişmesi için herhangi bir faaliyet gerçekleştirilmeyecektir (K4, 12.06.2022). Genel finans sektörünün devam edebilmesinin ulus ötesi ülkelerle diyaloga bağlı olduğunu K6 şu şartlarla ilişkilendirmiştir:

“Yeni yönetim değişikliği (Amarat-e İslami) küresel ilişkileri yurtdışı ülkelerle sınırlı devam ederse, siyasi düzensizlik olması durumunda Afganistan’daki bütün sektörler özellikle ekonomi sektörü kötüleşebilir.” (K6, 07.07.2022).

Böylelikle yeni yönetim değişikliğinin, Afganistan’da finans sektöründe genel olarak İslami finans sisteminin uygulaması gibi pozitif gelişmeler sağlarken konvansiyonel finans altyapısı düşürülmesi, halkın finans sisteme güven kaybetmesi ve finans düzeninin bozulması gibi negatif etkisinin meydana çıkmasına sebep olmuştur.

4.1.1.3. Değerlendirme

Finans sektörü yirmi birinci yüzyılda günlük hayatımızda önemli bir yer teşkil eden sektörlerden biri haline gelmiştir. Bu sektörde, ülkeden ülkeye farklı gelişim süreçlerine tanıklık edilmiştir. Bunlardan Afganistan’daki finans sektörüne bakıldığında gelişmiş bir seviyede olmasa bile bazı ülkelere göre nispeten iyi durumda olduğu görülmektedir. Ülkedeki siyasi değişiklik, iç savaş ve düzensiz yönetim bu sektörün altyapısına olumsuz etki etmiştir.

Bu çalışmada Afganistan’daki finans altyapısının gelişimi iki ayrı dönemde ele alınmıştır. 2001 yılından önceki dönemde Afganistan’ın, iç savaş ve düzensiz yönetime rağmen uygun bir finans düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Bu dönemde bankacılığa giriş faaliyetleri ve geleneksel bankacılığın kurulması gibi birkaç küçük gelişme dışında Afganistan finans sektöründe herhangi bir gelişme gerçekleşmemiştir. 2001-2021 yılları arasındaki ikinci dönemde ise; ilk geleneksel bankacılık sisteminin kurulması, geleneksel bankacılık hizmetlerinin verilmesi, çeşitli para transfer sistemlerinin geliştirilmesi, Maliye Bakanlığı’nın sisteminin güncellenmesi, finans sektörü için kadro yetiştirilmesi, geleneksel sistemlerin güncelleme gibi gelişmeler gerçekleşmiştir. Bu yirmi senelik sürede ülkedeki olumsuzluklara rağmen dış finansman yardımıyla özellikle konvansiyonel finans sisteminin geliştirilebilmesi için çeşitli faaliyetler yapılmış ve nispeten gelişme sağlanmıştır.

Afganistan’da büyük uluslararası yardımları olmasına rağmen, bu ülkede finans sektörü ve finans faaliyetleri gelişmeme veya az gelişme sebebinin aşağıdaki maddeler olduğunu düşünüyorum:

- Taliban hükümetinin ve iç savaşın bütün altyapıyı yıkması

- Düzensiz yönetim; finans kaynaklarının yanlış ve gereksiz alanlarda kullanılması
- Finans sektöründe kalifiye kadronun eksikliği
- Yüksek risk ve güvenlik eksikliği
- Dış yardımların çok azının bu sektör için kullanılması

2021 yılından sonraki siyasi yönetim değişikliğiyle ülkede finans sektörü gibi diğer sektörlerde de durum daha vahim bir hal almıştır. Afganistan'ın dış yardıma bağımlı bir ülke olması ülkedeki finans sektöründe hala devam eden bir istikrarsızlık meydana getirmiştir. Afganistan'daki istikrarsızlığın tüm sektörlerin gelişimine etki eden bir engel olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bunun giderilmesiyle, finans sektörünün de önünün açılacağı aşikârdır.

4.1.2. Afganistan'da İslami Finans Uygulaması

Afganistan finans sektörü uzun geçmişe sahip olmasına rağmen farklı nedenlerden dolayı yeterince gelişmemiştir. Yalnızca son yirmi yıl içerisinde Afganistan finans sektörü üzerinde yeni yeni çalışmalara başlanmıştır. K4, konvansiyonel finans ve İslami finans üzerine yapılan bu çalışmaların 2014 yılı itibariyle başladığını ifade etmiştir (K4, 12.06.2022). K1, K2 ve K7'nin ifadelerine göre, Afganistan'da kırk yıldır İslami finans sektörünün gelişmemesinin nedeni yasal ve dini kurallara uygun bir çerçevenin olmaması, herhangi bir girişimin olmaması, halkın bu konuda bilgisinin az olması, örgütlere karşı olan İslami ürünlere talebin olmaması ve bunların sorumlu kurumlarca teşvik edilmemesidir. K2, bu nedenleri şöyle beyan etmiştir:

“İslami finans sektörü Afganistan'da ilk oluşturulduğunda tecrübeli işgücü olmaması, yasal bir taslak olmaması, sürekli hükümet yönetiminin değişmesi ve ortadan bir güven olmaması, halkın bilgi seviyesi düşük olması, halk depozitlerini mevcut finansal sistemine koymaması, sermayenin yeterli seviyede bulunmaması, Afganistan toplumuna uyumlu bir İslami finansal sistem tasarımı yapılmaması ve genel olarak ülke durumu gibi diğer faktörler olduğundan birtakım zorluklarla karşı karşıya kalınmış ve bu durum hala devam etmektedir. Fakat Afganistan'da finans sektörü özellikle İslami finans sektörü bütün zorluklara rağmen eskisinden daha iyi durumdadır.” (K2, 09.06.2022).

Afganistan'da son 20 yıl sürecinde genel olarak geleneksel ve İslami finans sektörü yeterince yaygınlaşmaması ve gelişmemesinin sebebi güvenlik, Ulemanın rolü ve sistemleştirilmemesi olarak ifade edilmiştir (K7, 20.07.2022). Afganistan'da bütün olumsuzluklara rağmen İslami finans faaliyetleri kısa bir sürede hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu açıdan son yıllarda İslami finans faaliyetleri daha iyi bir piyasaya sahip olmuştur. Bu alandaki faaliyetlerin uygulanması konusunda çalışmalar yoğun bir şekilde devam etmektedir. K2, K4, K5 ve K6 ifadeleriyle bunu doğrulamıştır fakat K1'e göre İslami Finansın hızlı gelişiminin nedenleri, devletin bu konuda faaliyet göstermesi, İslami ürünler çıkarması ve halkın zarara uğramayacağına dair güveninin kazanılması gibi girişimleridir. K4 ifadesine göre elde edilen veriler, Afganistan'ın bu sektörde eskisinden daha hızlı bir hareket ve geniş bir alana sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca ileride bu gelişmelerin büyük ölçüde artacağı düşünülmektedir. Bu konuda K4, Merkez Bankası denetimi, yatırım politikaları, kısıtlamalar, yurtiçi ve yurtdışındaki hizmetlerin incelenmesini en büyük faktörler olarak nitelendirmektedir (K4, 12.06.2022).

Afganistan'da İslami finans uygulaması ile ilgili herhangi bir yasal çerçeve oluşturulmamıştır. K3 ve K5'in ifadelerine göre, 2001 yılından itibaren uluslararası finans altyapıları esas alınarak faaliyetlere başlanmıştır. Buna rağmen bu süreç içerisinde İslami hukuka dayalı Afganistan'da maalesef devletin üst düzeyinde görev yapan kişiler tarafından İslami finans sektörü olmak üzere tekâfül, sukuk ile ilgili herhangi bir sistem kurulmamış ve faaliyet yapılmamıştır tam tersi sadece kendi menfaatleri için siyasi bir araç olarak kullanılmıştır (K5, 12.06.2022).

Afganistan'da İslami finans uygulaması gelişmemiş bir seviyede değil ama Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası ve Adliye Bakanlığı tarafından çalışmalar devam etmektedir. Son zamanlarda yoğun faaliyetler yapılmıştır hata İslami finans sektörün faaliyetleri IFSB, AAOIFI ve diğer uluslararası kuruluşların standartlarına uyum sağlamaktadır (K1, 08.06.2022 ve K4, 12.06.2022).

K6 ve K7 Afganistan'da İslami finans sektörünün uygulanmamasının nedenini şu nedenlere bağlamıştır: İslami finans sektöründe yeterli faaliyetin yapılmaması, batı ülkelerinin örnek alınması, finans sektörünün kapitalist sistem üzerine kurulması, bütçe eksikliği, bankaların iflas etmesi sonucu halkın güvenin kaybedilmesi, hükümetin

desteklenmemesi, teknik altyapının ve kadronun oluşturulamaması, akademik araştırma merkezlerinin olmaması ve ülkede iç savaşın olması. 2021 yılından itibaren Afganistan’da siyasi yönetim değişikliğiyle beraber Taliban tarafından mevcut finans sisteminin İslami finans sistemine dönüştürülmesinin zorunlu olarak talimat verilmiştir. İslami finans sektörüne uygun ve kapsamlı bir rehberlik üzerinde faaliyet devam etmektedir (K4, 12.06.2022). Hatta son dönemde Afganistan’ın yeni yönetimi tarafından finans faaliyetlerini Şeriat kuralları açısından incelemek için “İslami Bankacılık Araştırma Merkezi” kurulması talimatı verilmiştir. Konu ile ilgili K7 şöyle bir ifadeye bulunmuştur:

“İslami bankacılıktan Tekâfül, Sukuk ve İslami finans faaliyetleri Şeriat kurallarına odaklanılarak incelenen faaliyetlerini gerçekleştirilmesi ve alt kurumlara hidayet vermek için Afganistan Bilim Akademisi’nin bünyesinde “İslami Bankacılık Araştırma Merkezi” kurulmasına karar verilmiştir.” (K7, 20.07.2022).

4.1.2.1. İslami Finans Halkının Algısı

K3, K4, K5 ve K6 ülkenin İslami finans sektörünün halkın bu konudaki bilgi düzeyinin düşük olmasıyla bağlantılı olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer yandan K5 bunun sebebini, halkın dini bilgisinin az olması, ekonomik durum ve Kabul Bankası’nın iflası olarak üç temel nedene bağlamış; K1 ise, Afganistan’daki uzun yıllar süren savaş, fakirlik, halkın eğitim düzeyinin düşük olması, İslami finans ürünlerle ilgili yeterli bilgiye sahip olmaması ve en önemlisi son zamanda finansal alanında yaşanan tatsız olaylardan dolayı güvensizliğin ortaya çıkması olarak belirtmiştir. Bunun yanı sıra Afganistan’da İslami finans alanında halkın bilgi düzeyinin düşük olmasıyla ilgili K7’nin şu şekilde bir ifadesi bulunmaktadır:

“Şahsen ben, Merkez Bankası sorumlusuyla konuştuğumda Afganistan’daki halkın %10 oranının banka hesabına sahip olduğunu söyledi. Buna göre %90 oranı banka hesabına sahip olmadığını ifade edebilirim sebebi halkın güvenin düşük olması, bilgi düzeyi düşük olması, siyasi durum olmasıdır.” (K7, 20.07.2022).

Son zamanlarda Afganistan’da İslami finans alanında farklı gelişmeler meydana gelmeye başlamıştır. Farklı şehirlerdeki kurumlar, akademisyenler, Ulema Birliği, banka yöneticileri, firma sorumluları ve halkın katılım sağladığı konferanslarda, halkın İslami finans sektörüne yoğun ilgisi olduğu tespit edilmiştir. Müşterilerin çoğunun

faizden ve faizli faaliyetlerden kurtulmak için İslami finans faaliyetlerine ilgi duymaktadırlar (K4, 12.06.2022 ve K7, 20.07.2022). Halkın kendini güvence altına almak istemesi nedeniyle İslami finans sektörüne daha fazla ilgi duymaktadır. Fakat bu sektörün Afganistan'da uygulama olarak henüz yaygınlaşmamıştır. Halkın ilgi düzeyinin istenilen seviyede olmadığı fakat devlet yöneticilerinin vaatlerinde bir ümit görünmektedir (K3, 11.06.2022).

4.1.2.2. Siyasi Yönetim Değişikliğinin İslami Finans Sistem Üzerindeki Etkisi

Afganistan'da 2021 yılından itibaren siyasi yönetim değişikliği nedeniyle birtakım düzensizlikler meydana gelmiştir. Afganistan'da siyasi yönetimin değişikliği nedeniyle diğer alanlarla beraber finans sektöründe de çok fazla etki bırakmıştır (K1, 08.06.2022). Afganistan'daki beklenmeyen bu siyasi yönetim değişikliği neticesinde sadece İslami finans ve İslami bankacılık faaliyetlerinde değil bütün faaliyetlerde düşüş meydana geldiğini ifade etmiştir (K2, 09.06.2022). Bunun yanı sıra 2001-2020 yılları arası Cumhuriyet döneminde İslami finans sektörünün gelişmesi veya İslami finans faaliyetlerinin yapılması konusuna yeterince odaklanılmamıştır. İslami finans sektöründeki faaliyetler Amarat-e İslami döneminde hızlı bir yükselişe geçmiş ve İslamileştirme çalışmalarına başlanmıştır. Bu çabalar İslami finans ve bankacılık sektöründe yükselişe neden olmuştur.

K2 ve K4 Afganistan'da 2021 yılındaki siyasi değişikliklerle İslami finans sektöründe üç temel faaliyet gerçekleştirildiğini ifade etmişlerdir. Bu faaliyetler şu şekildedir:

- Tüm sigorta şirketlerinin İslami finansla entegre edilmesi kararının alınması.
- Afganistan Bilim Akademisi Merkezi ve Maliye Bakanlığı'nın Tekâfül kanununun düzenlenmesi için çalışma başlatması.
- İslami finans sektörünün gelişebilmesi ve faaliyetlerin Şariat kurallarına uyumluluğunun incelenmesi için İslami Bankacılık Araştırma Merkezi'nin kurulması.

Afganistan'da Amarat-e İslami veya yeni yönetim faaliyetlerinin amacını olarak, diğer finans kurumlarının sorumluları örneğin, Afganistan Merkez Bankası ile yapılan konuşmalarda büyük seviyede Afganistan'da temel İslami finansal sistemi kurmayı hedeflemektedir (K6, 07.07.2022).

4.1.2.3. İslami Finansal Sistemin Geleceği ve Öneriler

Afganistan’da konvansiyonel bankalar tarafından İslami finans alanında bazı küçük faaliyetler hariç herhangi bir uygulama yapılmamıştır. İslami bankacılık alanındaki faaliyetler 2018 yılından itibaren başlamıştır. K1 ve K4’ün ifadelerine göre Afganistan’da; devlet tarafından Şeriat’a uyumlu bir çerçevede gelecek planının hazırlanması, İslami finans sektörünün kuvvetlendirilmesi, yaygın faaliyet yapılması, ürünlerin artırılması, cari hesaplar hariç diğer İslami finans çerçevesine aykırı hesaplar için bir bedel ortaya konması, sektörünün gelişebilmesi için, gelişmiş ülkelerle iş birliği yapılması ve merkez bankası bünyesinde programların yapılması amaçlanmaktadır (K1, 09.06.2022 ve K4, 12.06.2022). Bu amaçlar doğrultusunda İslami finans sektöründe meydana gelen değişimlerle ilgili şimdi bir değişiklik meydana gelmiştir. Zira siyasi ve güvenlik açısından durum eskisinden daha farklı bir düzeydedir. Fakat ileride iyi olacağına dair ümidimiz var (K5, 12.06.2022).

Afganistan’da İslami finans sektörünün uygulaması, geliştirilebilmesi ve faaliyetlerin yaygınlaştırabilmesi için katılımcılar tarafından farklı öneriler sunulmuştur. K3 ve K5, Afganistan’da İslami finans sektöründeki faaliyetlerin İslami hukuk çerçevesine ve İslami fihhi kaidelere dayalı olmasının ve finansal faaliyetlerde personeller arasında uzmanlık, taahhüt ve toplum menfaatinin çok gerekli olduğunu ifade etmişlerdir (K3, 11.06.2022 ve K5, 12.06.2022). K1 ve K7 ise; İslami finans sektörünün daha fazla yaygınlaştırabilmesi için dikkat edilmesi gereken unsurları; kanun oluşturulması, ulusal düzeyde eğitim verilmesi, kadro yetiştirilmesi, kısa/uzun dönemli programların hazırlanıp sistemleştirilmesi, toplumda güven oluşturulması ve yanlış düşüncelerin azaltılması olarak sıralamıştır (K1, 09.06.2022 ve K7, 20.07.2022). Herhangi bir ülkede altyapı sistemlerinin geliştirilebilmesi için devlet desteği çok önemlidir.

Afganistan’daki altyapıların çökmesi nedeniyle herhangi bir faaliyette de devletin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Afganistan’da İslami finans sektörünün uygulanabilmesi için yasal ve dini kurallara uygun çerçevenin oluşturulması, şeffaflığın denetlenmesi, eksiklerin doldurulması, çeşitli yöntemlerle halkın teşvik edilmesi, sağlam ticaret ve güvence altında kâr elde edilmesi gibi kısa ve sürekli programlar yapılmasının gerekli olduğunu söylemiştir (K4, 08.06.2022). Bunun yanı sıra, böyle kısa programlarla öncelikle İslami finans sektörünün altyapısının güçlendirilmesi, daha

sonra İslami kurallara uyumlu bir çerçevenin oluşturulmasının gerekli olduğunu beyan etmiştir. Bu programlarla birlikte halkın bilinçlendirilmesi de çok önemlidir. Afganistan’da, İslami finans sektörde halkın bilgisinin ve ilgisinin artırabilmesi için farklı yönden medya, etkinlik, akademik alanında dersler açılması gibi, bilgi seviyesinin gelişmesi ise öncelikle eğitime, yüksek eğitime tevccüh edilmeli (K1, K2 ve K3, 09.06.2022). Halkın bilinçlendirilmesi konusunda üniversitelerde eğitim verilmesi gerektiğini söyleyen K5’in ifadesi ise şu şekildedir:

“Afganistan’daki yüksek eğitim kurumlarında (üniversitelerde) İslami finans sektörü ile ilgili eğitim düzeyinin yükselmesi ve güncel eğitim verilmesi, devlet tarafından teşvik edilmesi, etkinlikler, Ulema tarafından halkın bilgilendirilmesi gibi diğer programlar gerçekleştirilmesi.” (K5, 12.06.2022).

4.1.2.4. Değerlendirme

Afganistan finans sektöründeki faaliyetler henüz yaygınlaşmamıştır. Finans sektör az gelişmiş olsa da yakın zamanda gerçekleştirilen faaliyetlerle nispeten bir gelişme meydana gelmiştir. Ülkedeki finans sektörü bünyesindeki İslami finans faaliyetleri çok az bir paya sahiptir. Bu faaliyetler yakın zamanda ilk olarak konvansiyonel bankalar tarafından hizmet vermeye başlamıştır. 2014 yılından itibaren İslami finans alanında ön faaliyetlere başlayan Afganistan, 2018 yılından itibaren faaliyetlerini resmiyete geçirmiştir. Devletin ve özel kurumların daha çok konvansiyonel finans sistemi üzerine odaklanması, ülkedeki İslami finans faaliyetler yeterince gelişmemesinde ve küçük bir paya sahip olmasında önemli rol oynamıştır. Bunun yanı sıra halkın finans sektör ile ilgili bilgilendirilmemesi ve dini bilgileri az olmaması bu alana talebin az olmasına sebep olmuştur. İslami finansla ilgili yakın zamanda Maliye Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen bilgilendirme programlarına gösterilen yoğun ilgi bu durumu kanıtlamaktadır. Son zamanlarda ülkedeki olaylar nedeniyle halk, kendini güvence altına almak için İslami finans uygulamalarını daha fazla tercih etmektedir.

Siyasi yönetim değişikliği ülkedeki finans sektöründe büyük bir değişime sebep olmuştur. Taliban hükümeti geleneksel finans sektörünün İslami finansla uyumlu hale getirilmesi yönünde çalışmalara başlamıştır. Bu dönüşümle İslami finans alanındaki faaliyetler çoğalmış ve sektör gelişmeye başlamıştır. Bu sektörün daha fazla gelişebilmesi ve yaygınlaşabilmesi için kanunların oluşturulması, ulusal düzeyde eğitim

verilmesi, kadro yetiştirilmesi, kısa/uzun vadeli programların hazırlanıp sistemleştirilmesi, toplumda güven oluşturulması ve yanlış düşüncelerin azaltılması gerekmektedir.

Afganistan İslami finans sisteminin uygulaması için uygun bir zemine sahiptir. Daha önce gerçekleştirilen ön faaliyet deneyimleri ve halkın bu yöndeki eğilimi bu zeminin oluşturulmasında en önemli unsurlardır. Yönetim düzensizliği, bu sektörde kadro yetiştirilmemesi ve dış finansal yardımlarla daha çok diğer alanlara yatırım yapılması ülkede yirmi sene boyunca bununla ilgili herhangi bir gelişme görülememesinin sebeplerindendir. 2021 yılından itibaren, Taliban tarafından İslami finans uygulamaları alanında gerçekleştirilen bazı faaliyetler Afganistan'daki bu alanda bir fırsat oluştuğunu ifade edebilirim. Bu ülkede İslami finans sektörünün uygulaması ve yaygınlaştırılabilmesi için öncelikle İslam'a uygun bir yasal çerçevenin oluşturulması, halkın bilgilendirilmesi, eğitim verilmesi ve kadro yetiştirilmesi gerekmektedir.

4.1.3. Afganistan'da Tekâfül Uygulaması

Ülkenin genel finansal sistemine bakıldığında konvansiyonel finans faaliyetlerinin nispeten daha geniş bir alana sahip olduğu görülmektedir. İslami finans sektöründe başta tekâfül olmak üzere diğer önemli faaliyetlerin gerçekleştirilememesi sebebi İslam'a uygun bir taslağın veya yasal çerçevenin olmaması, profesyonel kadro olmaması, maddi veya manevi motivasyonun olmaması ve yatırım yapılmaması gibi nedenlere bağlanmışlardır. Tüm bunlara rağmen İslami finans sektöründe önce İslami bankacılık sektöründe daha sonra ise Tekâfül alanında Maliye Bakanlığı ve İslami Kalkınma Bankası iş birliğiyle 2017 yılında ön faaliyetlere başlanmıştır (K1 ve K2, 09.06.2022). Tekâfül altyapısının 2018 yılı sonunda resmi olarak oluşturulmaya başlandığını ve gereken yasal çerçevenin oluşturulması için öncelikle İslam Kalkınma Bankası ve Dünya Bankası'ndan destek alındığını ve oluşturulan taslak üzerinde çalışmaların devam ettiğini söylemişlerdir. Son dönemde Afganistan Merkez Bankası'nda yeni bir bölüm olan Sukuk ve Tekâfül Müdürlüğü açılmıştır (K1, 08.06.2022 ve K3, 11.06.2022). Ayrıca düzenlenen konferanslar, etkinlikler, yurtdışı programları ve bilgilendirme programları Afganistan'daki tekâfül uygulamalarının geliştirilmesi için zemin oluşturmuştur. Fakat K3, Afganistan'da tekâfül uygulamaları için hazırlanan taslak ve sigorta şirketleri ile ilgili şöyle bir ifadeye bulunmuştur:

“Öncelikle gerekli olan yasal kaynaklar ve çerçevenin oluşturulması durumunda faaliyetler için iyi bir zemin oluşturulmuş olur ve faaliyet yapabiliriz. Aksine şimdiye kadar kullanılabilecek bir yasal çerçeve bulunmamaktadır. Fakat bir taslak olarak Maliye Bakanlığı ve Afganistan Bilim Akademisi Merkezi tarafından değerlendirme altındadır. Bu taslak teknik açıdan bir problem olmadığı için şimdiye kadar yüzde altmış oranı gerçekleştirildi ama İslami fıkha aykırı olan bazı maddeler üzerinde tartışma ve çalışmalar yoğun bir şekilde devam etmektedir. Bunun yanı sıra bütün sigorta şirketleri politik işlem açısından hazırlıklı olmaları için uyarılmıştır.” (K3, 11.06.2022).

Ülkede İslami finans bünyesinde tekâfülün uygulaması ve gelişmesi ile ilgili alanında gerçekleştirilen bütün faaliyetlerin teoride kaldığı belirlenmiştir (K3, 11.06.2022 ve K5, 12.06.2022). Afganistan’da İslami finans sektöründe önemli olan tekâfülün uygulanmaması halkın bilgi düzeyinin düşük olması, devlet tarafından arz/talep dengesini kuracak düzenli piyasa oluşturamaması, tekâfül arz/talep olmaması, devlet tarafından savunulmaması (K3, 11.06.2022), Ülkede risk düzeyinin çok yüksek olması (K4 ve K5 12.06.2022), Afganistan’da ekonomik sistem kapitalist sisteme dayalı olması, halk kapitalist sisteme alışması ve Afganistan’da başarılı olduğunu düşünülmesi ve sigorta şirketlerinin tekâfül faaliyetleri ile ilgili bilgi seviyelerinin düşük olmasıdır (K6, 07.07.2022).

K7, birkaç yıl önce Herat, Kabul ve bazı diğer şehirlerde yapılan ulusal konferanslara halk yoğun ilgi gösterdiğini ve tekâfül uygulamalarının ileride konvansiyonel sigortanın yerine geçeceğini aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir. Ayrıca K7, Maliye Bakanlığı bünyesindeki tekâfül sektörünün gelişmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde programların gerçekleştirilmesi hedeflediğini ifade etmiştir. Söz konusu programlar şöyledir:

- Malezya Bank Negara (Malezya Merkez Bankası) programının gerçekleştirilmesi
- Sudi Arabistan, Bahreyn gibi İslam ülkeleri ile sözleşme ve iş birliğinin yapılması
- İslami Gelişim Bankası ve Dünya Bankası’na iş birliği teklifinin yapılması.
- Halkın bilgilendirilmesi ve görüş birliğinin kurulması
- Başkentte, Kabul Üniversitesi’nde tekâfül bölümünün açılması için karar alınması

Afganistan'daki sigorta şirketlerinin tekâfüle dönüştürülmesi planının üç ay içinde faaliyete geçeceğini açıklamıştır. Bunun yanı sıra, İSEDAK²⁰ tarafından 2021 yılında Afganistan'daki tekâfül projesi seçilmiştir. Dört günlük bir program olarak Maliye Bakanlığı bünyesinde Sigorta ve Tekâfül Genel Başkanlığı üyeleri, Malezya ve Türkiye'den uzmanların katılımıyla bu konferans gerçekleştirilecekti fakat Afganistan siyasi yönetim değişikliği nedeniyle iptal olmuştur (K7, 20.07.2022). Son dönemde Maliye Bakanlığı bünyesinde Tekâfül ve Sigorta Genel Başkanlığı vasıtasıyla Tekâfül ile ilgili ilk adımlar atılmıştır. Hazırlanan taslağın Adliye Bakanlığı'nın desteğiyle bazı maddelerin değiştirilerek yurtdışında konferansların düzenlenmesi fakat yönetim değişikliğiyle yarım kalması olarak ifade etmişlerdir (K3, 11.06.2022 ve K4, 12.06.2022). Taliban yönetimi tekâfül ile ilgili daha farklı konulara odaklanmaktadır (K2, 09.06.2022).

Taliban hükümeti tarafından verilen tekâfül uygulamasının yaygınlaşması için bütün geleneksel sigorta şirketlerinin faaliyetlerinin askıya alınması ve tekâfül şirketlerine entegre edilmesi için ciddi talimat olarak açıklamıştır. Zira mevcut sigorta şirketleri yeni açılan sigorta şirketlerine göre düzenli bir sisteme, kaynağa, işgücüne, standartlara ve altyapıya sahiptir. İslami sigorta müşterileri varlıklarını İslami sözleşmeye göre bile yatırabilmektedir (K4, 12.06.2022 ve K6,07.07.20). Afganistan'da sigorta şirketleri de bütün Tekâfül faaliyetlerini vermeye hazırdır. Devlet sigorta şirketleriyle hem liderlik hem de teknik alanda yüz de yüz ortaklık ve bir iş birliği yapmaya hazırdır (K7, 20.07.2022).

4.1.3.1. Tekâfül Eğitim Kapsamı

Afganistan'da tekâfül eğitimi ile ilgili Afganistan'da devlet tarafından ön faaliyet olarak tekâfül ile ilgili bazı konferans, çalıştay ve toplantılar yapılmıştır. K1 ifadesinde, bütün faaliyetlerle yeni bir ürün olan tekâfülün yaygınlaşmaya başladığını fakat halkın bilgisinin yeterli olmadığını ve akademik ya da pratik alanda henüz gerçekleştirilmiş bir model bulamadığını açıklamıştır (K1, 08.06.2022). Afganistan'da akademik alanın İslami finans sektöründe yeterli paya sahip olmaması, kurumlar tarafından herhangi bir faaliyetin gerçekleştirilmemesi, akademik çalışmaların bulunmaması ve gerekli kadro

²⁰İSEDAK, AYC bir kurum olarak İslam ülkelerinde İslami finans sektörünün gelişmesine katkı sağlamaktadır. Küresel düzeyde İslam ülkelerinde yıllık İslami projeler seçilmektedir (İSEDAK, 2023).

yetiştirilmemesi nedeniyle bu konudaki teorik alanda bir boşluk olduğu görülmektedir (K2, 09.06.2022 ve K6,07.07.20)

İslami finans faaliyetlerinin tekâfül sektör üzerine ile ilgili Son zamanlarda Maliye Bakanlığı'yla Afganistan Bilim Akademisi Merkezi'nin, İslami finans sektörünün şer'i boyutunu incelemek amacıyla iş birliği yapması, Yüksek Eğitim Bakanlığı'nın onayıyla Kabul Üniversitesi'nde İslami finans bölümünün açılmasının amaçlanması ve Kabul Üniversitesi'yle birlikte Afgan Amerikan Üniversitesi'nde İslami finans özellikle İslami bankacılık departmanı kurmayı amaçlaması gibi faaliyetler İslami finans sektöründe özellikle tekâfülde ileride Afganistan'a büyük bir katkı sağlayacaktır (K2, 09.06.2022 ve K4, 12.06.2022). Bu araştırmanın Afganistan'da İslami sigortacılığın uygulanabilirliği ile ilgili gerçekleştirilen ilk akademik çalışma olduğunu ifade etmiştir (K3, 11.06.2022)

4.1.3.2. Tekâfül Yetkililer

2022 yılı itibariyle Afganistan'da tekâfülün uygulaması için ilgili kurumlar (Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası ve Adliye Bakanlığı) tarafından bir taslak hazırlamasına yönelik incelemeler yapılmaktadır. Bu konudaki en büyük gelişmenin teşkilat ve kapasite konusunda Maliye Bakanlığı bünyesinde olan Genel sigorta ve Tekâfül Başkanlığı'nın faaliyetleridir (K2, 09.06.2022 ve K4, 12.06.2022). Ayrıca bu faaliyetler Afganistan Bilim Akademisi'nin Merkezi desteğiyle devam etmektedir. Genel Sigorta ve Tekâfül Başkanlığı, Maliye Bakanlığı, Adliye Bakanlığı ve sigorta şirketleri bu konuda yurt içi ve yurtdışı programlar düzenlemektedir. Programların tekâfül uygulamalarına büyük bir katkı sağladığını ve ileride belli bir uygulama çerçevesinin oluşturulacağını beyan etmişlerdir (K3, 11.06.2022 ve K5, 12.06.2022) konu hakkında şöyle bir yorum ifade edilmiştir:

“Yeni hükümet döneminde de tekâfül uygulamaları ile ilgili çalışmalar devam ediyor. Tekâfül ve Sigorta Genel Başkanlığı, Merkez Bankası, Adliye Bankalığı ve Afganistan Bilim Akademisi ile iş birliği yaparak tekâfül modelini Afganistan'da daha düzenli bir uygulama haline getirmek için çalışmaktadırlar.” (K2, 09.06.2022).

Şimdiye kadar Afganistan finans sektöründe tekâfül ile ilgili belirli bir kanun olmadığını fakat son dönemde Maliye Bakanlığı bünyesinde “Tekâfül ve Sigorta Genel

Başkanlığı” adı altında bir departmanın açıldığını beyan etmiştir (K2, 09.06.2022). Afganistan’da Taliban hükümetinden yani 2021 yılından önce Maliye Bakanlığı, Adliye Bakanlığı, Kredi Çözüm Danışmanlık Şirketi (CSL) ve İslami Kalkınma Bankası’nın (IsDB) iş birliği yaparak belirli bir yasal çerçeve oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu çerçevenin uyumlu olup olmadığını belirlemek için Adliye Bakanlığı’na gönderilmiş fakat yönetim değişikli nedeni ile herhangi bir gelişme gerçekleşmemiştir (K1, 08.06.2022). Afganistan’da yönetim değişikliğinden önce Tekâfüle ilgi gösteren "CFinans" özel bir şirket olarak özellikle Tekâfül kapasitesi, personel eğitimi verme ve eğitim altyapısı oluşturma konusunda iş birliği yapmak istemiştir (K4, 12.06.2022).

Afganistan Merkez Bankası’nın finans sektöründeki yüksek şer’i denetleme sorumlusu olmasından dolayı tekâfül ilgili faaliyetlerin buradan denetlendiğini, teknik konularla ise Maliye Bakanlığı’nın ilgilenmektedir (K4 12.06.2022 ve K6, 07.07.20). Bunlara rağmen son zamanlarda Merkez Bankası bünyesindeki Sukuk ve Tekâfül Başkanlığı’nda büyük bir işlem yapılmamıştır (K5, 12.06.2022).

4.1.3.3. Yönetim Değişikliğinin Tekâfül Üzerindeki Etkisi

Afganistan’da 2021 yılında gerçekleşen siyasi yönetim değişikliği çoğu alanlar üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler bırakmıştır. Alandaki yeni faaliyetler İslami bankacılık ve tekâfül gibi geri kalmış bazı alanların gelişmesine sebep olmuştur.

Afganistan’da 2021 yılından sonraki siyasi yönetim değişikliğinin en büyük etkisinin, Amarat-e İslami’nin İslami finans sektörüne konvansiyonel finans sektöründen daha fazla odaklanması olmuştur. Ayrıca, bu yeni yönetimin tüm geleneksel sigorta şirketlerine, faaliyetlerini İslami çerçeveye göre düzenlemeleri talimatını verilmiştir (K1, 08.06.2022). Bununla ilgili Katılımcı 7 aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

“Afganistan yönetim değişikliğiyle beraber 2022 yılından itibaren Amarat-e İslami (Taliban) genel olarak İslami finans sektörü olmak üzere tekâfül uygulamasının üzerine faaliyetleri başlamıştır. Şimdi eskiden daha fazla İslami finans sektörde gelişmeler meydana geldi ve bu devam etmektedir.” (K7, 20.07.2022).

4.1.3.4. Tekâfülün Geleceği Hakkında Öneriler

Afganistan’da gelecekte tekâfül hizmetinin verilebilmesi için sigorta şirketlerinin İslamileştirilmesi, yatırımcıların menfaatlerinin gözetilmesi ve bunun için gereken

tedbirlerin alınmasının planlandığını açıklamıştır (K1, 08.06.2022). K1 ve K2 geleneksel sigorta şirketlerinde tekâfül uygulanması ile ilgili şu ifadeleri kullanmışlardır:

“Afganistan’daki geleneksel sigorta şirketleri tekâfül uygulamasının gerçekleşmesine ilgi duymaktadırlar. İslami sigorta şirkete dönüştürüldüğünde kısa zamanda bir aksaklıkla karşılaşılabılır ama uzun sürede tekâfül alanında büyük katkı sağlar.” (K1, 08.06.2022 ve K2, 09.06.2022).

Şimdiye kadar ön faaliyetlerine göre müşterilerin tekâfülün gelecekteki avantajları hakkında bilgilenmesi durumunda daha fazla ilgi göstereceği beyan edilmiştir (K7, 20.07.2022). Afganistan’da İslami finans bünyesinde tekâfül sektörünün uygulanabilirliği ve yaygınlaşması ile ilgili katılımcıların önerileri genel olarak iki gruba ayrılmıştır. Bunların ilki eğitim alanında geliştiren öneriler, ikincisi ise devlet vasıtasıyla geliştirilen öneriler tekâfül veya İslami finans ile ilgili bilgilendirmeler için eğitim alanında temel derslerin açılması, üniversitelerde İslami finans altyapılarının oluşturulması, araştırma merkezlerinin kurulması, yasal çerçevenin oluşturularak halkın bilgi seviyelerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Afganistan’da tekâfül uygulamasının yaygınlaşması için büyük çaba göstermeliyiz ve akademik alanın özellikle Afganistan Bilim Akademisindeki profesyonel grubun desteğiyle faaliyetler gerçekleştirmeliyiz (K3, 11.06.2022).

Afganistan’da tekâfül sektörünün geliştirebilmesi için devletin şehirlerde ve köylerde tekâfül ile ilgili bilgilendirilme amacıyla halka açık programlar, etkinlikler düzenlemesi gerektiğini söylemişlerdir. Ayrıca âlimlerin hutbede bu konuya yer vermesinin pozitif algı oluşturacağını ifade etmişlerdir (K4, 12.06.2022 ve K5, 12.06.2022). Devletin katı uygulamalarından vazgeçmesi ve yatırımcıların yatırımı geliştirebilmesi için özgür bırakılmasının yani yatırımcı memnuniyeti çok önemlidir (K3, 11.06.2022). Model açıdan tekâfül veya İslami finans sektöründe gelişmiş olan Sudan, Malezya, Suudi Arabistan gibi ülkelerde uygulanan modelleri örnek alıp ülke durumuna göre kısa bir dönemde faydalanabiliriz. Ayrıca yeni yönetim daha fazla İslami finans sektörü üzerine teveccüh edilmeli, İslami finans sektöründe kadronun ve tecrübeli iş gücünün artırılması bu sektörün gelişmesine sebep olabilir (K4, 12.06.2022). Tekâfülün uygulanabilirliği için öncelikle halkın düşüncelerinin değiştirilmesi gerektiğini şu şekilde dile getirmiştir:

“Maliye Bakanlığı İslami sigorta düşüncelerini yaygınlaştırmalı, Merkez Bankası’yla mali iş birliğiyle sigorta şirketleri yardımlaşmalı ve İslami sigorta hakkındaki negatif düşüncelerin ortadan kaldırılması Afganistan’da tekâfülün uygulamasına pozitif etki sağlayabilecektir.” (K6, 07.07.2022).

4.1.3.5. Değerlendirme

Afganistan’da İslami finans uygulamalarını geliştirmek için yeni bir ürün olan tekâfül uygulanmaya başlanmıştır. Tekâfül uygulamaları, Afganistan Maliye Bakanlığı bünyesindeki Sigorta ve Tekâfül Genel Başkanlığı tarafından ön faaliyetlerine başlamıştır. Genel Sigorta ve Tekâfül Başkanlığı tarafından tekâfülün ülke çapında yaygınlaşması için farklı programlar gerçekleştirilmiştir. Afganistan’da henüz İslami finans uygulanmamasına rağmen sadece ön faaliyetlerinden bile finans sektöründe iyi bir sonuç elde edilmiştir. Bunun yanı sıra Genel Sigorta ve Tekâfül Başkanlığı tarafından farklı şehirlerde gerçekleşen İslami finans ve tekâfül ile ilgili bilgilendirme programlarından sonra halk üzerinde olumlu bir izlenim bıraktığı tespit edilmiştir.

Tekâfül ile ilgili eğitim alanında şimdiye kadar herhangi bir faaliyet veya araştırma yapılmamıştır. 2021 yılından bu yana Afganistan Maliye Bakanlığı ve Afganistan Bilim Akademisi Merkezi iş birliği ile yasal bir çerçeve oluşturmak amacıyla faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Hatta son dönemde Merkez Bankası’nda Sukuk ve Tekâfül bölümü eklenmiştir. İslami finans sektöründe tekâfül ile ilgili başarılı bir çerçeve oluşturulmuştur. Şöyle ki, siyasi yönetim değişikliği çoğu alanda olumsuz bir etki gösterirken İslami finans alanında olumlu bir etki yaratmıştır. Bu faaliyetler uygulama geçirilmiştir.

Katılımcılar tarafından Afganistan’daki tekâfülün uygulanabilmesi için halkın bilgilendirilmesi, belli bir çerçevenin oluşturulması ve akademik alanda faaliyet yapılması gibi öneriler sunulmuştur. Afganistan İslami finans faaliyetlerinin neden gelişemediği önemli bir soru olarak ortaya çıkmıştır.

Bu sorunun cevabı olarak bu çalışmadan tekâfül ve sukuk gibi İslami finans ürünlerinin Afganistan’da uygulanamamasının nedeni olarak aşağıdaki temel hususları ifade edebilirim:

- Afganistan devleti 2001 yılından sonra, yirmi sene boyunca İslami finans sektöründe herhangi bir faaliyet yapmamıştır. Yalnızca konvansiyonel finans üzerine odaklanması İslami finans faaliyetlerini geride bırakmıştır.
- Bu yirmi sene içinde ne devlet ne de özel firmalar tarafından İslami finans faaliyetlerinin yaygınlaştırılması için bilgilendirme yapılmamıştır. Bu yüzden halkın İslami finansa ilgisiz kalmasına sebep olmuştur.
- İslami finansın uygulanması için gerekli yasal çerçevenin olmaması, tekâfül ve sukuk gibi İslami ürünleri geride bırakmıştır.
- Afganistan’da İslami finans alanda kadro yetiştirilmesi için eğitim alanında temel İslami finans ile ilgili yeterli program bulunmamaktadır.
- Bu konuda devlet teşviki ve desteği yetersizdir.

Afganistan’da İslami finans sektöründeki bu olumsuzlukların ülkenin refah durumunun değişmesiyle yakından ilgili olduğu görülmektedir. Ülkedeki iç karışıklıkların çözülmesi, eğitim ve bilinçlendirmenin artmasıyla bu olumsuzlukların giderilebileceği düşünüyorum.

4.1.3.6. Afganistan’da Yönetim Değişikliğinden Sonraki Durum

ABD’nin Afganistan’dan askerlerini çekmesi Taliban’ın hızlı bir biçimde iktidarı ele geçirmesine sebep oldu (Kaya ve Bayar, 2022, s. 2). Bu süreçte birçok önemli olay yaşandı. Taliban, Afganistan İslam Emirliğini ilan etti ve geçici kabinesini kurdu. Bu ani siyasi değişimin etkisi, artık toplumsal alana yansımaya başladı. En belirgin etki ekonomi ve eğitim alanında oldu. 1990’ların başından bu yana dış desteklerle oluşturulan ve Afganistan’da Şeriat kanunlarını uygulayan, muhaliflerine yönelik katliamlar gerçekleştiren, kadınlara dini gerekçelerle acımasızca baskılar uygulayan Taliban, ABD işgalinden yirmi yıl sonra ülkede yeniden kontrolü ele geçirmiştir (Sungur, 2021). Taliban’ın neredeyse ülkenin tamamında kontrolü ele geçirmesi, dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan Afganistan’ı yeniden uluslararası kamuoyunun ilgi odağı haline getirmiştir (Bag, 2021, s. 2).

ABD yirmi yıldır savaştığı Taliban’la anlaşarak, ilk aşamada belirtilen şartlar da yerine getirilmeden Afganistan’dan çekilmesini tamamlamak üzere ve bu çekilmeyi fırsat olarak gören Taliban, çok kısa sürede vilayet merkezlerini kuşatmış ve ciddi bir

direnişle karşılaşmadan Kabil'e girerek Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin ülkeyi terk etmesiyle kontrolü yeniden ele geçirmiştir (BBC, 2021, s. 1). Bu durum, Afganistan'ın tarihine bakıldığında sürpriz bir gelişme değildir. Bunun sebebi yirminci yüzyılda Afganistan kadar sık rejim değişikliği yaşayan bir ülke daha olmamasıdır (Sungur, 2021, s. 4).

15 Ağustos 2021'de Taliban'ın ülkenin yönetimini ele geçirmesinin ardından Afganistan ekonomisi her geçen gün daha da kötüleşmektedir (independent Türkçe, 2022, s. 2). Bu yönetim ülkenin ekonomisini, bankacılık sisteminin büyük zarar gördüğü, binlerce iş yerinin kapanmak zorunda kaldığı, işsizlik, yoksulluk ve açlığın alarm verici seviyelere ulaştığı bir krize sürüklemiştir (Güler, 2022, s. 6). Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (WFP), Afganistan'da on dört milyon kişinin şiddetli açlıkla karşı karşıya kaldığı bir insani krizin baş gösterdiği uyarısında bulunmuştur. Öte yandan rezervlerinin büyük bir kısmı yurt dışında olan ülkede finansal krizin kapıda olduğu belirtilmiştir. Yıllar süren şiddet, istikrarsızlık ve yolsuzluk, işletmelerin gelişmesini zorlaştırmış, nüfusun çoğunu yoksullaştırmış ve ekonomik beklentileri düşürmüştür. Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre Afganistan, 2020'de 783 milyon dolarlık mal ihraç etmiştir. Bu rakam bir önceki yıla göre yüzde 10'luk bir düşüş anlamına gelmektedir (Bağ, 2021, s. 3).

Prof. Alam Han Ahmadzai Afganistan'ın ekonomisiyle ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

"Afganistan'ın yıllık ithalat miktarı 9 milyar dolar. Doların olmayışı ekonomiyi derinden etkiliyor. Dolayısıyla gıda fiyatları giderek artacak ve ekonomik faciaya yol açacak. Talibana yönelik yaptırımlardan dolayı yurt dışından doların akışı durmuş durumda. Ve bu ülke ekonomisini daha da etkileyecek." (Independent Türkçe, 2022, s. 1).

15 Ağustos Taliban hakimiyetinden bu yana, Afganistan'daki banka sistemi işleyemez hale gelmiştir (independent Türkçe, 2022). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan raporda ise, Afganistan'ın bankacılık ve finans sistemlerinin çöküşün eşliğinde olduğu belirtilmiştir (Aputnik, 2021, s. 2). Ne var ki Taliban'ın ülke yönetimini ele almasıyla birlikte yıllardır Kâbil yönetimine aktarılan ancak adil şekilde dağıtılmayan uluslararası yardımlar da durdurulmuştur. Birçok ülke, Afganistan'daki projelerini ve kalkınma yardımlarını askıya almıştır (Kılıç, 2022, s. 2). Afganistan'da konvansiyonel bankacılığın geçmişi diğer gelişmiş ülkelerin aksine çok

eski tarihlere dayanmamaktadır. Bu durum ülke halkının %99'unun Müslüman olmasından kaynaklandığı söylenebilir (Fayyaz, 2019, s. 7).

Ülkenin finans sistemlerinde kargaşanın hâkim olduğu kaydedilen raporda banka yönetimi, Afganistan'ın sınırlı üretim kapasitesini iyileştirmek ve bankacılık sisteminin çökmesini önlemek için sorunun hızlı bir şekilde çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir (Aputnik, 2022, s. 2). Yeterli döviz akışının olmaması nedeniyle bankalar, müşterilerin para çekmelerine sınırlama getirmiştir (Kılıç, 2022, s. 4). Mart ayında, DAB'ın Afganistan Merkez Bankası Yasasını ve Bankacılık Yasasını gözden geçirmek ve değiştirmek için bir komite kurduğu haberleri yayınlanmıştır. Yedi üyeli bir komite, Merkez Bankası'nı Şeriata uyumlu bir hale getirerek geleneksel bankacılık sektörüne son verecektir (İslami iktisad.net, 2022, s. 1).

Halk, dini hassasiyetleri gereği faizli bankalara rağbet göstermemiştir. Dolayısıyla birikimlerini bu bankalara yatırmak yerine evlerinde yastık altında atıl bir şekilde tutmaya devam etmiştir. Aynı şekilde konvansiyonel bankadan kredi çekip ekonomik faaliyette bulunmaktan da çekinmişlerdir (Fayyaz, 2019, s. 7). Bu sebeple yeni yönetim değişikliği bütün konvansiyonel bankaların faaliyetlerinin devam etmesine rağmen daha İslami bankalar üzerine odaklanmıştır. Bunun yanı sıra devlet tarafından İslami bankacılık alanında kanun oluşturulmasıyla ilgili çalışmalar devam etmektedir. Özellikle yeni yönetim döneminde Afganistan Bilim Akademisi Merkezi altında İslami Bankacılık Araştırma Merkezi kurulmuştur. Bu çatı altında İslami finans faaliyetleri ve güncel meseleler yürütülmektedir.

Afganistan'da İslami finansın ürünü olan İslami sigorta (tekâfül) yeni bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Eski yönetimde İslami sigortacılık alanında ön faaliyetlerin gerçekleştirilmesine rağmen yeni yönetimden sonra bu faaliyetler üzerine odaklanılmıştır. Afganistan Bilim Akademi Merkezi'nde Afganistan'da tekâfül ile ilgili birinci kademedede İslam'a uygun yasal bir çerçevenin oluşturulması, ikinci kademedede geleneksel sigorta şirketlerin İslami sigorta şirketlerine dönüştürülmesi, üçüncü kademedede ise bu alandaki faaliyetlerin başlaması ile ilgili çalışmalar tarafından devam etmektedir. Ayrıca yeni yönetim döneminde tekâfül uygulaması ile ilgili çok fazla gelişme meydana gelmiştir.

Afganistan'da ilk defa 15 Aralık 2022 tarihinde Birleşmiş Milletler Mülteci Ajansı UNCER kurulu tarafından ortaya çıkan İslami mikro finans, Audat Murabaha adı ile uygulamıştır. Bu finansman genelde diğer ülkelerden yatırım fikrine sahip göçmenlere verilmektedir. Uygulama kapsamında Awdat Murabaha, geçerli bir kimlik kartına sahip olan, rasyonel bir iş planı hazırlamış olan 18- 60 yaş arası Afganistan'a geri dönen veya yatırım fikrine sahip olanlara finansman sağlamaktadır. İlk Audat Murabaha toplam beş kişiye 25,000 AFG-300,000 AFG veya dolar ile (US \$280-US \$3,370) finansman sağlamıştır. Bu durum, yönetim değişikliğinden sonra İslami mikro finans alanındaki bir gelişme olarak tanımlanmaktadır (UNCER, 2022, s. 1).

Afganistan yeni yönetiminde finans sistemindeki en büyük faaliyet, bütün konvansiyonel sigorta şirketlerinin İslami sigorta şirketlerine dönüştürülmesi olmuştur. Bunun için mevcut bütün şirketlerin faaliyetlerinin askıya alındığı ve bundan sonra İslami sigorta faaliyetlerinin geçerli olacağı belirtilmiştir. 15 Ağustos 2022 tarihinde kurulan yeni yönetim, ekonomi ve finans sektörü başta olmak üzere eğitim ve sağlık gibi diğer sektörler üzerinde de negatif etki bırakmıştır. Kısacası Afganistan'daki yeni yönetim İslami finans alanındaki birkaç gelişme hariç ülkede büyük bir dengesizliğe sebep olmuştur.

4.1.3.7. Fas, Afganistan'da Tekâfül Uygulanabilmesi için Yakın bir Örnek

Dünya genelinde tekâfül sigortacılık uygulamalarına bakıldığında ilk uygulamanın 1979 yılında Sudan'da başladığı görülmekte ancak dünya genelinde en gelişmiş sistem Malezya'da bulunmaktadır. Bu sistem Malezya'nın yanı sıra Mısır, Cezayir, Ürdün, Tunus, Fas, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Senegal ve Singapur gibi ülkelerde de uygulanmaktadır. Tekâfül Sigorta Sistemi'nin son yıllarda hızlı gelişmesinin temel nedenleri olarak; Dini inanışlara sahip kişilerin klasik sigortaları tercih etmemesi ve İslami Finans kurumlarının finansal varlıkları yönetmede, yatırımlardaki başarısı ile büyüme gösterilebilir (Yıldırım, 2014, s. 54).

Fas, Kuzey Afrika'da yer alan ülkenin Atlantik Okyanusuna ve Akdeniz'e kıyısı bulunan bir ülkedir. Afrika'nın kuzey batısında yer alan Fas'ın uzun sahil Şeridi, batısında Atlas Okyanusundan başlayıp, Cebelitarık boğazını da içine alarak kuzeyde Akdeniz'de sonlanmaktadır. Doğusunda Cezayir, güneyinde ise Moritanya ile komşudur. Fas 1956 yılına kadar Fransa hakimiyeti altında kalmış, aynı yıl

bağımsızlığını ilan etmiş ve ülkede anayasal monarşi kurulmuştur. Ancak ülkenin geçmişi dokuzuncu yüzyıla kadar dayanmaktadır. Fas Krallığı 1996 yılında kabul edilen 4. Anayasasına göre, devletin dinini İslam, resmi dili Arapça ve Berberice olan demokratik bir monarşi olarak tanımlamaktadır (Yalçınkaya, 2018, s. 3-4).

Fas ekonomisi, 1993 yılından bu yana eskiden hükümetin yönetiminde olan bazı ekonomik sektörlerin özelleştirilmesi politikasını izlemiştir. Afrika'yla ekonomik ilişkilerinde de önemli bir oyuncu haline gelmiştir ve GSYİH açısından Afrika'nın beşinci büyük ekonomisi olmuştur (Uysal, 2022, s. 1). Fas, ekonomi açısından orta gelir düzeyinde bir ülke olarak 1980'li yıllardan itibaren, IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği içinde başarılı bir reform sürecine girmiştir (Yalçınkaya, 2018, ss. 3-4).

Fas ekonomisini güçlendiren turizm, yenilenebilir enerji ve ihracat odaklı sanayi sektöründeki gelişim potansiyeli, AB ve ABD ile kurulan diplomatik ilişkiler, diğer MENA ülkelerine nazaran daha stabil bir politik yapıya sahip oluşu, bürokratik süreçlerin hızlı işleminin uluslararası ticarete ve maliyetlerde yarattığı avantajlar, güçlü bir lojistik ağına sahip olması ve borsada yabancı payına ilişkin bir kısıtlama olmaması portföy yatırımlarına olumlu bir şekilde etkilemektedir. Fas ekonomisinin en zayıf yanları ise yüksek işsizlik ve yoksulluk oranı, terör sorunu, Afrika'nın Sahel bölgesindeki çatışmaların etkisi, tarım sektörüne bağımlılık ve hava koşullarındaki değişimlerin sektörün üretim kapasitesini olumsuz etkilemesidir. Euro Bölgesi'ne bağımlılığı, Euro Bölgesi ekonomisindeki bozulmanın Fas'ın ihracat performansını olumsuz etkilemesi, tarım sektöründeki gelişmelerin kırılganlığının artırması, verimli olmayan insan sermayesinin Fas'ın yatırım görünümünü olumsuz etkilemesi ve Fas'ta düşük kaliteli eğitim sisteminin nitelikli eleman yetiştirilmesine engel teşkil etmesi gibi hususlar Fas ekonomisinde karşılaşılabilecek en büyük riskler olarak karşımıza çıkmaktadır (El Fetouh, 2019, s. 35-36).

Fas'ta Geleneksel ve İslami Bankacılık Sistemi

Fas'ta 1993 yılında bankacılık kanunu kabul edilmiş ve bankacılık sisteminde önemli değişimler yaşanmıştır (El Fetouh, 2019, s. 36). Güney Afrika, Mısır, Nijerya'dan sonra gelir bakımından Afrika'nın dördüncü en büyük bankacılık pazarıdır. Ülkede 5 kamu, 7 yabancı sermayeli ve 7 yerli sermayeli ticari banka ve 5 katılım bankası ile toplam 24 banka mevcuttur (Afrika Araştırmacılar Derneği, 2018, s. 1).

Fas bankacılığı güçlü bir sermaye yapısına sahip, düşük büyüme ve küresel piyasalardaki oynaklık gibi içsel ve dışsal şoklara karşı dayanıklı bir sisteme sahiptir. Bunu yanı sıra Bankalar yeterli sermaye tamponlarına sahip ve IMF'ye göre istikrarlı fonlardan faydalanmaktadırlar. Öte yandan Faslı bankaların Afrika'da genişleme politikası yeni fırsatları beraberinde getirmekte, faaliyet gösteren Afrika ülkelerinde yerel piyasalardaki riskler, (kara para ve terör) sektörü olumsuz etkilemektedir. Kredi büyümesinde bir iyileşme sürecindeki ülkenin bankacılık sektörü, hem İslami bankacılık sektörünün yakın bir zamanda hayata geçirilmesi hem de yeni bir banka dışı ödeme kurumları sisteminin oluşturulması sayesinde, ileriye doğru atılan önemli bir adımın eşiğindedir.

Fas'ın bankacılık sektörü, Kuzey Afrika'da entegrasyon göstergeleri bakımından ve MENA bölgesi kapsamında en gelişmiş ülkeler arasındadır. Büyüme oranlarında iyileşme sürecinin ortasında yer alan sektör -daha geniş bir İslami finansın yaratılmasıyla ve yeni bir banka dışı ödeme kurumları sistemi ile desteklenen- İslami bankacılığın yakın zamanda lanse edilmesi sayesinde, kalkınma anlamında ileriye dönük atılacak önemli bir adımın eşiğinde durmaktadır (A&T Bank, 2018, s. 1). Fas bankalarının Afrika'daki varlığı sadece ülkenin bankacılık sektörüne değil, son yıllarda Afrika'daki Fas yatırımları ve ticaretine de fayda sağlamıştır (Afrika Araştırmacılar Derneği, 2018, s. 1).

Çoğunluğu Müslüman olan Fas, İslami bankacılığı bu kategoride en son yetkilendiren ülke olmuştur. Ülkede, Merkez Bankası çatısı altında 2 Ocak 2017'de beş bankanın Şeriata uygun ürün ve İslami bankacılık hizmetleri sunulmaya başlanmıştır. Fas, Şariat uyumlu ürünler sunan beş katılımcı banka ve en az sekiz geleneksel banka ile gelişen bir İslami finans sektörüne sahiptir. Fas'ta İslami bankacılık, Assafa Bank ve Umniah Bank ile Fas'ın çeşitli şehirlerinde şubeleri ile başlamıştır. Fas Merkez Bankası tarafından İslami bankacılık yapma konusunda lisans alınarak faaliyetlere başlanabilmektedir (Doğruhaber, 2017, s. 1). Ocak 2017'de Fas'ın merkez bankası Bank Al Maghrib (BAM), ülkede Şariat uyumlu beş bağımsız bankaya İslami bankacılık lisansı vermiştir (A&T Bank, 2018, s. 1).

Cezayir ve Fas ülkelerinde son birkaç senedir İslami bankacılık hızlı bir biçimde gelişmektedir (IFN Morocco Report, 2018, s. 9). Fas'taki İslami finans uygulamaları

dört temel aşamadan oluşmaktadır: Şeriata uygun kapsamlı bir finansal ekosistem, Uygun yasal ve düzenleyici çerçeve, Merkezi bir Şariat yönetimi ve oyuncu çeşitliliği (Tahiri Jout, 2017, s. 5). Bu ülkede İslami bankacılık ilk defa 2018'de kurulmuştur. Ülkede halihazırda sekiz tane konvansiyonel banka bulunmaktadır (MWN, 2022, s. 1).

Fas'ta İslami Sigortacılık (Tekâfül)

Bu bölümde ülkenin İslami sigortacılık durumu incelemeyen önce mevcut geleneksel sigortacılık ile ilgili bilgi verilmiştir.

Afrika'nın en büyük ikinci sigorta sektörüne ev sahipliği yapan Fas, Kuzey Afrika bölgesinin lider sigorta pazarına sahiptir. Yeni zorunlu sigortaların ortaya çıktığı ve İslami sigortalara ilginin artışı nedeniyle uygun tekâfül düzenlemeleri için geniş ölçekli bir reform sürecine giren Fas sigortacılığı, bölgedeki diğer ülkelere göre hızla büyümektedir.

Fas şirketleri tarafından üretilen yıllık prim Afrika'daki ülkeler arasında ikinci sırada yer almaktadır. Ülkedeki en büyük sigorta şirketi ise yerli Wafa Assurance'dır. Fas sigorta sektörünün sahip olduğu sayısız fırsatın yanında, bazı riskler de içermektedir. Ülkedeki yüksek işsizlik oranı ve sermaye yeterliliği seviyesinde yaşanan sıkıntılar, ülkenin küresel arenada güçlenmesini engellemektedir (Deniz Elçi, 2018, s. 1).

Tekâfül veya İslami sigortacılık, İslami finansal ürünlere yönelik öncü sistemler olarak görülmektedir. Tekâfül şirketinde tüm poliçe sahiplerinin karşılıklılık ilkesine dayalı olarak katkıda bulunduğu ve şirket tarafından denetlenen bir fon havuzu bulunmaktadır. 2015 yılında Fas hükümeti, İslami sigortanın düzenlenmesi için bir yasa oluşturulması kararı almıştır. Hükümet tarafından kabul edilen yasa Tekâfül, retakafül, ürünleri ve işletme sürecini kapsamaktadır (Reuters, 2015, s. 1). Fas Sigorta ve Sosyal Refah Denetleme Kurumu (ACAPS), Qatar İslamic Insurance Company (QIIB), Atlanta Insurance ve Fas Turizm ve Emlak Kredisi Bankası (CIH) iş birliğiyle 12 Ekim'de imzalanan anlaşmada ülkede Tekâfül Sigorta Şirketlerinin kurulmasına onay verilmiştir. Bu anlaşma ile tekâfül şirketlerinden düzenlemeye uygun faaliyetler yürütülmesi beklenmektedir.

Fas Sigorta ve Sosyal Refah Denetleme Kurumu (ACAPS), bugüne kadar dört sigorta şirketine ve bir reasüröre tekâfül faaliyetlerini yürütmeleri için lisans vermiştir. Ayrıca, piyasada faaliyet gösteren 473 bankadan yedi katılımcı bankaya ve on iki sigorta

komisyoncusuna Tekâfûl işlemlerini yürütme yetkisi verilmiştir. Fas, artık tekâfûl sigorta şirketlerine ev sahipliği yapmaktadır (Atlas Magazinn, 2022, s. 1).

Fas, Kuzey Afrika'da bulunan bir ülke olarak İslami finans altyapısı açısından Afganistan'a benzer özelliklere sahip bir ülkedir. Her iki ülke de finans alanında hemen hemen aynı uygulama zeminine sahiptir. Fas'ta İslami finans faaliyetleri çok kısa bir süre faaliyet göstermesine rağmen hızlı bir gelişmeye sahip olmuştur. Özellikle İslami bankacılık faaliyetlerin başlaması ve tekâfûl şirketlerin kurulması bu hızlı gelişimin sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Fas, konvansiyonel sigorta ile ilgili çeşitli faaliyetlere imza atan Afrika bölgesinin en ünlü ülkesi olarak tanınmaktadır. Ayrıca bu ülke İslami finans alanında yüksek bir gelişme potansiyeline sahiptir (Hasht-e Subh, 2018, s. 1). Fas'taki finans faaliyetleri ve İslami finans uygulamalarına bakıldığında Afganistan'ın finans altyapılarının aynı durumda olduğu tespit edilebilmektedir. Afganistan uzun yıllar süren savaş, güvensizlik gibi ciddi siyasi karışıklıklar nedeniyle İslami finans alanında gelişemese de konvansiyonel bankacılık alanında ciddi bir gelişme göstermiştir. Afganistan'da tekâfûl ile ilgili şimdiye kadar herhangi bir uygulama gerçekleşmemiştir fakat bu, İslami ürünlerin uygulanmasındaki ön faaliyetlerin yapılmasının önüne geçmemiştir.

Afganistan'da tekâfûlün uygulanabilmesi için Fas'ın uyguladığı model, bir örnek olarak kabul edilebilir. Zira, Afganistan ve Fas arasında müşterek faktörler bulunmaktadır. Hükümet iş birliği, tekâfûlün uygulanması ve gelişmesi için önemli maddelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Afganistan hükümetinde iş birliği uzun süre çok düşük bir seviyede gerçekleşirken Fas'ta yüksek bir seviyede olmuştur. 15 Ağustos'taki yönetim değişikliği Afganistan'da İslami finans alanında hükümet iş birliği ile tekâfûl uygulamalarında yasal çerçevenin oluşturulması, tekâfûl şirketlerinin kurulması ve geleneksel sigorta şirketlerin İslami sigorta şirketlerine dönüştürülmesi gibi gelişmeler meydana gelmiştir. Bu alanda Fas, Afganistan'a yakın bir örnek olarak ele alınmıştır.

SONUÇ

Bu araştırma, Afganistan'daki İslami sigortacılığın uygulanabilirliği üzerine odaklanmaktadır. Araştırmada, ülkedeki İslami sigortacılık sisteminin gelişebilmesi ve tekâfül sektörünün geleceği farklı boyutlardan değerlendirilmiştir. Çalışma, Afganistan'da İslami finans bünyesinde İslami sigortacılık ile ilgili nitel bir çalışma olması açısından ilk araştırmadır. Zira bu ülkede İslami sigortacılık ile ilgili herhangi bir uygulama gerçekleşmemiştir. Bu araştırmanın amacı, Afganistan'da İslami finans altyapısının nasıl uygulandığı ve İslami sigortacılığın uygulanabilirliğini ortaya koymaktır.

Araştırmada mevcut finansal sistem ve Afganistan finans sistemi ele alınmıştır. Bunun yanı sıra İslami finans sistem ile konvansiyonel finans sisteminin birbirine bağlı olması nedeniyle, Afganistan'da İslami finans altyapıları ve uygulamaları incelenmiştir. Böylelikle, Afganistan'daki İslami finans sisteminin durumu ve ülkelerde farklı uygulanan tekâfül modeli ve İslami sigortacılık ile geleneksel sigortacılık sisteminin mukayesesi yapılmıştır. Afganistan'daki İslami sigortacılığın uygulanabilirliği ve İslami sigortacılık durumu araştırılmış, ülkedeki İslami sigortacılık ile ilgili engellere, uygulama fırsatlarına ve çözüme odaklanılmıştır. Afganistan'da Taliban döneminin İslami sigortacılık alanını nasıl etkilediği ortaya konmuştur. Çalışmada Afganistan'da İslami sigortacılık sisteminin altyapısının oluşturulmasına ve uygulanabilirliğine odaklanılmıştır.

Afganistan'da tekâfül uygulaması hayata geçirilemediği için herhangi bir sonuca ulaşamamıştır. Sadece belirli kurumlar tarafından ön faaliyetler yapılmıştır. Genel olarak tekâfülün uygulanabilmesi için öncelikle İslami kurallara uygun yasal bir çerçevenin olması şartı bulunmaktadır. Afganistan'da tekâfül alanında şimdiye kadar gerçekleşen ön faaliyetlerden olumlu bir sonuç ortaya çıkmıştır (K7. 20.07.2022). Bununla birlikte Afganistan'da yeni yönetim tarafından, eski yönetimden kalan yasal çerçevenin uygulanabilmesi için birtakım yeni faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetler ülkedeki yeni ortaya çıkan tekâfülün uygulanmasında büyük bir ilerlemeye öncülük etmiştir. Bunun yanı sıra, bulgulardan elde edilen sonuçlara yönelik mevzu ile ilgili aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

İslami Finans Alanında Halkın Bilgilendirilmesi

Afganistan’da sürekli iç savaş, yönetim değişikliği ve mevcut yönetimlerde herhangi bir girişim yapılmadığı için İslami finans altyapısı gelişmemiştir. Bu ülkede özellikle İslami finans alanında büyük bir boşluk görülmektedir. Bunun yanı sıra halk, İslami finans faaliyetleri, ürünleri, menfaatleriyle ilgili bilgiye sahip olmadığı için Afganistan’daki finans alanında faaliyet gösteren kuruluşlar tarafından herhangi ilerleme gerçekleştirilmemiştir. Finans alanında faaliyet gösteren kuruluşlar geleneksel finans faaliyetlerinde daha fazla kar elde ettikleri için bu süreç içerisinde herhangi bir İslami finans faaliyetini önermemişlerdir (DAB, 2019, s. 12) . Sadece bazı bankalar pencere adı altında bazı İslami finans faaliyetlerini uygulamıştır. Oysaki halk, İslami finans faaliyetleri ile ilgili çok az bilgiye sahip olduğu için bu alanda herhangi bir gelişme gerçekleştirilmemiştir.

Bu yüzden, Afganistan’da İslami finans alanında büyük bir boşluk görülmektedir. Bu boşluğun kısa sürede doldurulabilmesi için özellikle İslami finansal faaliyetler ve ürünleri ile ilgili halkın bilgilendirilmesi gerekmektedir. Devlet tarafından İslami finans ile ilgili yerlerde tanıtım programları ve etkinliklerin gerçekleştirilmesiyle halkın bilgilendirilebileceği düşünülmektedir. Nitekim daha önce yapılmış ön faaliyetlerden elde edilen sonuçlara göre, böyle etkinlikler İslami finans kapsamında pozitif etki sağlamıştır. Böyle etkinlikler devlet ve ilgili kuruluşların iş birliğiyle daha kolay bir biçimde gerçekleştirilebilmektedir.

İslami Finans Faaliyetleri için Hukuki Çerçevenin Hazırlanması

Afganistan’da 2001 yılından beri finansal sistemin sürekli değişmesi hala özgür bir altyapıya sahip olamamasına neden olmuştur. Ülkedeki finans kuruluşları tarafından İslami finans çerçevesinde de herhangi bir faaliyet gerçekleştirilmemiştir (Afganistan-e Ma, 2019, s. 1). Afganistan halkının İslami finans faaliyetlerine ilgi göstermesine rağmen devletin bu alanda hukuki bir girişimi olmamıştır. Bunun sebebi ülkenin finans sektörünün yüzde elliden fazlasının özel sektörler tarafından yönetilmesidir. İslami finans faaliyetlerinin daha iyi yapılabilmesi için hukuki çerçevenin ve şer’i danışma kurulunun oluşturulması gerekmektedir. Şer’i danışman kurulu İslam’a uygun bir çerçevede finans meselelerini inceleyerek işlem sürecinde yaşanan farklı problemlerin çözülmesini sağlayabilmelidir.

Afganistan’da yönetim değişikliğinden önce İslami finans faaliyetlerinin dini kurallara uygun olup olmadığı Afganistan Adliye Bakanlığı tarafından incelenmiştir. Daha sonra bu görev, Afganistan Bilim Akademi Merkezi kurumuna devredilmiştir.

Şer’i Danışma Kurulunun Kurulması

İslami finans alanındaki faaliyetlerin daha iyi yürütülebilmesi için Şer’i danışman kurulu gibi bağımsız bir birimin kurulması önemlidir. Herhangi bir birime bağlı olmayan bu kurul şimdiye kadar kurulmamıştır (DAB, 2020, s. 2). Şer’i danışman kurulunun, Finansal faaliyetlerde iki görevi bulunur. Birincisi, bütün finansal kuruluşlar İslami finans faaliyetleri ile ilgili tek bir mercie bağlıdır. Bu şekilde kural farklılıklarından kaynaklanan dengesizlikler önlenmektedir. İkincisi ise, İslami faaliyetlerin incelenmesi için özgür bir kuruluş olarak alandaki faaliyetlerin kalitesinin yükselmesini sağlamaktır. Şimdiye kadar bu faaliyetler Merkez Bankası bünyesindeki Şeriat Denetleme Kurulu tarafından düzenlenmiştir. Bağımsız bir şer’i danışman kurulu kurulması, İslami finans alanındaki faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için uygun zemini oluşturacaktır. Ayrıca Afganistan’daki İslami finans faaliyetlerinin fıkhi açıdan daha geniş bir şekilde değerlendirilebilmesi için devlet tarafından bir Tekâful Şer’i Danışma Kurulu’nun oluşturulması da gerekmektedir.

İslami Finans Eğitiminin Temellendirilmesi

Afganistan’da İslami finans ile ilgili temel eğitim köşede kalmış önemli mevzulardan biridir. Ülkedeki eğitim altyapısında, İslami finans ile ilgili bir iki ders hariç herhangi bir ders bulunmamaktadır (Hashemy, 2019, s. 3). İslami finans alanında temel eğitim, İslami finans alanındaki faaliyetlerin geliştirilebilmesi için temel bir basamaktır. Üniversitelerde İslami finans faaliyetleri ve ürünleri ile ilgili temel derslerin açılması ve ilgili kurumlar tarafından eğitim verilmesi gerekmektedir. Devletin finans alanında faaliyet gösteren kuruluşlarının İslami finansla teşvik programları hazırlaması ve İslami finans alanında araştırma merkezinin oluşturulması süreci hızlandıracaktır. İslami finans alanında kadroların açılması da önemli bir meseledir. Geleneksel finans ile karşılaştırıldığında İslami finans çok az kadroya sahiptir. Bu alandaki kadrolar, İslami finans alanındaki ilgili kurumların akademik kurumlar ile iş birliği yapması ile çoğaltılabilir.

İslami Sigortacılık Faaliyetlerinin Uygulanabilirliği

İslami sigortacılık (tekâfül), İslami finansın bir ürünü olduğundan yukarıdaki zikredilen maddeler bu ürünün uygulamasına da katkı sağlayacaktır. İslami sigortacılığın uygulanabilirliği için önce halkın bilgilendirilmesi gerekmektedir. Ülkede İslami sigortacılık yeni bir ürün olduğu için halkın bu konudaki bilgi seviyesi çok düşüktür. Afganistan devleti bilgilendirme konusunda bir takım ön faaliyetler gerçekleştirmiş ve olumlu sonuca ulaşmıştır (K7, 20.07.2022). Bu konudaki yasal çerçeve Afganistan Bilim Akademi Merkezi tarafından oluşturulmuş ve halen devam etmektedir. Temel eğitim konusunda ise, Afganistan'ın yüksek eğitim seviyesinde İslami sigortacılık dâhil genel İslami finans ile ilgili derslerin eklenmesi planlanmaktadır. Ayrıca Afganistan devleti İslami sigortacılığın uygulanabilirliği ile ilgili belli bir kanun oluşturulması için çalışmalar yapmaktadır. Tekâfülün uygulanabilirliği ile ilgili 2018 yılında Maliye Bakanlığı iş birliğiyle faaliyetler başlamıştır. Bu kanun henüz Afganistan Bilim Akademi Merkezi tarafından inceleme sürecindedir. Tekâfül ile ilgili gerçekleştirilen ön faaliyetlerden elde edilen sonuca göre, ülkedeki tekâfül modelleri iyi bir uygulama zeminine sahiptir. Bu sebeple ülkede farklı alanlardaki projelerde de tekâfülün uygulanmasına ilişkin faaliyetler gerçekleştirilebilir. Ayrıca, ülkede İslami sigortacılık ile ilgili çeşitli modeller geliştirilebilir.

İslami Sigortacılık Şirketlerinin Kurulması

Afganistan'da geleneksel sigorta şirketleri 1964 yılında faaliyete başladığından bu yana yaygın bir hale gelmiştir. Ülkedeki sigorta faaliyetleri, uluslararası şirketler dâhil olmak üzere özel ve kamu şirketlerinden oluşan on beşten fazla geleneksel sigorta şirketi tarafından yürütülmektedir. Şimdiye kadar gerçekleştirilen faaliyetler bu geleneksel sigorta şirketleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (Maliye Bakanlığı, 2019, s. 2). İslami sigorta alanında ise ne devletin sigorta şirketleri ne de uluslararası sigorta şirketlerinin herhangi bir uygulaması bulunmamaktadır (K7, 20.07.2022). Bu şirketler kendi menfaatleri için fayda/zarar paylaşım esasına dayanan İslami sigorta faaliyetlerinden uzak durmuşlardır. Ancak yeni hükümet yönetimi ülkedeki bütün geleneksel sigorta şirketlerinin İslami sigorta şirketine dönüştürülmesine karar vermiştir. Bu kararlar ortaya çıkacak problemlerin birincisi, yasal faaliyet çerçevesi olmadan geleneksel sigorta şirketlerinin İslami sigorta şirketlerine dönüştürülmesi bazı aksamaların meydana

gelmesidir. Örneğin sigorta şirketlerinin kapatılması, sigorta işlemlerinde dengesizliğin ortaya çıkması gibi problemlere sebep olabilir. İkincisi ise, gelişmiş geleneksel bir sigorta şirketinin İslami sigorta şirketine dönüştürülmesindeki zorluktur. Şer'i danışma kurulu ile önce bir yasal çerçevenin oluşturulması daha sonra kademeli bir şekilde İslami sigorta şirketlerine dönüştürülmesi, piyasada herhangi bir dengesizliğin oluşmasını engelleyebilir. 2023 itibariyle Afganistan'da İslami sigortacılık alanında şirketlerin kurulması, kanun oluşturulması ve geleneksel şirketlerin İslami şirketlere dönüştürülmesi ile ilgili yönerge Afganistan Bilim Akademi Merkezi tarafından incelenme aşamasındadır.

KAYNAKÇA

- AAOIFI. (2022). *Delegation of Islamic Bank of Afghanistan Co-Signs Admission Agreement as Institutional Member of AAOIFI*. <https://aaoifi.com/announcement/delegation-of-İslamic-bank-of-afghanistan-co-signs-admission-agreement-as-institutional-member-of-aaoifi/?lang=en> adresinden 14 Kasım tarihinde alınmıştır.
- Abu Seman, J. (2016). *Financial Inclusion: The Role of Financial System and Other Determinants* [Salford Business School, University of Salford, United Kingdom]. [http://usir.salford.ac.uk/42264/1/Final PhD Thesis- JUNAIDAH ABU SEMAN.pdf](http://usir.salford.ac.uk/42264/1/Final%20PhD%20Thesis-%20JUNAIDAH%20ABU%20SEMAN.pdf)<http://usir.salford.ac.uk/id/eprint/42264/>
- Adoum Doutoum, N. M. (2018, Aralık 19). Afrika'nın Bankacılık Sektöründe Fas'ın Yükselişi. Afrika Araştırmacılar Derneği (AFAM). <https://afam.org.tr/afrikanin-bankacilik-sektorunde-fasin-yukselisi/>
- Afghanistan-e-Ma (2019, December). İslami Sigortacılığın Temellerini Atmaya Kararlıyız. *Afghanistan-e-Ma Haber Ajansı*, 6. http://dailyafghanistan.com/national_detail.php?post_id=150752 adersi 2 Kasım tarihinde alınmıştır.
- Afghanzai, L. (2021). The Impact of International Trad and Financial Development on Economic Growth with Particular Reference to Afghanistan. *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*, 1(2), 8. <https://cyberleninka.ru/article/n/the-impacts-of-international-trade-and-financial-development-on-economic-growth-with-particular-reference-to-afghanistan/pdf>
- Afghanistan International Bank (2020). *Annual Report of IBA Bank 2020*. https://www.aib.af/AnnualReports/annualreport2020/Annual_Report_2020.pdf 12 Şubat tarihinde alınmıştır.
- Afghanistan International Bank. (2021). *Afghanistan İnternaional Bank*. [https://www.aib.af/aibpublic/İslamic_personal_mudârebeh_term_investment_de](https://www.aib.af/aibpublic/İslamic_personal_mudârebeh_term_investment_deposit) posit 18 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- Afşar, A. (2007). Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Anadolu Üniversitesi Dergisi*, 36, 188–198. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mufad/issue/35607/395635>
- Ahmadzai, A. K. (2021, 16 Aralık). İslamic Bonds or Sukuk will be launched soon in Afghanistan will boost Afghanistan economy. [Linkedin]. <https://www.linkedin.com/pulse/İslamic-bonds-sukuk-launched-soon-afghanistan-boost-economy-hamdard/>
- Airan, F. (2021, 22 Mart). How the Sukuk Market Can Be A Game-Changer for Afghanistan. *BusinessDNA Magazine*, 2. <https://businessdna.af/sukuk-market-for-afghanistan/>

- Alhabshi, S. O., & Razak, S. H. (2011). Takâful: Concept, History, Development and Future Challenges of its Industry. *Pluto Journal*, 1(2), 276–291. <https://doi.org/10.52282/icr.v1i2.747>
- Ali, S. F. (2016). Awareness About İslamic Banking System. *KASBIT Journal of Management & Social Science*, 9(1), 94–130. <http://kasbit.edu.pk/KBJVol9/Volume9KBJ2016pg94-130.pdf>
- Alkış, A. (2019). İslam Hukukunda Katılım Sigortacılığı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1–21. <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/pub/issue/48189/572861>
- Altıntaş, K. M. (2016). Katılım Bankacılığı Çerçevesinde Alternatif Bir Sigorta Sistemi: Tekafül Sigorta Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 115–142. <https://doi.org/10.11616/basbed.vi.455247>
- Ali Vehbe, T. (1969). "Çadaş Hukukta ve İslam hukukunda Sigorta" (Çev. Servet Armağan). Türkiye. Sayı: 7, s.85-101. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article/file/13934>
- Aminzadah, S. (2017, 13 Şubat). Afganistan’daki Yarı Ömür Sigortası Durumunun İyileştirmesi. *BBC Afganistan*, 6. <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-38954505>
- Archer, S., Karim, R. A. A., & Volker, N. (2009). *Tekaful İslamic Insurance: Concepts and Regulatory Issues*. (1. Baskı). John Wiley & Sons (Asia). <https://doi.org/10.1002/9781118390528.ch2>
- Arslan, E., Bora, A., & Amanat, A. H. (2020). Comparative Analysis of Conventional and İslamic Banking: The case of Bakhtar bank transforming into İslamic Bank of Afghanistan. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(3), 15. <https://doi.org/10.18657/yonveek.711902>
- Askarzadah, R. (2018, 14 Aralık). İslamic vs. Conventional Banking in Afghanistan. *SSRN blog*. <file:///C:/Users/Lenovo/Desktop/SSRN-id3301445.pdf> 25 haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- Aslan, H. (2015). Takaful (İslamic Insurance) Applications in Turkey: Problems And Proposals. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 93–117. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijisef/issue/29332/313850>
- Aslan, H., & Dürmüş, E. (2015). İslami Sigortacılık (Tekafül): yöneticilerin perspektifinden Türkiye uygulaması. Ö. Karaoğlu, S. Kaya, F. Yardımcıoğlu, & H. Aslan (Eds.), *İslamic finance (Sukuk and Takaful)* 3(1). 17-29. Sakarya University-ISEFAM.
- Aslan, H. (2019). Tekafül Uygulamaları Genişliyor. A. Shafiq (Ed.), *Türkiy’de İslam iktisadi 2019*. (1., s. 65-72) içinde. İlke Yayınları.

- Atlas Gazetesi (2022, Aralık 7). Takaful insurance development in Morocco. Atlas gazetesi web sayfası. <https://www.atlas-mag.net/en/category/pays/maroc/takaful-insurance-development-in-morocco> 18 Nisan tarihinde alınmıştır.
- Aydoğu, R., Karamustafaoğlu, O., & Bülbül, M. Ő. (2017). Akademik Araştırmalarda Araştırma Yöntemleri ile rneklem İlişkisi: Doğrulayıcı Doküman Analizi rneği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 556-565. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/zgefd/issue/47929/606321>
- A&T Bank (2018, Temmuz 10). A&T Bank Raporu. Ekonomik Araştırmalar Departmanı. A&T bank web sayfası. https://www.atbank.com.tr/Documents/Features/ATB_atb_fas---temmuz-2018-pdf_727-pdf_667.PDF 21 Mart tarihinde alınmıştır.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 426–438. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Basri Hasan, A. (2017). *İslami Finansta Yasaklar ve Temel İslami Akitler*. [doctora tezi] KTO Karatay niversitesi. <https://acikerisim.karatay.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12498/452>.
- Bayar, E. & Rüştü, R. (2022). Afganistan'da Taliban İktidarı Sonrası Orta Asya Bölgesel Güvenliği. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. https://gsd.msu.edu.tr/Content/sayilar/dokuman/GSD_TDT_OS/GSD_TDT_OS_Art_5_092022.pdf 22 Nisan tarihinde alınmıştır.
- Bag, M. (2021, Auğustos 20). Taliban'ın ele geçirdiği Afganistan ekonomik okntnn eşiğinde. Euronews Web Sayfası. 1. <https://tr.euronews.com/2021/08/20/taliban-ele-gecirdigi-afganistan-ekonomik-cokuntunun-esiginde> 21 Nisan tarihinde alınmıştır.
- Billah, M. M. (2019). *İslamic Insurance Products: Exploring Takaful Principles, Instruments and Structures*. (1. Baskı). Palgrave Macmillan.
- Camgöz, M. (2019). Sermaye Piyasasında İslami İlkeler: Seçilmiş Finansal Varlıklar ve Operasyonel İşlemler zerine Bir İnceleme. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 1–11. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbder/issue/42811/491835>
- Creswell, J. W. (2009). *Research Design: qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. V. Knight (Ed.), SAGE Publications. (3. baskı). University of Nebraska-Lincoln.
- Creswell, J. W. (2017). *Educational Research Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Syria Studies (4. baskı). University of Nebraska-Lincoln.
- elik, H., Baykal, N. B., & Memur, H. N. K. (2020). Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri. *Journal of Qualitative Research in Education*, 8(1), 379–406.

<https://enadonline.com/index.php/enad/article/view/1290/714>

Çürük, S. A. (2018). Sermaye Piyasalarında İslami Endekslerin Kullanımı: Borsa İstanbul örneği. *Turkish Studies*, 12(22), 13. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1859512866_4Akten%C3%87%C3%BCr%C3%BCkSuna-ifs-51-62.pdf&key=21711

Da Afghanistan Bank (2019). *İslamic Banking Department*. <http://dab.gov.af/İslamic-banking-department> 12 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.

Da Afghanistan Bank (2019, 16 Şubat). *National Shariah Governance Framework*. https://dab.gov.af/sites/default/files/2018-12/9NSGF_IW_for_İslamicWindows_Final_EditedVersion1301201711125847553325325.pdf 23 Nisan 2022 tarihinde alınmıştır.

Da Afghanistan Bank (2020, 12 Haziran). *اولین ورکشاپ طرح ریزی صکوک دولتی*. <https://www.dab.gov.af/node/4033> 18 Nisan 2022 tarihinde alınmıştır.

Da Afghanistan Bank (2020, 12 Aralık). *Economic & Statistical Bulletin*. Para Politikası Departmanı. <https://dab.gov.af/quarterly-economic-and-statistical-bulletins> 23 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.

DDCAP. (2021). *İslamic Finance news 202: The world's leading İslamic finance news Provider*. DDCAP Group. <https://tkbb.org.tr/Documents/IFN-Guide-2021B.pdf> 19 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Deniz Elçi, U. (2018, Mayıs 28). Fas, sigorta devi olma yolunda. *Sigortacı Gazetesi*. 1. <https://sigortacigazetesi.com.tr/fas-sigorta-devi-olma-yolunda/> 18 Nisan tarihinde alınmıştır.

Delawari, A. F. (2019). Online-business in Afghanistan, current trend and challenges ahead: A conceptual study. *Journal of Emerging Economies and İslamic Research*, 7(2), 44. <https://doi.org/10.24191/jeeir.v7i2.8764>

Demirci, S. (2019). Sigortacılıkta Yeni Bir Yaklaşım: Katılım Sigortacılığı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(10), 15. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.489997>

Doignon, Y. (2020). Hit Hard by COVID-19, Afghanistan Needs Continued International Support. *Dünya bankası*. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/07/15/hit-hard-by-covid-19-afghanistan-needs-continued-international-support> 12 kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Doğruhaber (2017, Haziran 6). İslami Bankacılık Fas'ta yükseliyor. *Doğruhaber gazetesi*. <https://dogruhaber.com.tr/haber/253057-turkiye-orta-gelir-tuzagindan-ancak-endustri-40-ile-kurtulabilir/> 20 Nisan tarihinde alınmıştır.

Dünya Bankası (2022, 6 Şubat). *The World Bank in Afghanistan*.

<https://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview> 12 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Dünya Bankası (2015, 10 Ekim). *Afganistan, Country Snapshots*. <https://documents1.worldbank.org/curated/ar/307891467998464206/pdf/100112-WP-PUBLIC-Box393225B-Afganistan-Country-Snapshot.pdf> 22 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Dünya Bankası (2018). *Modernizing Afghan State-Owned Banks. The World Bank Group* 1(1). https://www.thegef.org/sites/default/files/documents/10749_Project_Information_Document.pdf

Ergun, H., & Bayram, K. (2019). *International Congress of İslamic Economy, Finance and Ethics*. H. Ergun & K. Bayram (Eds.), *Students Full Text Proceedings Book*. 171. KTO Karatay University, Türkiye.

Fayyaz, F. (2019). *Afganistan'da İslami bankacılık uygulamaları ve fikhî tahlili*. (Yüksek Lisan Tezi). Yük Tez. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=O29JZ7OjN3LPCfaeeVc0HA&no=1dJ1FRYHGGJogz3vET9Fq0g>

Financial Intelligence Unit FIU (2019). *Annual Report 2019*. Da Afghanistan Bank. <https://www.dab.gov.af/Annual-Financial-Report>

Financial Intelligence Unit FIU (2020). *Annual Report*. Da Afghanistan Bank. <https://www.dab.gov.af/Annual-Financial-Report> 6 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

FinTRACA (2019). *FinTRACA Overview*. Da Afghanistan Bank. <https://www.dab.gov.af/Financial-Intelligence-Unit> 12 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

FinTRACA (2022). *Financial Transaction and Reports Analysis Center of Afghanistan Reports*. Da Afghanistan Bank. <http://www.fintraca.gov.af/Report.html> 16 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

Genel Sigorta ve Tekafül Başkanlığı (2020, 31 December). *پیام رئیس عمومی تکافل و امور بیمه ها*. *Maliye Bakanlığı*, 3(1), 5. <https://mof.gov.af/sites/default/files/2021-04/GDTI%20Quarterly%20Newsletter%20%28Dari%29%20Vol%201.pdf> 21 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.

Ghafoorzai, S. A. (2021). *Examine The Awareness and Knowledge on Public Perception Towards Takāful In Afghanistan*. [yüksek lisans tezi] IIUM International İslamic University Malaysia.

Ghazanfar Bank (2019, 22 Ekim). *Ghazanfar Bank webpage*. <https://www.ghazanfarbank.com/our-profile> 24 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

- Göksedef, E. (2021, Ağustos 16). Afganistan'da 20 yıl sonra yeniden kontrolü sağlayan örgüt nasıl kuruldu, bugünlere nasıl geldi?. BBC News Türkçe, 1. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57913781> 21 Nisan tarihinde alınmıştır.
- Güçlü, F. (2019, December). *AAOIFI Faizsiz Finans Standartları ve Sermaye Piyasası Kurulu Mevzuatında Sukuk Düzenlemeleri*. Business and Organization Research (International Conference). 1100-1120. https://www.academia.edu/41322307/AAOIFI_Faizsiz_Finans_Standartlar%C4%B1_ve_Sermaye_Piyasas%C4%B1_Kurulu_Mevzuat%C4%B1nda_Sukuk_D%C3%BCzenlemeleri
- Güler, B. (2022, Aralık 28). Afganistan'da 2022 ekonomik kriz, DEAŞ saldırıları ve temel haklarla ilgili tartışmalarla geçti. Associated Press, 1. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afganistanda-2022-ekonomik-kriz-deas-saldirilari-ve-temel-haklarla-ilgili-tartismalarla-gecti/2774349> 19 Nisan tarihinde alınmıştır.
- Güçlü, F., & Kılıç, M. (2019). Katılım Sigortacılığı (Tekafül) Sistemi ve Türkiye'deki Durumu. N. Çil, V. Yılancı, M. Yılğör (Eds.) *II. Uluslararası Ekonomi, Finans Ve Ekonometri Sempozyumu (ISEFE)*. 301-309. *Bandırma, Balıkesir, Turkey*.
- Hafizi, N. (2021). Sigorta Şirketlerinin faaliyetleri Maliye Bakanlığı Tarafından Askıya Alındı. *The Klid Group*, 1. <https://tkg.af/2022/03/16/-سوی-از-بیمه-از-سوی-وزارت-ما> 14 Eylül tarihinde alınmıştır.
- Hakimi, H. (2019). İslami Sigortacılığı Teşvik Etmek ve Yasallaştırmak İçin Çalışmalar Başlatıldı. *Radyo Azaadi*, 3. <https://da.azadiradio.com/a/30300495.html> 24 Kasım tarihinde alınmıştır.
- Hakimi, M. (2015). *Curbing Illicit Financial Flows in Afgaistan*. Integrity Watch Afghanistan. <https://integritywatch.org/wp-content/uploads/2016/04/IFF-report-English-2-for-screen.pdf> 12 Aralık tarihinde alınmıştır.
- Hasht-e Subh, Dergesi. (2010, December). Afghanistan'da Sigorta Sektörü Canlanıyor. *Hasht e Subh Daily*, 3. <https://8am.media/صنعت-بیمه-در-افغانستان-احیای-شود/> 5 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.
- Hashemi, M. A. (2021, June 20). میزان کارایی بانکها در اقتصاد افغانستان. *Hasht e Subh Daily*, 3. <https://8am.media/the-efficiency-of-banks-in-the-afghan-economy/> 12 Mart 2021 tarihinde alınmıştır.
- Hashemy, S. H. (2019, October 13). وزارت مالیه: متعهد به زمینہ سازی برای بیمه اسلامی هستیم. *The Daily Afghanistan*, 2. http://www.dailyafghanistan.com/national_detail.php?post_id=150752 15 Nisan 2022 tarihinde alınmıştır.
- Hamdard, A. K. (2011, April 27). Practical Aspects of Islamic Banking in Afghanistan. *Daily Afghanistan-e Ma*, 1.

http://outlookafghanistan.net/topics.php?post_id=326#ixzz72kYRDFf8 5
Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

Htay, S. N. N., & Salman, S. A. (2013). Viability of İslamic insurance (Takaful) in India: SWOT analysis approach. *Review of European Studies*, 5(4), 11. <https://doi.org/10.5539/res.v5n4p145>

International İslamic Financial Market IIFM (2020). *Sukuk Report: A comprehensive study of the globşe Sukuk market*. <https://www.iifm.net/sukuk-reports>

Independent T. (2022, Kasım 24). Afganistan'da ekonomik kriz derinleşiyor: Kimisi çocuğunu, kimisi de böbreğini satıyor. Independent Türkçe Web Sayfası 1. <https://www.indyturk.com/node/580171/d%C3%BCnya/afganistanda-ekonomik-kriz-derinle%C5%9Fiyor-kimisi-%C3%A7ocu%C4%9Funu-kimisi-de-b%C3%B6bre%C4%9Fini> 20 Nisan tarihinde alınmıştır.

İslamic Bank Afghanistan (2018). *İslamic Banking Of Afganistan*. <https://www.ibafg.com/about> 24 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

İslam İktisadı.net (2022, Haziran 27). Dünyanın Dört Bir Yanından İslami Finans Haberleri. İslam İktisadı.net Web Sayfası. 1. <https://İslamiktisadi.net/2022/06/27/dunyanin-dort-bir-yanindan-en-son-İslami-finans-haberlerinin-ozeti/> 19 Nisan tarihinde alınmıştır.

Jost, P. M., & Sandhu, H. S. (2003). *The Hawala Alternative Remittance System and its Role in Money Laundering*. Financial Crimes Enforcemnet Network in Cooperation with INTERPOL/FOPAC. <https://www.assetsearchblog.com/wp-content/uploads/sites/197/2013/06/FinCEN-Hawala.pdf>

Jout. A. T. (2017, November 5). Overview of İslamic Banking & İslamic Finance in Morocco. <https://www.iefpedia.com/english/wp-content/uploads/2017/11/Moroccan-Experience-Dr.-Ahmed-Tahiri-JOUTI.pdf> 19 Nisan tarihinde alınmıştır.

Karasar, N. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler* (32. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.

Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 19. <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/kokdener/123091/13f.pdf>

Karbani, F. (2015). *Mastering İslamic Finance: A practical guide to Sharia-compliant banking, investment and insurance*. (1. baskı). Financial Times FT. <https://www.amazon.com/Mastering-İslamic-Finance-Sharia-compliant-investment/dp/1292001445>

Kargar, J. H. (2018, September 6). İslami sigorta düzenlemenin sözleşmesi imzalandı. *Pajwak Haber Ajansı*, 1. file:///D:/Tez Documents/Makaleler (İkinci bölüm)/Afganistan Tekaful/Pazhwak web site/ قرار داد طرح و تدوین بیمه اسلامی امضاء – Pajhwok Afghan News.html 16 Nisan tarihinde alınmıştır.

- Kazemi, S. (1962). *Banking System of Afganistan*. (Yüksek lisans tezi). American University of Beirut (Lebanon). <https://www.proquest.com/openview/eea443729b1ebb109ebaa642b351205d/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y> ProQuest Dissertations Publishing 27550828.
- Khama Press (2022, March 16). Taliban Sigorta Şirketlerinin Faaliyetlerini Askıya Alındı. *Khama Press Farsi*, 2. <https://www.khaama.com/persian/archives/98293> 18 Haziran tarihinde alınmıştır.
- Khan, W., Khan, A., & Shinwari, A. K. (2018). Challenges, Opportunities and role of Financial Institutions in Development of Financial System of Afghanistan: A Thematic Analysis Approach. *Journal of Economics and Management Sciences*, 1(1), 12. <http://www.kardan.edu.af/Research/journal.aspx?id=4>
- Khalifa Al Khalifa, S. E., Hajjar, B., Hamad Al-Hamad, K., Al Yahyai, Q. (2020, Aralık, 14-15). 15th AAOIFI-IsDB annual conference. S. E. Khalifa Al-Khalifa (Oturma başkanı), Accounting and Auditing Organization for İslamic Financial Institutions (AAOIFI). <https://aaoifi.com/announcement/aaoifi-isdb-successfully-concluded-15th-aaoifi-isdb-annual-conference-virtually/?lang=en>
- Kılıç, M. (2022). Afganistan'da İnsani Durum. İnsamer web page. 1. <https://www.insamer.com/tr/afganistanda-insani-durum.html> 20 Nisan tarihinde alınmıştır.
- Koca, C. (2017). Spor Bilimlerinde Nitel Araştırma Yaklaşımı. *Spor Bilimleri Dergisi*, 28(1), 19. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/340924>
- Köçer, M. (2019). Afganistan'da taliban Sonrası Sosyal Değişim. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 46(1), 27-28. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed/issue/51578/668838>
- Kuşat, N. (2014). Modern İslami Finans Sektörünün İnovatif Gücü: Sukuk. *Akademik Bakış Dergisi*, 41(1), 22. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32979/366624>
- Laila, K. (2008). *Reform of Financial System in Afganistan* [Yüksek lisan tezi]. KDI School of Public Policy and Management. [https://archives.kdischool.ac.kr/bitstream/11125/30149/1/Reform of financial system in Afganistan.pdf](https://archives.kdischool.ac.kr/bitstream/11125/30149/1/Reform%20of%20financial%20system%20in%20Afganistan.pdf)
- Loqman, M. (2015). A Brief Note on the Islamic Financial System. *Managerial Finance*, 25(5), 9. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/03074359910765957/full/html>
- Lutfi, N. (2021). *Microfinance Institutions in Afghanistan: Development and Challenges* [Yüksek lisans tezi]. Karabuk Üniversitesi <http://acikerisim.karabuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1091/1>

0381146.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Mahdi, S. Sh. ve Dawod N. A. (2016). ثبات بانکداری اسلامی در برابر بحران مالی (مطالعه موردی بحران مالی سال 2008). Cihad Akademik Bilimsel Bilgi Merkezi. <https://sid.ir/paper/220860/fa>
- Melike, T., & Şerife, U. A. (2019). Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı Ve Sürecine Yönelik Bir Derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 30. <https://dergipark.org.tr/en/pub/uobild/issue/58856/813813>
- Ministry of Finance (2017). *Sukuk in Afganistan* (Issue 1). Office of the Economic Advisor. <https://www.moore.af/MediaLibsAndFiles/media/afghanistan.moore-global.com/files/Research/9-Sukuk-in-Afghanistan.pdf> 22 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.
- Ministry of Finance (2019, 9 Haziran). *Afghan hükümeti, Tekafül Endüstrisini Desteklemek için Uygun koşullar Yaratmaya Kararlıdır*. <https://tinyurl.com/2ecn34hd> 12 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.
- Ministry of Finance (2022). *فعالین بیمه*. Maliye Bakanlığı. <https://www.mof.gov.af/dr/فعالین-بیمه> 23 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- Ministry of Justice (2015). *Banking Law of Afghanistan*. 1(1). Da Afghanistan Bank.
- Mohammadi, Eh., Sidiqi, Sh. Al., Mohammadi, S. (2019). A study on the feasibility of Sukuk in Afganistan. *Journal of Atomi University Faculty of Management*, 9(0), 65–83.
- Nasari, K., & Sharofiddin, A. (2020). Banking System Using Quantitative Method: A Case Study of Afghanistan. *Turkish Journal of İslamic Economics TUJISE*, 8(2), 26. <https://www.tujise.org/issues/2/a169>
- Nabi, M. S. (2017, Temmuz, 4-5). *Role of İslamic finance in promoting inclusive economic development*. [Sözlü sunum]. Global Sustainable Finance Conference, Almanya. <https://pdfs.semanticscholar.org/83d9/9eeb4ab66ac38b5a6459df1c9db4696de00e.pdf>
- Neda, F. (2013, October 5). *بعضی مشکلات مانع رشد فرهنگ بیمه در افغانستان شده است*. *Radiyo Azaadi*, 3. <https://da.azadiradio.com/a/24997554.html> 25 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.
- Obayd, N. (2017). 11Eylül Saldırısı sonrası Afganistandaki kalkınma dönüşümü. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 28. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gusbd/issue/29519/331015>
- Ölçen, O. (2014). Tekafül Sigortacılık Sistemi. *İZU Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 28. <https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/163>
- Öner, M. H. (2018). Katılım Sigortacılığı Yönetmeliği Perspektifinde İslami

- Sigortacılığın Gelişimi. *Journal of Emerging Economies And Policy JOEEP*, 3(1), 13. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joeep/issue/38682/423643>
- Öz, A. (2021). *İslâmî Sermaye Piyasası*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 37(1), 127-165. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1584014>
- Özcan, S. (2017). Tekafül (Katılım Sigortacılığı) Muhasebesi. *Muhasebe bilim dünyası dergisi*. 19/2. <https://www.acarindex.com/pdfler/acarindex-01326c12f52c7398043166a9b27b1375.pdf>
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı Üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10997/131612>
- Özdemir, Ö. (Ed.). (2019). *İslami Sermaye Piyasalarında Sukukun Rolü*. (1. Baskı). İSEDAK Koordinasyon Ofisi.
- Özen, Y., & Gül, A. (2007). Sosyal Ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu. *Journal of Kazım Karabekir Education Faculty*. 15. 394-422. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunikkefd/issue/2776/37227>
- Pashtani Bank (2021, 13 Aralık). *Bank Profile*. Pashtani bank webpage. <http://pashtanybank.com.af/bank-profile-0> 16 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.
- Qanad, M., & Dashtbayaz, M. L. (2017). مدیریت ریسک در ابزارهای مالی اسلامی. *Karafen Bilim ve Yayın Dergesi*, 31(15), 18. <https://profdoc.um.ac.ir/paper-abstract-1072336.html>
- Rabat (2018, Ekim 17). ACAPS Grants Approval to Establish Takaful Insurance Company in Morocco. Qatar New Agency QNA. <https://www.qna.org.qa/en/News-Area/News/2022-10/17/0060-acaps-grants-approval-to-establish-takaful-insurance-company-in-morocco> 20 Nisan tarihinde alınmıştır.
- Rasouli, S. (2020, 10 Ekim). *Developing SUKUK Market in Afghanistan Consulting Services*. Islamic Development Bank. <https://www.isdb.org/project-procurement/tenders/2020/eoi/developing-sukuk-market-afghanistan-consulting-services> 20 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.
- Rahhou, J. (2022, Haziran 2). Qatari, Moroccan Financial Institutions Launch Islamic Insurance Venture. Morocco world News. <https://www.morocroworldnews.com/2022/06/349460/qatari-moroccan-financial-institutions-launch-İslamic-insurance-venture> 18 Nisan tarihinde alınmıştır.
- Reuters (2015, Mayıs 14). Morocco adopts draft law regulating Islamic insurance. Reuters web sayfası. <https://www.reuters.com/article/morocco-insurance-takaful-idUKL5N0Y543A20150514> 17 Nisan tarihinde alınmıştır.

- Safa, A. R., & Msuminia, A. (2021). Slamicization of the common financial system. *Methodlojo of Social Sciences and Humanities Journal*, 27(106). http://method.rihu.ac.ir/article_1785.html?lang=en
- Sahibzadah, H., Muzaffri, S. M., Haque, T. A., & Waheed, M. (2021). *Afghanistan Development Update*. The World Bank Group. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/e406b6f24c2b7fdeb93b56c3116ed8f1-0310012021/original/Afghanistan-Development-Update-FINAL.pdf>
- Sak, R., Sak, İ. T. Ş., Şendil, Ç. Ö., & Nas, E. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 24. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kuje/article/843306>
- Sakarya, Ş., & Akkuş, H. T. (2018). Türev Ürünlerin İslami Finans Modelleri Açısından Değerlendirilmesi. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 34. <https://doi.org/10.31679/adamakademi.427523>
- Salim, M. S. (2020). Establishment of Islamic Banking System in Afghanistan: factors have led to the late establishment of Islamic banking in Afghanistan. *Journal of Integrative Islamic Studies*, 6(2), 13. <https://103.142.62.251/index.php/hikmatuna/article/view/2892/1802>
- Shahir, A. S. (2016, January 1). بیمه در افغانستان؛ خدمات حیاتی اما ناشناخته. *Khabar Namah*, 1. <https://khabarnamea.net/blog/1395/11/13/insurance-in-afghnistan/> 15 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.
- Sher Mohamadi, R. (2013, August 28). Afganistan'ın yeni sigorta yasası onaylandı. *Deutschwele News (DW)*, 4. <https://p.dw.com/p/19Y8R> 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- Sirrat, S. (2016, 13 Nisan). افغانستان صکوک یا اوراق بهادر چاپ می کند. *Voice of Amercia*, 2. <https://www.darivoo.com/a/afghansitan-bonds/3402423.html> 2 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.
- Sputnik, (2021, Kasım 23). Afganistan'ın Bankacılık Sistemi Çöküşün Eşiğinde. <https://sputniknews.com.tr/20211123/bm-afganistanin-bankacilik-sistemi-cokusun-esiginde-1051053593.html> 20 Nisan tarihinde alınmıştır.
- Sputnik. (2018, 26 Nisan). آغاز فعالیت نخستین بانک با تمامی خدمات اسلامی در افغانستان. *Sputnik Afghanistan*. <https://sputnik.af/20180426/-افغانستان-اسلامی-خدمات-بانک-نخستین-2256425.html> 22 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.
- Sulaiman, R. (2020). *Developing Sukuk Market in Afghanistan Consulting Services*. Islamic Development Bank (IsDB). <https://www.isdb.org/project-procurement/tenders/2020/eoi/developing-sukuk-market-afghanistan-consulting-services> 23 Kasım tarihinde alınmıştır.
- Sukhantar, M. (2011). *An Operational Model of Islamic Banking for Table of content: prospects and challenges*. International Islamic University Malaysia.

- Sungur, Z. T. (2021, Ekim 18). Afganistan'da eğitimin dünü, bugünü ve geleceği. Associated Press, 1. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-afganistanda-egitimin-dunu-bugunu-ve-gelecegi/2395323> 20 Nisan tarihinde alınmıştır.
- Şimşek, M., & Pekırbızı, H. K. (2021). İslamic Insurance and Takaful Insurance Models. *Journal of İslamic and Humanities Studies*, 1(3), 2–16. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2407324>
- Tabakoğlu, A. (2004). Klasik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi. S. Tuna, H. Başkaya (Eds.) *Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu*. s. 25-33. Ankaray, Vakıf genel müdürlüğü yayımları.
- Tana, V. (2018). IFN Morocco Report 2018. İslamic Finance News IFN. <https://redmoneyevents.com/MAIN/framework/assets/2018/reports/morocco.pdf>.
- T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2017). *Afganistan Ülke Raporu*. <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/Afganistan.pdf> 21 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- Tekin, H. H. (2006). Yonteminin Bir Veri Toplama Teknigi Olarak Derinlemesine. *İstanbul University Journal of Sociology*, 2(6), 16. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4163>
- Tekafül.net (2021, 26 Kasım). *Tekafül Tarihçesi*. http://tekaful.net/?page_id=40 23 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.
- Tunay, K. B. (2016). İslami Bankacılık ile Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23(2), 18. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yonveek/article/261642>
- Uluvi, Sayed T. (2013). اصول اخلاقی حاکم بر مهندسی نظام مالی اسلامی. *Ahlâk-e Wahyâni Bilim Araştırma Dergisi*, 1(5), 42. http://ethics.isramags.ir/article_10526.html
- Uralcan, Ş. (2011). *Temel Sigorta Bilgileri ve Sigorta Sektörünün Yapısal Analizi*. (3. baskı). Hiperlink Yayınları. <https://www.hiperlink.com.tr/PublishGroup>
- Ustaoğlu, M. (2014). Alternatif faizsiz sigortacılık uygulamaları ve gelir seviyesine göre kamu bilincinin değerlendirilmesi: Ampirik analiz. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 109–131.
- Uysal, G. (2022, Kasım 1). Afrika'nın Beşinci Büyük Ekonomisi: Fas. Sektörüm Akıllı İşler Dergisi. <https://www.sektorumdergisi.com/afrikanin-besinci-buyuk-ekonomisi-fas/> 20 Nisan tarihinde alınmıştır.
- Ülev, S. (2021). *İslami Mikrofinans Programlarının Etkinliği: İksar Karz -ı Hasen Örneği*. [Doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi. <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/96672>
- Ünlü, U. (2018). Tekafül Sigortası Kapsamında Sigortalılarca Ödenen Primlerin İdaresi. *Mali Çözüm Dergisi*, 28(150), 7.

<https://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/150malicozum/9.pdf>

- Vehbe, T. A., & Armağan, S. (2011). Çadaş Hukukta ve İslam Hukukunda Sigorta. *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 86–107.
- Vizcaino, B. (2018, 3 December). İslamic finance in Afghanistan growing, investment options limited-report. *Reuters News*, 2. <https://www.reuters.com/article/İslamic-finance-afghanistan-idUSL8N1Y80KM>
- Wahab, A. R., K. Lewis, M., & Hassan, M. K. (2007). İslamic Takaful: Business Models, Shariah Concerns and Proposed Solutions. *Thunderbird International Business Review*, 49(3), 26. <https://doi.org/10.1002/tie.20148>
- Yağar, F., & Dökme, S. (2018). Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenilirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 11. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gsbdergi/issue/39953/474327>
- Yahaya, S., Sulaiman, W., Fauzi, A., & Otman, Y. H. (2014). Conceptual Framework for Adoption of İslamic Banking in Nigeria: The Role of Customer Involvement. *European Journal of Business and Management*, 6(30), 15. <https://iiste.org/Journals/index.php/EJBM/article/view/15609/15975>
- Yalçınkaya, S. (2018). Fas Ülke Raporu. Küresel Fuarçılık Acentesi KFA. https://www.kfa.com.tr/panel/datas/fuar1/35/files/fas_ulke_raporu.pdf
- Yayla, Ş. O. (2019). Sigortacılık ve Türkiye’de Sigorta Sektörünün Durumu. *Liberal Düşünce Dergisi*, 94(24), 19. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/753795>
- Yazid, A. S., Arifin, J., Hussin, M. R., & Wan Daud, W. N. (2012). Determinants of Family Takaful (İslamic Life Insurance) Demand: A Conceptual Framework for a Malaysian Study. *International Journal of Business and Management*, 7(6), 14. <https://doi.org/10.5539/ijbm.v7n6p115>
- Yıldırım, I. (2014). Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 10. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oybd/issue/16344/171159>
- Yılmaz, E. (2014). Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk: Çeşitleri, Türkiye uygulaması ve vergilendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 1(61), 20. <https://doi.org/10.25095/mufad.396451>
- Zainab Mohamadi. (2013, 28 Kasım). پس لرزه های بحران کابل بانک در بانکداری افغانستان. *BBC Farsi*, 3. https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/08/130827_k04_economic_kabul_bank 22 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.
- Zarina Mohammadi. (2017, September 19). İslamic Banking System Could Boost Country’s Economy. *Tolo News*, 1. <https://tolonews.com/business/İslamic-banking-system-could-boost-country’s-economy> 22 Nisan 2022 tarihinde

alınmıştır.

EK

Ek 1: Katılımcılar Grubu ile İlgili Ek Açıklamalar Kaynak:

Nu	İsim	Görev	Görev Süresi	Eğitim Seviyesi	Açıklama
1	K1	Mali data analist	Dokuz Yıl	Yüksek Lisans	K1, Kabul şehrinde yaşamaktadır. Uzun süredir Maliye Bakanlığında, Sigorta ve Tekâfül Genel Başkanlığında farklı pozisyonlarda çalışmaktadır.
2	K2	Saha İnceleme Görevlisi	Dört Yıl	Yüksek Lisans	K2, Daha önce farklı kurumlarda ve farklı pozisyonlarda görev aldı. K2 şimdi Merkez Bankası Bünyesinde İslami finans ve Bankacılık departmanda çalışmaya devam etmektedir.
3	K3	Yasal İhlal kontrol yöneticisi	Dokuz Yıl	Yüksek Lisans	Katılımcı 3, daha önce kunduz üniversitesinde çalışmıştır. Şimdi Sigorta ve Tekâfül Başkanlığının çalışmaya devam etmektedir. Mülakatta Şikâyet Müdürlüğü yöneticisi de gönüllü olarak katılarak kendi fikrini sunmuştur.
4	K4	Sukuk ve Tekâfül Müdürü	On dört Yıl	Yüksek Lisans	Katılımcı 4, en uzun süre çalışan olarak Sukuk ve Tekâfül Müdürlüğü'nde çalışmaktadır. Ayrıca mülakatta Düzenleyici ve İcra yöneticisi de gönüllü olarak katılarak mülakatta katkı sağlamıştır.
5	K5	Araştırma ve düzenleyici Müdürü	On bir Yıl	Yüksek Lisans	Katılımcı 5, Merkez Bankasında muhtelif departmanlarda görev almıştı. Şimdi iyi bir denemeye sahip Merkez Bankasının üyesi olarak görev yapmaktadır.
6	K6	Bime-e Milli Afgan Şirketin Yöneticisi	On Yıl	Yüksek Lisans	Katılımcı 6, hem devlet hem de özel farklı kurumlarda çalışmıştı. Halı hazırda Bim-e Milli Afgan (Afgan Milli Sigorta Şirketi) korununda çalışmaktadır.
7	K7	Sigorta ve Tekâfül Genel Müdürü	On Yıl	Yüksek Lisans	Katılımcı 7, sigorta ve Tekâfül alanda yurtdışı ve yurtdışı iyi deneyime sahip bir yönetici olarak sigorta ve Tekâfül Genel Müdürlüğünde çalışmaktadır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Ek 2: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları

- 1- Afganistan'ın finans sektörü faaliyetlerini ve gelişimini nasıl değerlendiriyorsunuz? Regülasyon, kurumlar ve müşteriler açısından değerlendiriniz.
- 2- Afganistan'daki İslami finans uygulamaları ve gelişmesi hakkında bilgi verir misiniz?
- 3- Afganistan'daki İslami finans sisteminin daha da gelişebilmesi için neler yapılmalıdır?
- 4- Afganistan'daki yönetim değişikliğinin finans sektörünü ve İslami finans uygulamalarını nasıl etkilediğini/etkileyeceğini düşünüyorsunuz?
- 5- Afganistan halkının İslami finans bilgi düzeyi hakkında ne düşünüyorsunuz? Genel bir değerlendirme yapabilir misiniz?
- 6- Afganistan halkının İslami finans uygulamalarına karşı bir ilgi duyuyor mu?
 - a. İlgi düzeyini yeterli görüyor musunuz?
 - b. Bu ilginin artırılabilmesi için neler yapılabilir?
- 7- Sizce Afganistan'da son yirmi yıl içinde genel olarak İslami finans sektörünün ve gelişmemesinin temel nedenleri nelerdir?
- 8- Sizce Afganistan'da özellikle faizsiz sigortacılık (Tekâfül) modelinin uygulanamamasının nedenleri nelerdir?
- 9- Afganistan'da İslami sigortacılık (Tekâfül) sisteminin geliştirilebilmesi için neler yapılmalıdır?
- 10- Afganistan'da Tekâfül veya İslami sigortanın uygulanması için herhangi bir özel yasal düzenleme ya da taslak var mı? Varsa bu hangi birim tarafından gerçekleştirilmektedir? Bu durum hakkında neler düşünüyorsunuz?
- 11- Afganistan Maliye Bakanlığı bünyesindeki önemli kurumlardan biri olan Sigorta ve Tekâfül Başkanlığı tarafından, İslami sigorta modelinin (Tekâfül) oluşturulması ve geliştirilmesi için bugüne kadar hangi faaliyetleri gerçekleştirilmiştir?
 - a. Bundan sonraki süreçte ne gibi planlamalar bulunmaktadır? (Maliye Bakanlığı Çalışanlarına)
 - b. Bundan sonraki süreçte ne gibi planlamalar bulunmalıdır? (Diğer katılımcılara)
- 12- Afganistan'da faaliyet gösteren konvansiyonel sigorta şirketlerinde, İslami sigortacılık ürünlerinin sunulabilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?

- 13- Afganistan Merkez Bankasının, İslami sigortacılığın (Tekâfül) gelişmesi ve uygulanması için nasıl bir rolü bulunmaktadır?
- 14- Afganistan Merkez Bankası bünyesindeki FinTRACA (Afganistan Finansal Raporlama Analiz Birimi), bağımsız bir denetleyici birim olarak İslami Sigortacılık (Tekâfül) faaliyetlerinin denetiminde rolü nedir?
 - a. İslami sigortacılığın uygulanması durumunda gerekli hazırlıkları bulunmakta mıdır? (Merkez Bankası Çalışanlarına)
- 15- Afganistan'da İslami finans ve özellikle İslami sigortacılığın gelişiminde akademinin rolü nedir? Neler yapmalıdır?
 - a. Siz mevcut durumdaki üniversitelerin ve akademisyenlerin bu konudaki çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 16- Afganistan'daki sigorta şirketleri İslami sigortacılık faaliyetlerini nasıl değerlendiriyor? (Sigorta Şirketi Çalışanlarına)

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Abdul Zahir AHMADI	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Kunduz Üniversitesi
Fakülte	Ekonomi
Bölümü	Finans ve Bankacılık Departmanı
Makale ve Bildiriler	
1. Ahmadi, A. Z. (2021). İktisat Çerçevesinde Ahlâkın değeri. 7. <i>Uluslararası Öğrenci Sempozyumu</i> . İstanbul: Uluslararası Öğrenci Dernekleri Fedrasyonu (UDEF).	
2. Ahmadi, A. Z. (2022). İktisadî Çerçevde Faizsiz Araçlar: Türkiye'deki Karz-ı Hasen Uygulamaları Örneği. 8. <i>Uluslararası Öğrenci Sempozyumu</i> . İstanbul: Uluslararası Öğrenci Dernekleri Fedrasyonu (UDEF).	
3. Ahmadi, A. Z. (2022). İktisat Gelişmesinde Ahlâki Değerlerin Rolü. <i>Uluslararası Diwan dergisi. Afghanistan-Gawz-e jan</i> .	